

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Dünya Bankının Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının
kreditləşməsində rolu” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Hacızadə İskəndər Aydın

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh

“ ” _____ 2019-cu il

“Dünya Bankının Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının kreditləşməsində rolu”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq maliyyə və valyuta-kredit münasibətləri

Qrup: 870

Magistrant
Hacızadə İskəndər Aydın

Elmi rəhbər
i.ü.f.d., b.m. Quliyev Vüsal Mübariz

Proqram rəhbəri
i.ü.f.d., b.m. Nəcəfova Kəmalə Akif

Kafedra müdiri
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi

BAKİ – 2019

ABSTRACT

The actuality of the subject:The World Bank together with the International Monetary Fund, plays an important role in the development of the global currency system. Since its inception, the Bank has supported public and private sector projects and programs to maximize the economic and social development of developing countries. The purpose of the Bank is to create a world free from poverty based on changes in the world.

Purpose and tasks of the research:The main content of the dissertation work is the relationships with the World Bank, which acts as a global lender of Azerbaijan. The main objective here is to investigate the Bank's financial support projects in our country and to analyze how adequate the proportionality between the objectives

Research methods:In the design of the dissertation systematic - comparative and factor analysis mechanisms, parallel, analysis and synthesis, mathematical-statistical, evolution and induction-deduction methods were also applied.

Research information base:Azerbaijani, Turkish and English literature, World Bank official website, World Bank annual reports and official web pages have been used in the design of the dissertation.

Research restrictions:In the existing local literature, there was a lack of profound understanding of the subject and lack of sufficient data base.

The results of the study:Cooperation with the World Bank will give a positive impetus to the socio-economic development of the country.

Scientific-practical significance of the results:Implementation of recommendations and recommendations in the dissertational work can help to put Azerbaijan in perspective on prospective relations with the World Bank.

Key Words:Economic Development, World Bank, Loan Agreements, Project, Azerbaijan

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

| | |
|------|--|
| ADNŞ | - Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti |
| Aİ | - Avropa İttifaqı |
| ASC | - Açıq Səhmdar Cəmiyyəti |
| AYİB | - Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı |
| BYİB | - Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı |
| BİA | - Beynəlxalq İnkişaf Bankı |
| BMK | - Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası |
| DB | - Dünya Bankı |
| İEOÖ | - İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr |
| İEÖ | - İnkişaf Etmiş Ölkələr |
| KOS | - Kiçik və Orta Sahibkarlıq |
| QSC | - Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti |
| MDB | - Müstəqil Dövlətlər Birliyi |
| TMK | - Trans Milli Kooperasiya |
| ÜDM | - Ümumi Daxili Məhsul |
| ÜTT | - Ümumdünya Ticarət Təşkilatı |

MÜNDƏRİCAT

| | |
|--|----|
| GİRİŞ | 4 |
| I Fəsil : Dünya Bankının tarixi, strukturu və fəaliyyəti | 8 |
| 1.1 Kreditləşmə, onun növləri və mahiyyəti | 8 |
| 1.2 Dünya Bankının yaranma prosesi və onu şərtləndirən amillər..... | 15 |
| 1.3 Dünya Bankının təşkilatı strukturu və idarə olunması..... | 22 |
| II Fəsil : Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında kreditləşmənin rolu və Dünya bankı kreditləri | 30 |
| 2.1 Ölkə iqtisadiyyatında kreditləşmə, onların formaları və tətbiq edilməsi..... | 30 |
| 2.2 Ölkə iqtisadiyyatlarının inkişafında kreditləşmənin rolu..... | 37 |
| 2.3 Dünya Bankının fəaliyyət mexanizmi. Kredit müqavilələri və layihələri | 47 |
| III Fəsil : Dünya Bankının Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının kreditləşməsində rolu, təsirləri və gələcək perspektivləri | 58 |
| 3.1 Dünya Bankının Azərbaycan üzrə kreditləşməsinin rolu, ilkin mərhələsi və ölkə iqtisadiyyatına təsiri | 58 |
| 3.2 Dünya Bankının Azərbaycanda kreditləşməsinin sektorlar üzrə bölgüsü və nəticələri | 65 |
| 3.3 Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı kredit münasibətlərinin gələcək perspektivləri | 73 |
| NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR | 85 |
| ƏDƏBİYYAT SİYAHISI | 89 |
| Əlavələr | 92 |
| Cədvəllərin siyahısı..... | 96 |
| Şəkillərin siyahısı..... | 96 |

GİRİŞ.

Mövzunun aktuallığı. Dünya Bankı yarandığı gündən etibarən Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə birlikdə qlobal valyuta sisteminin inkişafında mühüm rol oynayır. Bank yaradıldığı andan bəri inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafını maksimum dərəcədə təmin etmək məqsədilə dövlət və özəl sektorun layihələrini və proqramlarını dəstəkləmişdir. Bankın məqsədi dünyadakı dəyişikliklərə əsaslanaraq yoxsulluqdan azad olmuş bir dünya yaratmaqdır. Ümumiyyətlə, Dünya Bankı ölkələrdə konkret layihələr həyata keçirmək və ya xüsusi əhəmiyyətli sektorları (məsələn, sağlamlıq mərkəzləri və məktəblər, elektrik və su təminatı, xəstəliklərə qarşı mübarizə və ətraf mühitin qorunması) dəstəkləyir, yoxsulluğun azaldılması və uzunmüddətli iqtisadi inkişafı yaxşılaşdırmaq üçün maliyyə və texniki yardım göstərir.

Dünya Bankının hazırda missiyası təsis edilmə mahiyyəti baxımından inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafına kömək edəcək investisiyalara resursların ayrılması ilə bağlıdır. Dünya Bankı ümumi məqsədləri istiqamətində ölkəmiz üçün də strategiyaları çərçivəsində əhəmiyyətli dövlət sektoru layihələrinə təsis etdiyi layihə maliyyələşdirilməsi məqsədilə verdiyi struktur və ya sektor tənzimləmə kreditləri ilə ölkəmizin əhəmiyyətli xarici kreditor quruluşlarından birisidir. Bu gün Dünya Bankı ölkələrə maliyyə dəstəyi, illik hesabat və inkişaf strategiyaları yanaşmaları ilə dünya üçün nümunədir. Dünya Bankı ölkələrin iqtisadiyyatlarında, investisiyaların tədqiqat və inkişafında investisiyaların artırılması, işsizliyin qarşısının alınması üçün KOS subyektlərinin maliyyələşdirilməsi və ətraf mühitə uyğun investisiyaların artırılması strategiyasını izləyir. Ümumiyyətlə, Dünya Bankının əsas funksiyası bu günkü gündə inkişaf etmiş ölkələrin maliyyə resurslarını və investisiyalarını inkişaf etməkdə olan ölkələrə köçürmək məqsədilə dünyanın aşağı gəlirli iqtisadiyyatlarında həyat səviyyəsinin artırılması və aşağı gəlir paylanmasını azaltmaq üçün qeyd olunan ölkələrə layihə və proqram bazlı kreditlər vermək məqsədi daşıyır.

Hazırda Bankın əsas işi yoxsulluqla mübarizə, iqtisadi artım tendensiyasının dəstəklənməsi və İEOÖ-də insanların həyat keyfiyyətində kəsintisiz artımın təmin

olunması üçün əsas olan hər bir sektordur. Dünya bankı, bir çox aspektdən digər banklarla müxtəliflik təşkil edir. Bankın müştəriləri kimi fiziki və ya hüquqi şəxs yox, yalnız dövlətlər çıxış edə bilər. Bank 189 iştirakçı dövlət, 170-dən çox ölkədə personalı və 130-dan artıq dövlətdə filialı olan unikal qlobal tərəfdaşlıq, yoxsulluğun ləğv edilməsi və İEOÖ-də rifahı artırmağa istiqamətlənmiş davamlı həllər üzrə işləyən bir təşkilatdır.

Dissertasiyada Azərbaycanın Dünya Bankına üzvlüyü, modern mühitdə Respublikamızın Dünya Bankıyla əməkdaşlığının vacib xarakteristikaları, tərəqqi perspektivləri, Dünya Bankının ölkəmizdə gerçəkləşdirdiyi layihələr barəsində informasiyalar öz əksini tapır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Dünya Bankının ölkəmizlə əlaqələri son dövrlər aktuallığı artan məsələlərdən biridir. Həmçinin bu mövzunu öyrənilmə dairəsi olduqca dar olduğu üçün tədqiqatı zəruri xarakter kəsb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məzmunu Azərbaycanın qlobal kreditləşdirmə qurumu kimi fəaliyyət göstərən Dünya Bankı ilə olan münasibətləridir. Burada təməl hədəf bankın ölkəmizdə maliyyə dəstəyi verdiyi layihələrin tədqiqatını aparmaq və bankın layihələri maliyyələşdirərkənki nəzərdə tutmuş olduğu hədəflərlə onların nəticələri arasındakı proporsionallığın nə dərəcədə adekvat olduğunu təhlil etməkdir.

Bu məqsədlərə çatmaq üzrə bir sıra vəzifələr təyin edilmişdir:

- Dünya Bankının yaranmasını mühüm edən faktorların təyini
- Beynəlxalq maliyyə sistemində Dünya Bankının rolu və funksiyalarının təyinatı
- Bank layihələrinin ən modern unifikasiyasının tədqiqatı
- DB-nin qlobal maliyyə sistemində effekt gücünün səbəblərinin modern nümunələr indeksində öyrənilməsi
- Dünya Bankının ölkəmizdə gerçəkləşdirdiyi layihələrin analizi və təsir dairəsi

- Azərbaycanın bank ilə əməkdaşlığının əsasları və gələcək perspektivlərinin müəyyən edilməsi

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı Dünya Bankıyla onun layihələri, tətbiq etdiyi kredit müqavilələri və ölkəmizdə reallaşdırdığı layihələrdir. Tədqiqatın predmeti isə bu layihələrin dünya iqtisadiyyatına və ölkəmizə təsiri, kredit strategiyaları və Azərbaycanda gerçəkləşdirdiyi layihələrin aktuallığıdır.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyanın tərtibatında sistematik - müqayisəli və faktorlu təhlil mexanizmlərindən, paralel olaraq, analiz və sintez, riyazi-statistik, təkamül, eyni zamanda da induksiya-deduksiya metodları tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiyanın tərtibatında Azərbaycan, türk,rus və ingilis ədəbiyyatları, Dünya Bankının rəsmi saytı, Dünya Bankının anoloji illik hesabatları, rəsmi internet səhifələri və azərbaycanlı, türk, rus və ingilis ekspertlərin hazırladıqları məqalələr istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Mövcud yerli ədəbiyyatlarda mövzunun dərin işlənilməməsi, yetərli məlumat bazasının olmaması, o cümlədən Dünya Bankının ölkəmizdəki nümayəliyi ilə rabitə çətinlikləri tədqiqatın əsas məhdudiyyətləri olmuşdur.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat elmi innovativliyinə aşağıdakılar daxildir:

- Dünya Bankının qlobal iqtisadiyyatda rolunun həm pozitiv,həm də mənfi tərəfləri göstərilmişdir.

- Dünya Bankının ən geniş və işlək layihələri təməlli şəkildə tədqiq edilmişdir.

- Azərbaycanda son zamanlarda yaranmış maliyyə problemlərinin həlli yolunda qurumun mövqeyi qiymətləndirilmiş və növbəti maliyyə illəri üzrə iqtisadi proqnozlar verilmişdir.

Dissertasiya işində verilən təkliflərin və tövsiyələrin gerçəkləşdirilməsi Azərbaycanın Dünya Bankı ilə perspektiv əlaqələrini hansı prioritetdə qurmasına kömək edə bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi 99 səhifə, giriş, üç fəsil, 9 paraqraf, nəticə və təklifləri özündə ehtiva edir. Tədqiqat işində 8 şəkil və 4 cədvəl verilmişdir.

I Fəsil: Dünya Bankının tarixi, strukturu və fəaliyyəti

1.1 Kreditləşmə, onun növləri və mahiyyəti

Kreditin mövcudluğu onun vacibliyi ilə əlaqəlidir. O heç bir zaman ötəri xüsusiyyətdə olmamış, tək-tək fərdlərlə, müxtəlif təsərrüfat subyektləriylə, həmçinin bu və yaxud başqa bir ölkə ilə məhdud olmamışdır. Bu və yaxud digər mühitdə kreditin həcm etibarını azalmasına gəldikdə isə, bu fərqli səbəblərdən dolayıdır və digər bir mühitdə onun artması ilə tərəqqisi davam edir.

Elmi yanaşma başqa iqtisadi kateqoriyalarda olduğu üzrə kreditin də başlanğıcına nəzər yetirməyi tələb edir. Kreditin yaradılmasının təhlilində təməl nüans bu və yaxud başqa konkret bir tarix, hər hansısa qədim dövlət deyil, kredit münasibətlərinin hələ embrion halında olduğu bir zamanda asta-asta öz əlamətlərini əks etdirməsidir. Bunlar elə nüanslardır ki, böyük tərəqqi yolu keçid etməklə bu günə qədər gəlib çıxmışdır. Yəni kredit ehtiyacdan yarandığı kimi onun tərəqqisi də vaciblikdən irəli gəlmişdir.

Kredit əlaqələri ilk öncələri pulsuz hər hansı maddi dəyərə sahib əşyanın bir şəxsdən başqasına borc qismində keçməsi şəklində təyin oluna bilər. Sonra bu borcun eyni bir məhsulla, razılaşdırıldığı kimi qaytarılma şərti olmalı idi ki, ictimaiyyətdə borc vermək və borc almaq adətləri yaranıb formalaşsın. Hər bir halda bu sadəlik borc alan və verənin digərləindən mülkiyyət baxımından fərqləndiyi, öz məhsuluna sərbəst sərəncam verə bilmək perspektivini əhatə etmişdir. Biz bu xarakterə daha artıq əhəmiyyət göstəririk, nəinki borc verilmə potensialı olan əşyanın tipinə. Kreditin vacibliyi məsələsində əhəmiyyətli aspektlərdən biri cəmiyyətdə borc götürməyə ehtiyacın yaranmasıdır. Əgər tələb olmasa borc alınmaz. Modern anlamda “ehtiyac” yoxsulluq, zəiflik qismində düşünülə bilər. Lakin kredit əlaqələrinin yaranıb çox uzun dövr ərzində kasıb və yoxsul insanların dadına yetişdiyini bilsək, aydın olacaq ki, ehtiyacı nəinki zəiflik, eləcə də yazıqlıq qismində də qəbullanmaq olardı. Belə bir vəziyyətlə üzləşmiş şəxslərin hər hansı bir sosial təminat və inam yerinin olmadığına görə götürmək, bəlkə də yeganə çıxış yolu olmuşdur. Təbii ki, zərurətin gerçəkləşdirilməsi perspektivi də vacibdir. Kredit əlaqələri nöqtəyi-nəzərindən borc vermək potensialı

olanlar olmasa idi rezervlər ödənilə bilməzdi. Anlaşılır ki, hər bir periodun özünə görə tələbindən artıq məhsula, vəsaitə sahib şəxsləri olmuşdur və bu şəxslər borc verilməsini səmərəli hesab edirmişlər. Pulun yaranması kredit əlaqələrinin tərəqqisində vacib rol oynamışdır. Pul formasında kreditlər cəmiyyətə daha səmərəli və daha vacib olmuşdur (Məmmədov Z. 2008, Bakı, 344 səh.).

İxtisas istiqamətli məşhur elmi kollektivlər kreditin meydana gəlməsini pulun meydana gəlməsindən sonrakı cəmiyyətin ən genius kəşfi adlandırır. Biz bunu öncədən qəbul etmişik və inancımız bir az da artır ki, kredit vasitəsilə iqtisadiyyatda çox dərin problemlər həll edilir. Bu aspektdə kreditin modern dünyada vacibliyi daha əsaslı sübutlara arxalanır. Amma bunları analiz etmək o qədər sadə deyildir. Bizim mövqeyimizcə, burada mürəkkəblik ilk növbədə kreditin vacibliyi, məzmunu, funksiyaları və rolu anlayışlarının hədsiz yaxın olmaqlarında, sanki bir –biri ilə iç-içə keçmiş kimi görünməsindədir. Çətinliyin ikinci isə var olan ən mötəbər iqtisadi ədəbiyyatlarda belə həmin konsepsiyaların verilməsindəki bu və yaxud digər maneələrdədir ki, bunlar subyektiv çarəsizlikdən deyil, daha çox obyektiv səbəblərdən formalaşır.

Müasir iqtisadiyyat mühitində kreditin vacibliyini təsərrüfat subyektlərinin qıtlığı ilə izah etmək mümkün deyil. Fikrimizcə, təsərrüfat subyektlərinin kreditə meyillənməsi, onların rakursunda bu və yaxud başqa vaxtda ssuda alınması ehtiyaci təməl iki səbəbə əsaslanır. Birincisi sərmayənin dövriyyəsi prosesində yaranan uyğunsuzluqların ram olunması zərurəti, ikincisi kreditin qazancının müəyyən olmasıdır. Borc almaq niyyətində olanların bu mövqeyinə qarşı duran odur ki, təkrar istehsal prosesində cəmiyyətdə yaranan, nisbi anlamda artıq olan vəsaitlərini kredit formasında verilmək perspektivləri olanlar mövcuddur. Onlar da vəsaitlərin kredit form şəklində verilməsinin səmərəliliyindən faydalanmaq niyyətindədir. Yəni, kredit vermək professional zəruri fəaliyyət formasını alır. Elə bazar iqtisadiyyatında da kreditin mümkünlüyü və zəruriliyi bir birini tamamlayırdı. Təkrar istehsalda sərmayə dövriyyəsinin qanunauyğunluqları kreditin vacibliyinin və onun perspektivə çevrilməsinin təməlini təşkil edir. Qanunauyğunluq obyektiv şəkildə gerçəkləşən elə halların toplusudur ki,

sərmayənin dövriyyəsi halında bir tərəfdən vəsaitlərin sərbəst olması, başqa əpekdən isə təsərrüfat subyektlərinin kənar vəsaitlərin cəlb olunmasına ehtiyacları meydana gəlir. Başqa effektlər, situasiyalar istisna yox, hətta labüddür. Ancaq, kreditin vacibliyinin izah edilməsində bu faktorlar həlledici xarakterdədir. Bununla belə, kreditin zərurilik həddi, və ya onun istifadəsinin zəruriliyi əmtəə-pul münasibətlərinin tərəqqi səviyyəsindən, dinamikasından, pulun kapitalla çevrilməsi perspektivlərindən, iqtisadiyyatın təşkili və idarə edilməsi xarakterlərindən və s. asılıdır. Buna iqtisadi tsikllərdə kreditə tələb və təklifində gedən transformasiyaların kəskinliyini misal kimi göstərmək olar. İnzibati – amirlik sistemində kreditin vacibliyi ilə bazar iqtisadiyyatı mühitində kreditin vacibliyinin müqayisəsindəki fərqlər müvafiq iqtisadi sistemlərin müxtəlifliklərindən irəli gələn səbəblər ilə izah oluna bilər. Baxmayaraq inzibati – amirlik sistemi satış, istehsal, maliyyənin təşkili və s. aspektlərdən sərt məhdudiyyətləri ilə seçilirdi, hətta bu sistemin özü də kreditsiz keçinə bilmirdi. Həmin kontekst daxilində kreditin özünə cıgır tapması və ya təsərrüfat subyektlərinin kreditə təşviqi nəhayətində dövləti də kreditin vacib olması nüansını qəbul etməyə və daha sonra siyasi rejim tələbləri nəzdində onu dəstəkləməyə təşviq etmişdir. Müstəqil ölkəmizin timsalında kreditin vacibliyini əsaslandırmağa gəldikdə isə, bu hələ dövlətin bazar iqtisadiyyatına keçid yolundakı cəhdləri dövründə kredit əlaqələrinin təşkil olunmasında özünü büruzə vermiş, indi isə yeni tərəqqi mərhələsinin tələbatına görə inkişaf etdirilməsində əksini tapır. Hazırda artıq bazar iqtisadiyyatına malik olan ölkəmizdə kreditə ehtiyac və zərurət var. Şübhəsiz, kredit əlaqələrinin baş tutması üçün bunlar vaciblik daşıyır. Kreditə olan tələbin ödənilməsinə gəldikdə isə, bu kreditin məzmunu və zəruri atributları nəzərə alınmaqla təmin edilir.

Kreditin təməllərinin, köklərinin keçmiş dövrlərə qədər gedib çıxması, bütövlükdə iqtisadi tərəqqi ilə yanaşı öz fəaliyyətini aparmaqla birgə məhsuldar qüvvələrin artmasına təşviq etməsi kreditin məzmununa cəmiyyətin maraqlı olmasını zəruri etmişdir. Bununla belə, kredit müəyyən elmi məsələlər kimi yalnızca elmi çevrələrdə müzakirə edilən qapalı və ya məhdud bir obyekt deyildir. Müasir mənada insanların bir çoxu kredit barəsində nəsə bilir, biznesmenlər isə

ondan nəşə umur. İqtisadçılar isə, onlar üçün kreditin məzmunun dəyərli elmi mənbələrə istinadən daha inkluziv öyrənmək konsultativdir.

Kreditin mahiyyətinin tədqiqində onun fəaliyyət göstərdiyi şəraitin, onunla birgə iqtisadiyyata xidmət göstərən başqa iqtisadi kateqoriyalarla münasibətinin nəzərdən keçilməsi mətləbə çatmağa yardım edir. Kredit hansı münasibətləri ifadə edir sualının cavablandırılması labüddür.

Kredit əlaqələrinin pul əlaqələri ilə nisbətdə onların bir neçə müxtəliflikləri təyin edilmişdir. Doğrudur, kredit də pul münasibətidir. Kreditlərin əsas olaraq pul halında hərəkət etməsi bu aspektdən nəzərə çarpır. Ancaq kredit pul əlaqələrinin yalnızca bir hissəsini ehtiva edir və həcmcə heç də onunla bir ola bilməz.

Pul öz funksiyalarını gerçəkləşdirməklə spesifik məzmununu ortaya qoyur, mal və xidmətlərin ödənilməsində vasitə kimi özünü göstərməklə, cəmiyyətə olduqca yararlı iqtisadi vasitə olduğunu göstərir. Pulun kredit kimi hərəkəti isə bütünlüklə başqa əlaqələri tərənnüm edir. Əgər pul funksiyalarının gerçəkləşdirilməsi konkretləşdirilmiş bir ifadə ilə deyildirsə – alıcı və satıcı arasındakı əlaqələri ifadə edərsə, kredit əlaqələrində çıxış edən tərəflər debitor və kreditor qismində qarşılaşırlar. Yalnızca əlahiddə alqı-satqıda çıxış edənlər arasındakı razılaşmalarda, digər şərtlər stabil olduqda ekvivalentli mübadilə prosesi baş tutur. Tərəflər ümumi sazişlə sağollaşıb ayrılır.

Kredit əlaqələrində isə, əvvələn faiz formasında əlavə mənfəət qazanılması (ödənilməsi) baş tutur, başqa tərəfdən haqq-hesab bitənə kimi tərəflər arasında qanun və ənənələrə müvafiq olmaqla münasibətlər davam etdirilir. Şübhəsiz ki, bu müqayisədə müxtəlif kredit əqdlərinin baş tutmasından irəli gələn hərəkətlər nəzərə çarpır. Eyni bir kreditorla kredit müqaviləsinin digər bir zamanda, və ya başqa əqdlərlə təkrarlanması istisna olmur, hər dəfəsində həmin əqd kredit əlaqələri xüsusiyyətində qalır. Alıcının əmtəə satıcısı ilə mütəmadi qarşılaşib təzə partiya mal alması da potensial hadisədir və bu razılaşmaların neçə dəfə təkrarlanmasına baxmayaraq münasibətlər valyutanın tədavül və tədiyyə aləti funksiyalarının gerçəkləşdirilməsindən kənara çıxmır. Ən əsas isə dəyər artımı baş vermir, tələb və təklifin balanslaşması fərz edilməklə mal və pulun öz mülkiyyətçilərini

dəyişməsi ilə iş bitir. Alqı-satqıda dəyərin qarşılıqlı axını tərəflərdən birinin lazımı əmtəəni qazanması ilə, digərinin isə qazanması ilə sonlanır ki, bu, mənə baxımından tərəflərin niyyətlərinin reallaşmasını səciyyələndirir.

Kredit pul kimi puldan ayıran daha vacib xarakter bəzi istisnalar olmaqla kreditin sərmayə kimi istifadəsidir. Kreditorla borcalan kreditin təyinatına uyğun effektiv istifadəsi nəticəsində əldə edilən gəlirdən öz paylarını almaq ilə faydalanır.

Doğrudur, kredit əsasən pul formasında verilir, bu halda pul kreditin maddi daşıyıcısı kimi çıxış etməklə dəyərin kredit münasibətlərinə spesifik olan qanunauyğunluqlarla axınını təmsil edir. Valyuta alıcıdan- satıcıya keçid etməklə öz tədiyyə funksiyasının realizasiyasını sona çatdırır və əvvəlki sahibini birdəfəlik tərk etməklə geriyyə dönməz olur. Kredit sazişi çərçivəsində kreditordan borcalanın sərəncamına keçid edən pul isə kreditin təməllərindən biri olan şərtlər ilə artmış formada geri qayıdır.

Kreditin bənzəri qisminə hallandırılan iqtisadi kateqoriyalardan biri maliyyə kateqoriyasıdır. Hazırda “maliyyə” konsepsiyasının həddən artıq yüklənməsini düşünsək, kreditin birbaşa dövlət büdcəsiylə, gəlir kateqoriyası ilə məzmun müqayisəsinə istinad olunsun (Vəliyev D. və Rəhimov M. 2013, Bakı, 436 səh). Dövlət büdcəsinin spesifik funksiyaları və o da gəlirlərini məhz pulla yığır, xərclərini pul formasında istifadəyə istiqamətləndirməklə nəzərdə tutulan tədbirlərin maliyyə təminatını təmin edir. Dövlət büdcəsinin kreditdən müxtəlifliyi bütün şəffaflığı ilə dövlət büdcəsinə valyutaların ölkə qanunlarına riayət olunmaqla uyğun ödəyicilərdən alınması üsulu ilə birdəfəlik şərti ilə əldə olunması və təsdiq olunan il üzrə büdcə barəsində qanunla pulların birdəfəlik xərclərə istiqamətləndirilməsindən ibarətdir.

Kreditin məzmununa isə kreditorların verdiyi vəsaitlərin geri qaytarılması şərtinə əsaslanması həkk olunmuşdur. Fikrimizcə, ölkə iqtisadiyyatının pul vəsaitləri ilə təmin olunmasından ibarət böyük gövdənin bölünüb iki böyük budağa şaxələnməsinin təməli bunlardadır. Dəyərli konsepsiyalar, həm də əməliyyat (fəaliyyət) sferaları olaraq kreditləşdirmə və maliyyələşdirmənin yer alıb cəmiyyətdə qəbul olunması da həmin danılmaz faktlara görədir.

Kreditin muzzdlu əmək haqqının ödənilməsi təcrübəsi ilə müqayisəsinə, kommunal xidmətlərin ödənişləri ilə, ödənişlərdə hansısa təxirəsalınmalar ilə müqayisəsinə təsadüf etmək olur. Lakin, bunlardan irəli gələn əlaqələrin kredit əlaqələri olmadığını, bu sahələrdə pul hərəkətinin kredit hərəkəti olmadığını isbat etmək mürəkkəb deyil. Ancaq sığortalanma (sığortalama) məsələsində müqayisə çətinləşir. Burada konflikt aspekt sığorta fəaliyyətinin maliyyə və ya kredit əlaqələrinə aid edilməsindədir. Fikrimcə, sığorta işinin xüsusiyyətindən irəli gələn bu müzakirə nə qədər aparılsa bir o qədər də uzanar. Bunun bitməsi müzakirə tərəflərindən birinin isbatı ilə həll edilə bilməz, çünki digər tərəfin də arqumentləri mövcuddur.

Hər bir halda sığortanın kredit ilə eyni olduğunu deyil, bənzərliyini qəbul edə bilərik. Bunların qarşılıqlı münasibətinə gəldikdə isə, sığortalanma sayəsində toplanan vəsaitlərin adətən uzunmüddətli yığımlar xüsusiyyəti daşımından dolayı, həmin fəaliyyətin kreditə uyğun səviyyədə əməli yardım etdiyini söyləmək mümkündür. Çünki, həmin vəsaitlər bankların cəlb olunduğu dəyanətli mənbələrdən biri kimi çıxış edə bilər. Sığorta qurumları özləri borcverənlər kimi çıxış etdikdə vəziyyət xeyli dəyişir və sığorta fəaliyyətinin kreditləşmədən öz mənfəəti üçün yararlanması baş verir.

Modern elmi müddəaların müəyyənələrində kreditin məzmunun aşkar edilməsində kreditin təbiəti, kreditin mahiyyəti, habelə kreditin yaranması səbəbləri ilə eyniləşdirilməsi, digərlərində isə bu tip yanaşmaların inkarı vəziyyətinin olması diqqət çəkir. Fikrimcə, bunların sintezinə fokuslanmaq məsələnin daha dərin və inkluziv izahına yardım edərdi.

Kreditin yaranması üçün hər şeydən öncə ona səmərəli şərait olmalıdır. Onun əsas məkanı əmtəə – pul əlaqələridir. Əmtəə istehsalı və mübadilə prosesinin tərəqqi səviyyəsi, onun məqsədi, valyuta əlaqələrinin sferası kreditin mövcudluğuna çoxtərəfli effekt göstərir. Əmtəə pul əlaqələri kreditdən istifadə edilməsinə imkan yaradır. Kreditin məzmunu modern şəraitdə iqtisadiyyatın təşkil edilməsi və idarə edilməsi xarakterləri ilə, dəyər qanunun tələblərinin diqqətə alınması ilə ağırlıqlıdır. Bütün təşkilati formalarda olan müəssisələrin təsərrüfat

sərbəstliyi, istehsal və satışla əlaqəli xərclərin ödənilməsi, fərqli təsərrüfat subyektləri ilə münasibətlərdən yaranan öhdəliklərin realizasiyası tələbləri kredit əlaqələrinin baş verməsinə imkan yaradır. Kreditin məzmun xarakteristikası onun ehtiyatları bildirilmədən mümkün deyil. Kredit resurslarının formalaşması və iqtisadiyyata yönəldilməsi bir neçə obyektiv faktorların təsirində olmaqla, kreditin həqiqi surətdə təsərrüfat proseslərinə xidmətini şərtləndirir. Bunlardan ən əsası iqtisadiyyatda sərmayənin dövriyyəsinə qanunauyğunluqlarla əlaqəlidir. Vəsaitin dövriyyəsinə qanunauyğunluqlar milli iqtisadiyyat sferaları üçün ümumi, müxtəlif təsərrüfat təşkilatları üçün fərdi (konkret) xüsusiyyət daşıyır. Ümumilikdə bütün təsərrüfat sektorları üçün sərmayənin dövriyyəsi mərhələləri, formaları, dövriyyənin bitməsi nəticəsində qazanılan gəlirlər, təkrar istehsalın bu gəlirlərə hesabına davam etdirilməsi spesifikdir. Bunların çoxsaylı təsərrüfatlarda özünü göstərməsi kütləvi xüsusiyyətlərin olmasını yaradır. Kreditin məzmunu nöqtəyi-nəzərdən əsas konsepsiya kredit verilə bilməsi üçün ehtiyatların yaranması və onların səfərbər edilərək kredit qismində istifadəyə verilməsidir. Bazar iqtisadiyyatı mühitində bu ehtiyatlar heç də vahid mərkəzdə cəmlənə bilməz, odur ki, “təmərküzləşdirilmiş ssuda fondu”, onun paylanması aradan qalxır. Lakin həmin ehtiyatların bazar iqtisadiyyatına müvafiq qaydalarda toplanıb istifadə edilməsi daimi xüsusiyyət daşıyır. İzahın lakonik və aydınlığı naminə kredit ehtiyatlarının yaranması və istifadə edilməsini firmalar (təkrar istehsalın əsas subyektləri) nəzdində izah etmək mümkündür. Kredit resursları onların sərəncamındakı kapitalın dövrəni prosesində pul vəsaitlərinin “gəlməsi” və “getməsi” sayəsində yaranır. Amortizasiya ayırmaları, gəlir, fərqli təyinatlı fondlar, gəlirlərin başqa elementləri müvəqqəti müstəqilləşə bilər. Təbii ki, modern idarəetməylə onlar bank hesablarında olmaq ilə, məhdudlaşmayan müddət ərzində qalır. Neçə gün qalmasından əlaqəli olmayaraq sərbəst qalma müddətində onlar kredit ehtiyatları olaraq istifadə edilə bilər. Bunlar təcrid formasında deyil, ümumilikdə kreditə sanballı təmələ çevrilir

Kreditləşdirmə müəyyən prinsiplərə əsasən reallaşdırılır. Xüsusi diskussiyasız formada kreditin aşağıdakı prinsipləri təyin edilə bilər:

- kreditlər debitorun kreditora qaytarılmalıdır. Dünya təcrübəsinə əsasən benefisiarın nəzərdə tutulduğu istisna hallar məlumdur;

- kreditin maddi təminatı olmalıdır. Təminatlı kreditlər istisna hallarda ola bilər;

- alınan kreditlər üçün haqq ödənilməlidir;

- bütün kredit əqdlərinin müddət müəyyənliliyi olmalıdır.

Mənbə: Məmmədov Z. 2008, Bakı, 344 səh

Kreditin prinsipləri haqqında başqa deyilənlər, fikrimizcə, fərqli müəlliflərin subyektiv yanaşmalarıdır. Ümumilikdə kreditləşdirmə prinsipləri kreditin təməllərindən biridir.

1.2 Dünya Bankının yaranma prosesi və onu şərtləndirən amillər

İkinci Dünya Müharibəsi sona çatdıqdan sonra, yenidən iqtisadi böhranların baş verməsinin qarşısını almaq üçün müharibəni qazanan ölkələr tərəfindən bir çox maliyyə qurumu yaradılmışdır. Bu qurumlar inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha sabit bazar və əməkdaşlıq imkanları təmin etməyə xidmət göstərmişdir. Qloballaşmış dünya şəraitində təsis olunma məqsədləri ilə birlikdə, müxtəlif fəaliyyətlər göstərən bu qurumlar, sərmayəsində bir çox ölkənin iştirak etdikləri və bir çox ölkələrin fəaliyyətindən fayda götürdüyü beynəlxalq təşkilatlar kimi təsbit edilə bilər. Dünya Bankı (DB) xüsusilə inkişaf etməkdə olan və ya az inkişaf etmiş ölkələrin inkişafı üçün çoxtərəfli kredit verən aparıcı təşkilatlardan biridir.

1945-ci il sentyabrın 2-də dünya müharibəsi başa çatmış və müttəfiq dövlətlər ABŞ, Rusiya və Birləşmiş Krallıq müharibədə qalib gəlmiş, lakin arxasında dağılmış və böyük zərbələr almış Avropa buraxmışdı. Bundan başqa dünyanın bir çox ölkələrində yoxsulluq, aclıq və digər çətinliklər yaşanmaqda idi.

Əslində bütün bu problemlər üçün həll axtarırları çox erkən vaxtlardan başlamış və BMT cəmiyyəti qurulmuşdu. Amma bu təşəbbüs II Dünya müharibəsinin baş verməsinə mane ola bilməmişdir. Bu baxımdan bu səfər qurulacaq təşkilat daha güclü olmalı və ümumdünya sülhünün təmin edilməsində aktiv rol oynamalı idi. Belə bir mühitdə 1944-cü ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Bretton Vuds, Nyu-Hempşir qəsəbəsində qırx beş ölkənin nümayəndələri dünyanın iqtisadi və siyasi arenasında iki əhəmiyyətli qurumun təməlini qoymaq üçün bir araya gəldilər. Görüşün nəticəsi olaraq, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı kimi iki mühüm təşkilat beynəlxalq ticarətin hesablaşma sistemində cəlb edilmiş və sistemin əsas prioritetləri dollarla indeksləşmişdir. Valyuta məzənnəsinə bağlı sisteminin qurulduğu bu görüşə aid əsas iqtisadi məqamlar aşağıdakılardır (Məmmədov M. və İbadov E. 2008, Bakı, 303 səh.).

- Müharibənin əsas faktoru, ABŞ dünya iqtisadiyyatına və beynəlxalq maliyyə sistemində öz valyutası ilə hegemonluq etməyə başlamışdır. Bretton Vuds müqaviləsindən əvvəl, idxal olunan məhsulun ödənilməsi ixrac edən ölkənin pulları deyil, idxalçı ölkənin pulları ilə həyata keçirilmişdir. 1929-cu il Dünya böhranı və II. Dünya müharibəsinin dünya iqtisadiyyatını tənəzzülə doğru aparması iqtisadiyyatların qeyri-sabitliyinə gətirib çıxarmış və beynəlxalq ödənişlərin reallaşdırılması üçün yeni bir təşkilat və banka ehtiyac yaratdı.

- Bretton Vuds müqaviləsi nəticəsində sistem ABŞ dollarına bağlı idi və digər ölkələrin pulları ABŞ dollarına indeksləşdi. Bu sistemdə üzv ölkələrin xarici ticarət hesablaşmalarında pula ehtiyacı olduqda, Beynəlxalq Valyuta Fondunda əvvəlcədən təyin edilmiş kvotalara uyğun olaraq borc almağa imkanları var. Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı bu razılaşmalarla dünya ticarətində borc və hesablaşmalar kimi vacib funksiyaları yerinə yetirməyə başladı.

- Dünya Bankı, II. Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə qurulduğu ildən etibarən, ölkələrin yenidən qurulması və inkişafı səylərini dəstəkləmək üçün yardım və kredit fəaliyyətlərinə başlamışdır. Dünya Bankının və qrup təşkilatlarının əsas məqsədi, bu ölkələrin inkişafını, üçüncü dünya ölkələri kimi tanınan, aşağı və orta gəlirli ölkələrin yoxsulluğunun azaldılması və müharibədən

ölkələrin qurulmasıdır (Boynukara A., YARIN dergisi, 2012).

Dünya Bankı yarandığı gündən etibarən Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə birlikdə global valyuta sisteminin inkişafında mühüm rol oynayır. Bank yaradıldığı andan bəri inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafını maksimum dərəcədə təmin etmək məqsədilə dövlət və özəl sektorun layihələrini və proqramlarını dəstəkləmişdir. Bankın məqsədi dünyadakı dəyişikliklərə əsaslanaraq yoxsulluqdan azad olmuş bir dünya yaratmaqdır (An Overview of the World Bank Group Strategy). Ümumiyyətlə, Dünya Bankı ölkələrdə konkret layihələr həyata keçirmək və ya xüsusi əhəmiyyətli sektorları (məsələn, sağlamlıq mərkəzləri və məktəblər, elektrik və su təminatı, xəstəliklərə qarşı mübarizə və ətraf mühitin qorunması) dəstəkləyir, yoxsulluğun azaldılması və uzunmüddətli iqtisadi inkişafı yaxşılaşdırmaq üçün maliyyə və texniki yardım göstərir.

Dünya Bankının hazırda missiyası təsis edilmə mahiyyəti baxımından inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafına kömək edəcək investisiyalara resursların ayrılması ilə bağlıdır. Dünya Bankı ümumi məqsədləri istiqamətində ölkəmiz üçün də strategiyaları çərçivəsində əhəmiyyətli dövlət sektoru layihələrinə təsis etdiyi layihə maliyyələşdirilməsi məqsədilə verdiyi struktur və ya sektor tənzimləmə kreditləri ilə ölkəmizin əhəmiyyətli xarici kreditor quruluşlarından birisidir. Bu gün Dünya Bankı ölkələrə maliyyə dəstəyi, illik hesabat və inkişaf strategiyaları yanaşmaları ilə dünya üçün nümunədir. Dünya Bankı ölkələrin iqtisadiyyatlarında, investisiyaların tədqiqat və inkişafında investisiyaların artırılması, işsizliyin qarşısının alınması üçün KOS subyektlərinin maliyyələşdirilməsi və ətraf mühitə uyğun investisiyaların artırılması strategiyasını izləyir. Ümumiyyətlə, Dünya Bankının əsas funksiyası bu günkü gündə inkişaf etmiş ölkələrin maliyyə resurslarını və investisiyalarını inkişaf etməkdə olan ölkələrə köçürmək məqsədilə dünyanın aşağı gəlirli iqtisadiyyatlarında həyat səviyyəsinin artırılması və aşağı gəlir paylanmasını azaltmaq üçün qeyd olunan ölkələrə layihə və proqram bazlı kreditlər vermək məqsədi daşıyır .

Hazırda Bankın əsas işi yoxsulluqla mübarizə, iqtisadi artım tendensiyasının dəstəklənməsi və İEOÖ-də insanların həyat keyfiyyətində kəsintisiz artımın təmin

olunması üçün əsas olan hər bir sektordur. Dünya bankı, bir çox aspektdən digər banklarla müxtəliflik təşkil edir. Bankın müştəriləri kimi fiziki və ya hüquqi şəxs yox, yalnız dövlətlər çıxış edə bilər. Bank 189 iştirakçı dövlət, 170-dən çox ölkədə personalı və 130-dan artıq dövlətdə filialı olan unikal global tərəfdaşlıq, yoxsulluğun ləğv edilməsi və İEOÖ-də rifahı artırmağa istiqamətlənmiş davamlı həllər üzrə işləyən bir təşkilatdır (An Overview of the World Bank Group Strategy).

Dünya Bankının uzunmüddətli yenidənberpa və inkişaf kreditlərinin verilməsi kimi, İqtisadi, texniki və valyuta konsultasiyalarının verilməsi kimi, dövlət və özəl sektorun kreditləşdirilməsi kimi, industrializmin inkişafına dəstək olunması kimi, xarici sərmayə qoyuluşlarının təşviqi və dəstəklənməsi kimi bir sıra təməl funksiyaları vardır. Effektiv layihə seçimi və təşkili yüksək səviyyədə olmaqla birlikdə, bank üzv ölkələr ilə uzunmüddətli münasibətə malikdir və bu münasibətlər get-gedə qloballaşan inkişaf problemlərinin həlli üçün istifadə edilir. Bank, iqlim transformasiyası, epidemiya və məcburi köçlər kimi vacib məsələlərdə ölkə nümayəndələri və tərəfdaşlar arasında fikir alış-verişi aparmaq üçün körpü rolunda çıxış edir. Bu fəaliyyət həmçinin uzunmüddətli, dayanıqlı inkişaf üçün əsas yaradaraq krizislərə qarşı tədbir məqsədi daşıyır.

Son 80 ildə dünya iqtisadiyyatı böyük transformasiyalara məruz qalmışdır. Bu müddətdə dünyanın ən iri inkişaf agentliyi sayılan Dünya Bankı, 100-dən artıq İEOÖ-yə və keçid mərhələsindəki dövlətlərə kreditlər, xüsusi konsultasiyalar və xidmətlər təqdim edərək bu transformasiyalara adaptasiyasını təmin etmək üçün çalışmışdır. Bankın xidmətlərinə olan tələbat zamanla artdıqca, onun fəaliyyəti daha da genişlənməmişdir. Məsələn, Dünya Bankı 1947-ci ildə 498 milyon dollarlıq 4 kredit vermişdisə, artıq 2015-ci ildə dəyəri 63 milyard dollar olan 304 öhdəliyə malik olmuşdur(Gümüş Ö. və Turan S., 2016, 154 səh.).

Dünya Bankının 2030-cu illə bağlı hal-hazırda planı vardırki, bu planla bağlı qarşısına qoyduğu 2 əsas hədəf (www.worldbank.org):

- Ekstremal yoxsulluğu sonlandırmaq üçün gündəlik gəliri 1,95 dollardan az olan insanların faiz göstəricisini heç olmasa 3%-ə endirmək
- Hər bir dövlətdə əhalinin 40% -nin yaşayış səviyyəsini və gəlirini

yaxşılaşdırmaqla daha balanslı bir bölgüyə və ümumi rifaha çatmaq.

Dünya Bankının fəaliyyəti üzrə iqtisadçılar və siyasətçilər arasında müəyyən fikir ayrılıqları vardır. Bu fikirlər arasında bankın ölkələrin iqtisadi inkişafına daha çox mənfi təsir göstərdiyi, kredit siyasətinin ölkənin şərtlərinə uyğun olmadığı və daha çox inkişaf etmiş ölkələrin maraqlarına xidmət etdiyi fikrini göstərmək mümkündür. Dünya Bankının hazırkı mövqeyinə baxmazdan əvvəl təşkilatın tarixinə qısaca nəzər yetirmək faydalı olardı. Çünki bankı 1980 və 1990-cı illərdə, xüsusilə də inkişaf etməkdə olan ölkələr kontekstində beynəlxalq iqtisadi gündəmin mərkəzi edən faktorların əhəmiyyətli bir hissəsi əvvəlki dövrlərdə mövcud deyildi. Bu baxımdan, Dünya Bankının Cənub ölkələr üzərində Şimalın, xüsusilə ABŞ-ın hegemonluğunu möhkəmləndirən təşkilat olaraq görən tənqidi yanaşmanın əsas özəyini təşkil edən təşkilati prioritetlərin bəzi aspektlərdən gözlənilməz situasiyalar yaratdığı deyilə bilər. Belə ki, 1980-ci illərə qədər təşkilatın təsis edilməsindən bəri keçən 30-35 illik müddətdə, qurumun fəaliyyəti və dolayısı ilə üzv ölkələr üzərindəki təsir dairəsi, yaxın dövrlərə nisbətə kifayət qədər məhdud idi. Bununla yanaşı, Dünya Bankının “kapitalizmin qızıl dövrünə” təsadüf edən 1950-ci və 1960-cı illərdə dünya iqtisadiyyatında mövqeyi əslində birmənalı deyildi, çünki yarandığı andaca üzərinə götürdükləri vəzifələri yerinə yetirməkdə qarşılıqlarına çox ciddi bir rəqib çıxmışdı: ABŞ-ın özü. Qeyd olunduğu kimi, Dünya Bankı, müharibə dövründə məhv olmuş Avropanı yenidən qurmaq məqsədi ilə ortaya çıxmışdı. Lakin, bəzi siyasi və praktiki səbəblərdən ötəri, ABŞ-ın bu prosesi tək əldən idarə etmə təşəbbüsü ilə Marshall Planını tətbiq etməsi bankın ilk illərdə aktuallaşmasının qarısını aldı. Bu da 10-15 illik durğunluq dövrünün ardından bankı yeni bir müştəri bazası axtarışına təşviq etdi. Yenə bu dövrdə sürətlənən anti-müstəmləkə müstəqillik hərəkatlarının bir nəticəsi olaraq, dünya iqtisadiyyatında bir çox yoxsul (hansı ki, SSRİ cəbhəsinə yönəlməsi heç istənilməyən) ölkələrin dünya iqtisadiyyatına qoşulması Bankı Üçüncü Dünya üzərində fokuslandırdı. 1960-cı illərdə başlayan bu yeni orientasiya yalnız 1970-ci illərdə yetkinliyə çatacaqdı. Bir sözlə, 1980-ci illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə baş verən borc böhranı sona çatdıqda, Dünya Bankının ilkin vəzifə

təyinatından fərqli olaraq, beynəlxalq inkişaf təşkilatına transformasiya faktı yeni bir hadisə idi.

Bu qısa tarix bizə göstərir ki, Dünya Bankının 1980-ci və 1990-cı illərin çoxsaylı yoxsul ölkələri üçün acınacaqlı nəticələrlə sonlanan təcrübələri, bankın əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrə borc verən, bunun əvəzində isə sözügedən ölkələrdən dövrün hegemon iqtisadi yanaşmalarına və dolayısı yolla güclü Qərbdövlətlərinin maraqlarına uyğun siyasət tələb edən qurum olaraq görünməsinə gətirib çıxarmaqla birlikdə, bu vəziyyət Dünya Bankının “genetik” xüsusiyyəti deyil, sonradan məruz qaldığı təkamülün təzahürüdür. Bu məsələ, bizə beynəlxalq təşkilatların funksiyalarının zamanla genişlənilib transformasiyaya məruz qala biləcəyini və müəyyən bir elastikliyə sahib ola biləcəyini göstərir.

1980-ci illərdən etibarən isə biz Dünya Bankını yuxarıda qeyd olunan və geniş tənqid olunan rolda görürük. Burada bir-biri ilə əlaqəli iki nüansı vurğulamaq faydalıdır. Birincisi, bankın Bretton Vuds sistemi daxilindəki rutin, nisbətən passiv mövqeyindən azad olub üzv dövlətlərin ən azı bir hissəsi üçün yeni, daha mərkəzi rolu qazanması öz daxilindəki bir korporativ layihənin və ya böyük dövlətlərin uzunmüddətli strateji hesablarının bir təzahürü kimi deyil, 1970-80-ci illərdə dünya iqtisadiyyatını öz ağışına alan qeyri-sabit transformasiyaların bir nəticəsi olaraq ortaya çıxmışdır. 1960-cı illərin əvvəllərində artan rəqabət şəraitində ixrac gücünü get-gedə itirməyə başlayan ABŞ-ın qızıl standartından imtina edəcəyi siqnalını verməsi ilə birlikdə, 1970-ci ildə BVF-də öz valyuta vahidini olan SDR-i yaratdı. Daha da vacibi isə, Regan rəhbərliyindəki ABŞ ilə Tetçer rəhbərliyindəki İngiltərənin 1970-ci illərdə artan inflyasiyanı nəzarətdə saxlamaq üçün faiz artımı siyasəti, bunun da əvvəlki illərdə yeni inkişaf etməyə başlayan kapital bazarlarından əhəmiyyətli dərəcədə borc almış üçüncü dünya ölkələrinin çoxunu dərin borc bataqlığına düşürməsi idi (Məmmədov M. və İbadov E. 2008 Bakı, 303 səh.). Kasıb ölkələrdə tədiyyə balans bəhrələri və dərinləşən büdcə kəsrləri, BVF və Dünya Bankı resurslarını bir çox ölkələr üçün, qısa müddət üçün belə olsa bir həll yoluna çevirdi. Əlbəttə ki, bu resursların bankın qapısını döyən ölkələr üçün iqtisadi siyasət baxımından bir xərci olmalı idi.

İkinci nüans Dünya Bankının proqramlarının transformasiya xüsusiyyətinə aiddir. İnkişaf edən ölkələr müharibə sonrası dövrdə suveren Keynsçi iqtisadiyyat anlayışına uyğun olaraq dövlət müdaxiləsini önə çıxaran proteksionist inkişaf siyasətləri tətbiq etmiş, əsasda bu ölkələrin əksəriyyəti dövlət əliylə sənayeləşmə mövzusunda bir addım irəli gedərək ictimai iqtisadi təşkilatlarının şəbəkəsi meydana gətirmişdi. 1980-ci illərdə bu ölkələrdə proqram fondlarına qarşı Dünya Bankının iqtisadi siyasəti 1970-ci illərdə ABŞ-ın ən yaxşı universitetlərinin iqtisadçı bölmələrinə və gələcək dövrdə dünya iqtisadi ədəbiyyatında hakim olan monolitik, pravoslav neoliberal nəzəriyyələrə əsaslanırdı. Bu siyasət ABŞ hökuməti tərəfindən (xüsusilə ABŞ Xəzinədarlıq Departamenti tərəfindən) güclü şəkildə müdafiə olunurdu. Bu baxımdan, bankın proqramlarının ciddi şərtlərini və uzunsürən struktur islahatlarını iki qarşıya çıxan iqtisadi paradıqmaların münaqişəsi kimi oxumaq mümkündür: bir tərəfdən, borclu ölkələrdə artıq fəaliyyət göstərmiş olan statistika iqtisadiyyatlarının keçmiş iqtisadi paradıqması öz institutlarını, kadrlarını, bir sıra sosial təcrübələrini, kristallaşdırılan dövlətdə kollektiv maraqları inkişaf etdirmişdir. digər tərəfdən, real sosial tələbata əsaslanmayan yeni iqtisadi paradıqmanın yuxarıdan aşağıya doğru neoliberal bazar paradıqması dövlətə daxil edilməmişdir və iqtisadiyyatın ümumi strukturunda proqnozlaşdırıla bilməz.

Neoliberal yanaşmanın tətbiqi və nəticələri 30 ildir ictimai elmlər və digər sosial elm sahələrində müzakirə olunduğundan burada bu məsələləri qeyd etməyəcəyik. Bank üçün qeyd edək ki, ölkədə real və maliyyə bazarlarının ümumi anlayışına əsaslanan neoliberal siyasətlər və xarici iqtisadi münasibətlərdə ticarət və kapital axınlarının liberallaşdırılması bir-birindən fərqlənir. 1980-ci illər və 1990-cı illər ərzində struktur problemləri ilə mübarizə aparan 100-dən çox ölkədə Bank proqramları vasitəsilə vahid reseptlər tətbiq etmək üçün səylər göstərilmişdir. Bu prosesdə, Bank aktiv portfelini udmaq qabiliyyətinə malik olsa da, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə transformativ fəaliyyətlər əvvəlki dövrlərlə müqayisə edilə bilməyəcək dərəcədə olmuş və 1990-cı illərin ortalarında bir pik səviyyəsinə çatmışdır.

1.3 Dünya Bankının təşkilatı strukturu və idarə olunması

Dünya Bankı qrupu daxilində 5 təşkilat var, hər biri özü haqqında yekun qərar qəbul etmək hüququna malikdir və yoxsulluğa qarşı mübarizədə və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsində iştirak edir. Dünya Bankı qrupu bütünlükdə 5 təşkilatdan ibarətdir. Dünya bankı konsepsiyası isə yalnız Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB) və Beynəlxalq İnkişaf Asosiyası aiddir. Bu təşkilatların bir qrupda ifadə olunmasının səbəbi, BYİB-ə tabe olması, idarəetmə, məqsəd və funksiyalar baxımından DB ilə əlaqəli olması və digər təşkilatların üzvü olmaq üçün DB-a üzv olmağın vacibliyindən irəli gəlir. Başqa sözlə, bu təşkilatlar öz mənbələri və hesabları baxımından bir-birindən müstəqil olmasına baxmayaraq, üzvlüyə, hədəflərə və idarəetmə münasibətlərinə görə DB-nin nəzdində toplaşır. Bu qısa izahatdan sonra sözügedən təşkilatlar qısaca müəyyən ediləcək və bu paragrafın əsas mövzusu olan DB-a daxil olan iki qurum da diqqət mərkəzində olacaqdır.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK):

1956-cı ildə təsis edilib və bu gün 178 üzv var. Onun əsas vəzifəsi özəl sektor vasitəsilə iqtisadi artımı inkişaf etdirməkdir. Bu təşkilat investisiyalarını özəl müəssisəyə sərf edir və öz müştərilərinə uzunmüddətli kredit, zəmanət və risklərin idarə edilməsi təmin edir. Həmçinin konsultasiya xidmətləri də göstərir. BMK, özəl sektor mühitinin uyğun olmadığı bölgələrdə investisiya təşviq edir və bu yerlərdə perspektivli imkanlar açan sahələr yaradır. Bundan əlavə, bu müəssisə kreditlər üçün hökumətin təminatlarını tələb etmir. Bununla belə, BMK ilə əlaqələr dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. BMK-nın 2017-ci il üzrə maliyyə öhdəlikləri 81 ölkədə 604 şirkətə 9,6 milyard dollar ayrılıb (World Bank Annual Report-2018).

Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi (ÇİTA):

1988-ci ildə qurulan bu təşkilatın 157 üzvü var və inkişaf etməkdə olan ölkələrə edilən xarici kapital investisiyalarını risklərdən qorumaq və onları təmin etmək üçün qurulmuşdur. Bundan əlavə, beynəlxalq sermayə axtaran bazarları sığortalamaqla özünü potensial risklərdən qoruyur. 2017-ci maliyyə ili üçün

nəzərdə tutulan zəmanətlər 4,36 milyard dollardır(Financial Solutions Brochure Feb 2017). DB-nin hər bir üzvü də ÇİTA-nın üzvü ola bilər. Bu təşkilat həmçinin texniki yardım göstərir və lazım gəldikdə vasitəçilik fəaliyyəti göstərir.

İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMBM):

İMBM sərmayə uyğunsuzluqlarında barışıq və arbitraj imkanlarının təmin edilməsi yolu ilə xarici sərmayələrin təşviq edilməsinə çalışır. Bu, ölkələr və xarici investorlar arasında qarşılıqlı etimadın olduğu bir mühit yaradır. İnvestisiyalar haqqında bir çox beynəlxalq müqavilələr İMBM-nin arbitraj vasitələrinə istinad edir. İMBM həmçinin, arbitraj hüququ və xarici sərmayə hüququ sahəsində araşdırma və nəşriyyat fəaliyyətlərinə malikdir (Annual Report 2016 MIGA.)

Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA):

1960-cı ildə təsis edilib və 165 üzvü var. Bu təşkilat, ilk növbədə, yoxsul ölkələrin inkişaf söylərində lazım olan maliyyələşdirməni təmin etmək üçün yaradılmışdır. Təşkilatın məqsədi üzv ölkələrin yoxsul ölkələrinin məhsuldarlığını və həyat səviyyəsini artırmaqla və bu ölkələrin ödəmə balansında çox yüklənməyəcəyini təmin etməklə inkişaf söylərinə kömək edəcək kreditləri təmin etməkdir. Bu baxımdan BİA kreditləri ilə Dünya Bankının digər kreditləri arasında iki müxtəlif fərq var. BİA kreditləri hər bir üzv ölkəyə deyil, adambaşına düşən milli gəlir yoxsulluq həddindən aşağı olan ölkələrə verilir. Bu yolla, IDA dünyanın ən kasıb ölkələrinə ildə ildə təxminən 6 milyard dollar verir. BİA kreditlərinin ikinci xüsusiyyəti, 0 faiz dərəcəsi və 10 il geri ödəməsiz olmaqla 35-40 il güzəştli inkişaf kreditləri mövcudluğudur. Lakin, bu, qrant deyildir və ödənilməlidir. BİA, kredit şərtlərindəki bu iki fərqə əlavə olaraq Dünya Bankı ilə birlikdə fəaliyyət göstərir.

BİA-nın üzvü olmaq üçün ilk öncə DB-nin üzvü olmaq lazımdır. 2016-cı ildən etibarən, 81 ölkədə 215 yeni əməliyyat üçün BİA kreditləri 16,7 milyard dollar təşkil etmişdir (IDA-brochure-2018). BİA tərəfindən maliyyələşdirilən fəaliyyətlər 2,6 milyard insana 6-7 milyard dollar faizsiz kredit verə bilməkdədir və onların həyatında pozitiv dəyişikliklər yaradır, nəzərə alıqda, onların əksəriyyəti gündə 2,5 ABŞ dollarından az gəlirlə yaşayır, bu, təşkilatın nə dərəcə

önəmli bir rolunu olduğunu göstərir. Çünki borc alma imkanları çox az olduğu və ya olmadığı bu ölkələrdə maliyyə dəstəyi həyatı əhəmiyyət daşıyır. Bu ölkələrin əksəriyyətində orta gəlir hər il üçün 500 dollardan azdır və bir çox insanlar hələ ki, bu gəlirdən daha az həddə yaşayırlar. BİA təhsil, səhiyyə, təmiz su və sağlamlıq qorunması kimi əsas xidmətlərdən daha yaxşı istifadə etməyə kömək edir və iqtisadi inkişafa və məşğulluq yönümlü islahatlara sərmayə qoyur.

Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB):

Bu gün Dünya Bankı qeyd edildiyi zaman, bu təşkilatın nəzərə çarpan bir hissəsi qeyd olunur. Hazırkı formada, DB dünyanın ən böyük təşkilatlarından biridir və Vaşinqtonda qərargaha malik olmaqla, müxtəlif ölkələrdə 109 nümayəndəsinə malikdir. 2016-cı ilin sonu etibarilə qərargah və filiallarda cəmi 10.000 min nəfər əməkdaşə malikdir (IBRD Articles of Agreement).

DB-nin Əsasnaməsinin 1-ci maddəsində BYİB yaradılması məqsədləri aşağıdakılardır (IBRD Articles of Agreement):

- Səmərəli kapital investisiyaları, o cümlədən müharibə ziyanının aradan qaldırılması və inkişaf etməkdə olan ölkələrin resursları daxil olmaqla, üzv dövlətlərin inkişafı və yenidən qurulması səylərinə yardım etmək.
- Xüsusi və xarici investisiyaların təmin edilməsi
- Beynəlxalq ticarətin təşviqi və hesablaşmalar balansını sabitləşdirmək üçün beynəlxalq investisiyaları təşviq etmək.
- Daha çox faydalı və təcili layihələrdə istifadə olunmasını təmin etmək üçün digər kanallardan əldə edilən kreditləri yenidən istifadə etmək və ya təmin etmək.

Əsasnamədə göstərilən bu məqsədlər 2-ci Dünya Müharibəsindən sonra Avropanı bərpa etmək arzusunu açıq şəkildə göstərir. Ancaq bu gün də prioritetlər və şərtlər çox dəyişmişdir. Bankın bu gün ən çox maraq göstərdiyi məsələlər yoxsulluq, ətraf mühit və sağlamlıq və bir sıra digər global məsələlərdir. Kreditlərin verilmə şərtləri bankla borc alan ölkə arasındakı saziş əsasında təyin olunur. BYİB-dan borc götürən ölkələr kommersiya banklarına nəzərəən daha səmərəli şərtlərdə (az faiz həddi, nisbətən daha uzun müddətli (15-20 il), geri ödənişsiz 3-5 illik güzəştli dövr və s.) daha artıq borc ala bilirlər. Kredit borcunun

qaytarılmasının standart üsulu ölkələrin kateqoriyalarına, eləcə də ölkənin tədiyyə qabiliyyətinə və adambaşına düşən gəlir səviyyəsi əsasında müəyyən edilir. BYİB-nin 2017-cı il 30 iyun tarixində bitən maliyyə ili üçün təyin oluna bilən gəlirləri 594 milyon dollar olsa da, 30 iyun 2018-ci ilə qədər sona çatan maliyyə ili üzrə bu məbləğ 796 milyon dollar olmuşdur (Dünya Bankı və Azərbaycan. (hesabatlar) 2010-2018).

BVF-nin hər hansı bir üzvü DB-nin də üzvü ola bilər. Dünya Bankı üzv ölkələrlə münasibətini hökumətlər vasitəsilə həyata keçirir. Bunun iki əsas səbəbi var. Əsasnaməyə əsasən, təşkilat üzvlüyü yalnız bir dövlət və ya hökumət zəmanətinə əsasən bir dövlət qurumuna verə bilər. Digər səbəb isə Bankın işlərində lazım olan məlumatların yalnız dövlətin əlində olmasıdır. Üzv dövlətlər maliyyə agenti hesab olunan xəzinədarlıq, mərkəzi bank və ya oxşar dövlət qurumu vasitəsilə Bankla münasibətlərini həyata keçirmək məcburiyyətindədirlər. Bundan əlavə, üzv dövlətlər sərmayə tələbini qorumaq və bankı məlumatlandırmaq məqsədi ilə bir mərkəzi bank və ya bir bənzəri bir təşkilat təyin etməlidirlər. Ölkələrin Dünya Bankına üzvlüyü məqsədi dəyişir. İnkişaf etmiş ölkələr Dünya iqtisadiyyatında hegemonluq etməyə çalışır və öz biznes maraqlarını güdürlərsə də, az inkişaf etmiş ölkələr inkişaf üçün lazım olan maliyyə və digər dəstəyi təmin etməyə çalışırlar.

İştirakçı ölkələrin hər birinə 250 səs və hər bir səhmə görə isə əlavə 1 səs verilir. Nəticədə də, Daha çox sərmayə payına sahib olan dövlətlər Dünya Bankının ehtiyatlarının paylanması və istifadə edilməsində daha aktual bir mövqedə çıxış edirlər. Ancaq, bu dövlətlər həmçinin qurumun necə maliyyələşdirilməsi və pul ehtiyatının hara xərclənməsindən birgə məsuliyyət daşıyırlar. 2010-cu ildə Bankın səsvermə hüquqları inkişaf etməkdə olan ölkələrin, əsasən də Çinin səslerini artırmaq məqsədi ilə yenidən nəzərdən keçirilmişdir. Ən çox səsvermə gücünə sahib ölkələr ABŞ (16,35%), Yaponiya (7,06%), Çin (4,57%), Almaniya (4,16%), Böyük Britaniya (3,81%), Fransa (3,81%), Rusiya (2,74%), Səudiyyə Ərəbistanı (2,74%) və İtaliya (2,61%) şəklində sıralanmışdır (İlhan A., Cumhuriyyət Qazetesi 2012). Azərbaycanın DB-da səsvermə gücü 0,13%

təşkil edir. Son dövrlərdə Dünya Bankının sərmayə quruluşu və səsvermə gücü əsaslı tənqidlərə məruz qalmışdır. Dünya Bankının cari sərmayə quruluşuna əsasən, bölüşdürmə, səsvermə gücü və müvafiq olaraq qərarların qəbul edilmə mexanizmi, bankın resurslarının paylanma və istifadəsi konseptində Dünya Bankının sərmayəsində və dolaylı yolla idarəedilməsində dominant olan dövlətlərin qərarları ön plana çıxmaqdadır. Hərçənd ki, bu tənqidlərin məntiqi nəticəsi kimi DB 2010-cu ildə səsvermə yenidəşkili konsepsiyasını tətbiq edərək İEOÖ-in səsvermə potensialının 48% və hətta uzunmüddətli dövr üçün 50%-ə kimi artırılmasını hədəflədiyini qeyd etmişdisə də, ancaq son maliyyə ilinin göstəricilərinə baxdıqda bu həddin cəmi 46,0 %-ə qədər yüksəldilə bildiyi nəzərə çarpır (IMF və Dünya Bankası (Factsheet: The IMF and the World Bank, Turkish version, June 3, 2015). DB tərəfindən təmin edilən vəsaitlərin çoxu dünya maliyyə bazarlarından əldə edilir. Bankın nizamnamə kapitalı iştirakçı ölkələrin onun səhmlərinə abunəçiliyi vasitəsi ilə formalaşır (30 iyun 2018-ci il tarixində 263,7 milyard \$ olaraq qeydə alınıb). Bankın ÜDM həcmi isə 2017-ci ilin göstəricilərinə nəzərən 75,849 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir (Erdağ N. “Dünya Bankası Nedir? Ne Tür Hibeler Verir?”).

BYİB 1959-cu ildən etibarən AAA reytinginə sahib bir maliyyə qurumudur, lakin başqa maliyyə institutlarından fərqli olaraq, tərəfdaşlıq etdiyi subyektlər müstəqil dövlətlərdir və hər hansısa bir kredit strategiyasının tətbiqində bu iştirakçı ölkələr də söz haqqına sahib olurlar. Başqa maliyyə qurumlarından fərqli olaraq, DB inkişafa dəstəyə çalışır və mənfəət qazancına indekslənməyib. Lakin baxmayaraq ki, bankın təməl misiyası mənfəətin maksimallaşdırılması deyil, ancaq 1948-ci ildən bəri qurum xalis mənfəət qazanmaqdadır.

Dünya Bankı İdarə Heyəti (Müdürlər Şurası), Direktorlar Şurası, Prezident və başqa idarəçilik vahidlərindən ibarət orqanlar vasitəsilə idarə edilir. Bu orqanlar DB Qrupu nəzdindəki başqa qurumlara da rəhbərlik edir. Bu orqanlarla birlikdə, İnkişaf Komitəsi də strukturda önəmli bir rol oynayır. Bankın təşkilati strukturunda İdarə Heyəti iyerarxiyanın ən yuxarı pilləsində yer almaqdadır. Bir pillə aşağıda isə Direktorlar Şurası və Prezident qərar tutmuşdur. Həmçinin birbaşa prezidentə tabe

bir neçə şöbə və bölmələr də vardır.

İdarə Heyəti (Müdürlər Şurası) bankın ali orqanı hesab edilir və burada bütün üzv ölkələr təmsil olunur. Hər bir iştirakçı ölkənin bu heyətdə əsas və alternativ sədrdən ibarət nümayəndələri olur. Əsas və alternativ sədrilər beş il müddətinə təyin edilir və yenidən seçilmə imkanına malikdirlər. Ölkə həm də BİA və BMK-da iştirakçı ölkədirsə, nümayəndələr müvafiq qurumlar üçün də eyni öhdəliyi öz məsuliyyətinə götürür. Həmçinin əksi qərar verilmədikcə İnvestisiya Mübahisələrinin həlli Beynəlxalq Mərkəzinin (İMBM) İdarə Şurasında ölkələrinin nümayəndəsi rolunda çıxış edə bilirlər. Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi (ÇİTA) üzrə isə əsas və alternativ sədrilər ayrıca olaraq təyin edilir. Sədrilər adətən üzv ölkələrin İnkişaf, İqtisadiyyat, Mərkəzi Bank, Maliyyə Nazirlikləri və ya başqa bu kimi üstün səlahiyyətli qurumların seçilmiş nümayəndələri olur. Azərbaycanı DB Qrupunun İdarə Heyətində, əsas sədr kimi Mərkəzi Bank İdarə Heyətinin sədri cənab Elman Rüstəmov, Alternativ müdir kimi isə İqtisadiyyat naziri cənab Şahin Mustafayev təmsil edir (Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik əməkdaşlıq). İştirakçı ölkələr tərəfindən təyin edilmiş sədrilərdən biri heyətin qərarı ilə İdarə Heyətinin sədri seçilir. İdarə Heyəti bankın ümumi strategiyasını müzakirə etmək, ödənilmiş kapitalın məbləğini təyin etmək, yeni üzvlərin qəbulu və ya üzvlüyünün ləğvi və maliyyə hesabatları ilə büdcəni təsdiqləmək üçün, ildə 1 dəfə, əsasən payız aylarında BVF-nun İdarə Heyəti ilə birgə illik yığıncaq həyata keçirir. İldə bir dəfə keçirilən toplantıdan əlavə, Müdürlər Şurası müəyyən hallarda Direktorlar Şurasının çağırışı ilə də yığışa bilər. Bunun üçün 1/4 nisbətində üzv ölkələrin tələbi mühümdür. Yığıncağın reallaşması üçün isə iştirakçı ölkələrin 2/3-nin leyhinə səsi lazımdır. Müdürlər Şurası müəyyən situasiyalarda Direktorlar Şurasına qərar vermə yetkisi verə bilər, ancaq aşağıda göstərilən situasiyalarda bu səlahiyyətlər verilə bilməz (Məmmədov M. və İbadov E. 2008 Bakı, 303 səh):

1. Yeni iştirakçıların qəbulu və əlaqəli şərtlərin müəyyən olunması
2. İnvestisiya kapitalının artırılıb-azaldılması
3. Bir ölkənin üzvlüyünün müəyyən müddətə dayandırılması
4. Digər beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq etmək üzrə razılaşmalar

imzalamaq

5. Direktorlar Şurasının əsasnamə ilə əlaqəli rəylərinə qarşı edilən müraciətlərin qəbulu

6. Bank fəaliyyətinin sonlandırılması və fondlarının paylanması

7. Xalis gəlirin dağıdılması

Dünya Bankının idarə olunmasından məsul Direktorlar Şurasıdır. İdarə Heyətinin nümayəndələri ümumilikdə ildə bir dəfə görüşdüyü üçün öz bəzi səlahiyyətlərini bu orqana həvalə etmişdir. Şuranın 25 üzvü var. Bunlardan beşi bank kapitalında ən çox paya malik ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Yaponiya və Almaniya tərəfindən təyin olunur. Digər 20 üzv isə İdarə Heyəti tərəfindən hər 2 ildən bir təyin olunur. Yalnız Çin Xalq Respublikası və Səudiyyə Ərəbistanı nümayəndələri öz ölkələrini, qalan nümayəndələr isə müəyyən bir ölkə qrupunu təmsil edir. Dünya Bankının Direktorlar Şurasında Azərbaycan İsveçrənin rəhbərlik etdiyi "GRUBER" qrupunda (Azərbaycan, Qırğızıstan, Qazaxıstan, Polşa, Serbiya, Türkmənistan, İsveçrə, Tacikistan, Özbəkistan) təmsil edilir.

Göründüyü kimi hazırkı struktura əsasən, təxminən 11 ölkədən ibarət blokları seçilmiş vahid nümayəndə təmsil edərkən, yuxarıdakı inkişaf etmiş ölkələr öz seçdikləri direktor tərəfindən şurada təmsil olunma hüququna malikdir. Bu hal, bu ölkələrin yüksək sərmayə payı əsasında yüksək səs vermə gücüylə birgə qəbul edildərsə, İEÖ-in bankın qərarlarında necə bir təsir potensialının olduğunu göstərir.

Direktorlar Şurası adətən həftədə iki kərə görüşür. Görüşlərdə şura büdcəsinin icra və idarə edilməsi, dövlətlərə dəstək strategiyalarının, maliyyə və borc qərarlarının müzakirə edilməsi, zəmanət və kredit sazişlərinin təsdiqi və yeni siyasətlərin təsisi kimi mövzular üzrə qərar qəbul olunur.

Bankın prezidenti ənənəvi sürətdə ən böyük səhmdar olan ABŞ-ın vətəndaşları arasından təyin olunur. Beş illik səsvermə ilə və təkrar seçilmə imkanı ilə Direktorlar Şurasının təyin etdiyi prezident üçün hər hansı bir pensiya yaşı yoxdur və o qrupun təşkilatlarının sədridir. Prezident bank işçilərinin yüksək səviyyəli müşaviri rolundadır. Bankın bütün struktur növləri Prezident və onun vasitəçiliyində Direktorlar Şurasına tabedir. Bankın cari prezidenti Jim Yong Kim-

dir. O, vəzifəyə təyin edildikdən dərhal sonra bankın təşkilati önəliklərinə rəhbərlik etmək üçün iki məqsəd müəyyən etmişir: 2030-cu ilə kimi ifrat yoxsulluğa son qoyulması və İEOÖ-də əhəlinin ən az 40% -nin ümumi rifahının artırılması.

II Fəsil: Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında kreditləşmənin rolu və Dünya bankı kreditləri

2.1 Ölkə iqtisadiyyatında kreditləşmə, onların formaları və tətbiq edilməsi

Kredit kifayət qədər komplikasiyaları münasibətləri ifadə etdiyinə görə sadəcə “kredit” başlığı altında öyrənilə bilməz. Kredit əlaqələrinin cəmiyyətin tərəqqisi ilə ayaqlaşb inkişafı onun fərqli formalarının və tiplərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Xüsusi ilə də bugünkü gündə kreditin incəliklərini müxtəlif kriteriyalar üzrə təyin etmək perspektivləri yaranmışdır. Beləki, müəyyən periodda ölkə iqtisadiyyatında baş verən proseslər və dünya praktikası sayəsində kreditin növlərinin təyin edilmə kriteriyaları çoxalmışdır.

Bu aspektdən biz təşəkkül tapmış metodlarla kreditin formalarını nəzərdən keçiririk. O cümlədən, dövrümüzdə yaranan transformasiyalardan irəli gələnləri əlavə etməliyik. Əsasən kreditin formaları kimi bank krediti, kommersioniya krediti, istehlak krediti, dövlət krediti və beynəlxalq kredit formaları təsnifləşdirilir. Bu formalara banklararası kreditlər və ipoteka krediti də əlavə edilməklə kreditin forma və tipləri təsnifləşdirilə bilər, həmçinin kreditin bu formalarını analiz edərək, kreditörün və debitorun vəziyyətindən, məqsədlərindən, mühitindən və imkanlarından asılı kreditin fərqli formalarının tətbiq perspektivləri təyin edilə bilər. Həmçinin kreditləşmə prosesinin reallaşdırılmasında nisbi stabil bəzi prinsiplər vardır. O cümlədən, kreditin verilməsi prosesində hər bir halda kreditör gəlir əldə etmək, debitor isə öz ehtiyaclarını ödəmək istəyini gerçəkləşdirməlidir.

Kommersioniya krediti elə formadır ki, burda borc verilən dəyər daşıyıcısı mallardan ibarətdir və o, satıcıdan alıcılara verilir. Bunun üstünlüyü ondadır ki, həmin əmtəəni almaq istəyənlər pul məbləğinin olmadığı və ya çatışmadığı bir zamanda həmin əmtəəni qazana bilir. Yəni ki, kommersioniya kreditinin əsas subyektləri olan firmalar və şirkətlər arasında alqı-satqı maraqlarını gerçəkləşdirmək üçün kredit əlaqələri baş tutur. Kreditin kommersioniya formasında birbaşa əmtəə istehsalçısı və ya topdan satıcısının alıcı müəssisəyə

malı verməsi, ancaq həmin vaxt dəyər ekvivalentini əldə etmədən razılaşmanın hələlik bitirilməsidir. Valyutanın alınması həmin vaxtda yox, gələcəkdə olacağı razılaşdırılır. Belə çıxır ki, kommersiya kreditinin təməlinə satıcı firmanın əmtəənin dəyərinin ödənilməsi məqsədilə alıcıya möhlət verməsi və vaxtı çatdıqda onun alıcı tərəfdən ödənilməsi dayanır.

Müddət çatdıqdan sonra mal dəyərini ödəmək öhdəliyi qismində alıcı firmanın veksəl verməsi dayanır. Kommersiya kreditinin veksəl kreditiylə münasibətini qeyd etmək olar. Mütləq anlamda kommersiya kreditinin aləti vekseli, kommersiya obyektinə isə dəyərin əmtəə formasıdır. O, adətən qısamüddətli xüsusiyyət daşıyır. Onun iştirakçıları təsərrüfat prosesinin subyektləri olduğuna görə kommersiya krediti müqayisədə irihəcmli alqı-satqıda tətbiq edilir (Məmmədov Z. 2008 Bakı, 344 səh.).

Bank krediti kreditin ən çox yayılmış növüdür. Məhz banklar krediti əlavə maliyyəyə tələbi olanlara verir. Çünki kök fəaliyyəti kredit işi olan müəyyən banklar akkumulyasiya elədikləri pul vəsaitlərini, geri qaytarılma şərtində ssudalar verməklə kreditləşdirməni gerçəkləşdirir. Bu isə vəsaitlərin – tədavülə və istehsalə qoyulmasını təmin edir.

Ödənilmə krediti bank növünün ayrılmaz hissəsidir. Həmçinin də bank kreditinin faizi həmişə kommersiya kreditinin faizindən yuxarı olur. Bu ondan qaynaqlanır ki, bank adətən kənddən əldə etdiyi vəsaitlərdən kredit ehtiyatı kimi istifadə etdiyinə görə ayırdığı kreditlər üçün faizi mümkün həddə saxlamağa məcburdur.

Bank kreditlərini kommersiya kreditindən ayıran əsas cəhət odur ki, burda vəsaitin mənbəyi sənaye və ticarət kapitalından ayrılmış pul kapitalıdır. Debitor qismində dövlət, hüquqi və fiziki şəxslər, həmçinin bankların özü də çıxış edir. Kommersiya kreditinin miqyası hər bir sərbəst ticarət və sənaye sərmayəsi resurslarıdır və məhduddur. Məhsulların kommersiya krediti vasitəsi ilə hərəkəti ünvanlı xarakterlidir: mal ya istehsalçıdan istehlakçıya, yaxud da istehsalçıdan əmtəənin növbəti satışını reallaşdıran ticarət şirkətlərinə ödənişsiz olaraq verilir.

Bank kreditləri kommersiya kreditinə məxsus olan maneələri aradan

qaldırır. O, kreditləşmənin prioritetləri, müddətli və məbləği ilə məhdudlaşmır, istiqamətlərinin çoxluğu ilə seçilir.

Kreditin çox yayılmış tipi bank kreditidir. Ümumi aspektdə iqtisadiyyatın maliyyə vəsaitlərinin azlığını hiss edən bütöv subyektlərinə kreditləri əsasən banklar verir. İqtisadiyyatda özünəxas rolu olan bankların ən təməl fəaliyyət yönlərindən biri kreditləşmə əməliyyatlarının gerçəkləşdirilməsidir. Bu minvalla banklar kredit əməliyyatlarını gerçəkləşdirmək üçün təkcə özünəxas kapitaldan yox, ondan daha artıq olan məbləğlərdə cəlb olunmuş vəsaitlərdən istifadə edir.

Bu müxtəlifliklərə baxmayaraq, bank və kommertiya kreditinin ümumi aspektləri də vardır. Çünki onların mahiyyəti eyni konsepsiyaya – yəni kreditə bağlıdır. Tarixən kommertiya krediti bank kreditdən öncə yaranmış və məntiqi surətdə kredit əlaqələrində mühüm mövqe tutur. Bunu onunla izah etmək olar ki, kommertiya krediti birbaşa ticarət və sənaye kapitallarının dövriyyəsinə, əmtəələrin istehsalından son istehlaka kimi hərəkətinə xidmət göstərir.

Dövlət krediti əsasən kredit münasibətlərinin o rəkursunu ehtiva edir ki, burada dövlətin özü çıxış edir. Dövlətin vəsaitləri kredit qisminə müvəqqəti istifadə məqsədi ilə müəyyən borclanana verilir. Daxili hakimiyyət orqanlarının da həmçinin kredit münasibətlərində çıxış etməsinə yol verilir. O cümlədən bazar iqtisadiyyatı sistemi dövlətin debitor olmasını da müstəsna etmir. Əslində bu vəziyyət kəmiyyət baxımından daha geniş mövqe tutur və dövlət istiqrazlarının yerləşdirilməsi vasitəsi ilə dövlət bəcunu yaradır (Məmmədov Z. 2008, Bakı, 344 səh.).

Digər bir səciyyəvi xüsusiyyət onunla bağlıdır ki, bir dövlət başqa dövlətlərə də kredit ayıra və onlardan kredit əldə edə bilər. Yəni, mahiyyət baxımından bu halda kredit beynəlxalq kredit münasibətləri kateqoriyasına daxil olur.

İstehlak krediti forması prinsip bəaxımından əhaliyə istehlak məqsədləri ilə verilən kreditləri təmsil etməlidir. Belə halda vurğulanmalı aspekt odur ki, insanlar istehlakı üçün vacib olan əmtəələri ödənişlərdə müəyyən möhlət verilməsi şərti ilə ala bilərlər. İstehlak kreditinin ticarət müəssisələri tərəfindən,

banklar və başqa kredit-maliyyə təşkilatları tərəfindən verilməsi qaydası beynəlxalq təcrübədə qəbul olunan istehlak kreditinin verilməsi qaydasına dövlətlərin müvafiq qanunları və adətlərinə istinad edir. Kreditorların xarakteristikalarının, debitorların istəklərinin nəzərə alınması istisna olunmur. Çünki bu tip hallar üçün bank qanunlarında detallı tələblər, sahibkarlıq prosesində isə sərt məhdudiyyətlər qoyulması əlaqələrin bazar iqtisadiyyatı prinsipləri nəzdində pozulması demək olardı.

İstehlak kreditləri sferasında Azərbaycan Respublikasının praktikası məsələsinə nəzər saldıqda iqtisadiyyatın hər iki sistemində – sovet və bazar iqtisadiyyatı dövründə bu kreditin olduğu qeyd oluna bilər. Həmin praktikaların üz-üzə toqquşdurulması bir mahiyyət kəsb etmir. Ölkə əhalisinin istehlak kreditlərinə ehtiyacı daima olmuşdur. Lakin belə bir aspekt diqqəti çəkir ki, ölkədə bazar iqtisadiyyatının oturuşmuş olduğu dövrdə bəzi istehlak mallarının kredit ilə satışında təklif artmışdır. Reklamlar, elanlar, telefon çağırışları ilə bəzi formalarda əmtəələrin təklifi adi bir hal almışdır ki, bu da istehlak kreditləri bazarındakı son vəziyyəti təsvir edir. Sovet dövründə istehlak mallarının ümumən qıtlığı fonunda əmtəə formasında istehlak kreditinin çoxlu təklifi deyil, sərt və düzəlməz məhdudiyyətlərin olması səciyyəvi hal idi.

Hazırkı dövrdə istehlak kreditinin ayrılması kreditorla debitor arasındakı sövdələşməyə əsaslanır. Kreditin geri qaytarılması və faizlərin ödənilməsi razılaşma şərtlərində təyin edilir. Əgər istehlak krediti şəklində əmtəə almaq lazımdırsa bu halda ticarət qurumlarının xidmətlərindən istifadə etmək olar.

Banklar istehlak məqsədləri üzrə pul ssudaları ayıra bilər. İstehlak krediti formasında satışa qoyulan əmtəələr, ümumən əhalinin fərdi ehtiyacları üçün uzunmüddətli dövrdə istifadə edə biləcəkləri malları ehtiva edir. Onların ən çox tanınanları: mebel, avtomobillər,elektriklə işləyən ev avadanlıqları, telefon, kompyuterlər və s. kimi qeyd oluna bilər.

İpoteka krediti növünün izahı məntiqi olaraq ipoteka konsepsiyasına bağlanmışdır. Bu qədim anlayışdır və indi də öz təməl məzmununu qorumaqdadır. Beləki ipoteka öhdəliyin icrasının təmin olunması metodu olaraq

əşyanın və rəsmi reystrdə üzərində mülkiyyət hüquqi olan daşınan əşyaların girovudur. Burdan da ipoteka girovu nəzdində verilən kreditin həmin ismi özündə daşması qəbul olunur.

İpoteka kreditləri mənzil tikintisi, ev və torpaq sahəsinin alınması məqsədilə dünya praktikasında bu sektorda ixtisaslaşmış ipoteka bankları tərəfindən verilir. Ancaq onu universal kommersiya banklarının verməsi də qanunauyğun hadisədir. Bunu o cümlədən həmin kreditlərin resursları haqqında da söyləmək mümkündür. İpoteka kreditlərinin şərtlərinin fərqliliyi müxtəlif ölkələrdə ayrı-ayrı ola bilər. Bu, əsasən faiz dərəcələri, kreditin müddəti, sənədləşdirmə və s. kimi məsələlərə aiddir. Həmçinin fərqli ölkələrdə ipoteka kreditinin tərəqqi səviyyəsi müxtəliflik təşkil edir. Nəzəri aspektdən bunlar ipoteka kreditinin spesifikasiyasına zərər gətirmir və kreditin ümumi əsasları kontekstində fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq kredit kreditin təməlinə duran ümumi xarakterli aspektləri özündə ehtiva edir. Ən əhəmiyyətli fərq kreditor və debitorun ayrı-ayrı ölkələrdən olmasındadır. Kredit əlaqələrində çıxış edən tərəflərdən hansısa biri bu ölkədəndirsə, o biri ikinci bir ölkədən olduğu zaman kredit beynəlxalq status qazanır. Kreditor və ya borclanan kimi müəssisələr, banklar, beynəlxalq valyuta-kredit qurumları, dövlət və əhali beynəlxalq kredit əlaqələrində çıxış edirlər (Məmmədov Z. 2008, Bakı, 344 səh.).

Beynəlxalq kredit göstərilən subyektlərin qarşılıqlı razılıq ilə hərəkətləri nəticəsində, valyuta və yaxud əmtəə formasında olan dəyərlilərin kreditləşdirmə indeksində bir ölkədən başqa ölkəyə yeridilməsidir.

Beynəlxalq kredit əlaqələri birbaşa konkret üzvlərin faydalanması və milli mənafehlərin bunlarla qovuşması ilə səciyyəvidir. Məsələnin pozitiv həlli beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin və istehsalın tərəqqisinə, əmtəə və xidmətlərin gerçəkləşdirilməsinin, ümumiyyətlə təkrar istehsalın dinamikləşdirilməsinə, infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasına, lazımı istiqamətlərdə struktur transformasiyalarının aparılmasına xidmət göstərir.

Banklararası kredit kommersiya banklarının öz aralarında qarşılıqlı və

yaxud birtərəfli təməllərdə vaxtaşırı olaraq, yəni tələb yarandıqda kredit əlaqələrinə daxil olmasını təmsil edir. Digər bir vəziyyətdə kommersiya bankları axıncı instansiya kimi kredit almaq məqsədilə Mərkəzi Banka müraciət edir. Belə halda verilən ssuda Mərkəzi Bank krediti adlanır.

Bəzi hallarda kreditin tipləri borca verilən dəyərin formasına görə təyin olunur. Bu halda o, kreditin pul forması, əmtəə forması və qarışıq forması kimi təqdim edilir. Müvafiq olaraq illin halda kreditlərin maddi daşıyıcısı pullardan, ikinci halda əmtəədən və üçüncü halda isə kreditin həm pul və həm də əmtəədən ibarət olmaqla formalaşması göstərilir.

Kredit müqavilələrində vətəndaşların iştirakı kreditin bəzi formalarında yer alır. Həmçinin kreditin formalarından biri kimi mülki kredit adı altında təqdim edilən forma da mövcuddur. Bəzən vətəndaş krediti qismində xarakterizə edilən bu kredit formasının təməl aspekti vətəndaşların kredit verməsidir. Borc kimi verilən dəyərin əmtəə və yaxud pul formasında ola bilməsi digər önəmli əlamət sayıla bilər. Ölkə qanunları vasitəsi ilə yol verilən qaydalarda sözügedən kredit forması ilə əlaqəli münasibətlər nizamlanır. Bütün bu hallarda etibar faktorunun rolu böyükdür.

Kreditin formaları hər bir halda onun strukturu ilə yaxından əlaqədə olmaqla (Məmmədov Z. 2008, Bakı, 344 səh.): 1) kreditor və debitorun xarakterindən; 2) borc verilən dəyərin xüsusiyyətindən; 3) debitorun krediti hansı məqsədlərə almasından asılı olaraq səciyyəvi xüsusiyyətlərini göstərir.

Baxmayaraq ki, kreditin növləri barəsində son nöqtə qoyulmamışdır, bu haqda yazılara fərqli mənbələrdə geniş yer ayrılmışdır. Onların sırasında ciddi xətalara təqdim edilənləri çoxdur. Burada kreditin növləri onun son tədqiqatçısı kimi çıxış etməklə yox, cari müddəaların peşəkar hazırlanmış variantlarından seçimi aspektindən şərh edirik.

1) Sahəvi yönümdən asılı olaraq kreditlər təsnifləşdirilə bilər: sənaye kreditləri, aqrar kreditlər, ticarətə verilən kreditlər və s. bu kimi prioritetlər ssudaların sahələr üçün istifadəsini xarakterizə edə bilər.

2) Kreditlərin onların obyektinə əsasən bölgüsü ümumilikdə həm

keçmişdə və həmçinin də indi qəbul olunan bölgüdür. Obyektlərin xüsusiyyətindən asılı olaraq onların təyin olunmuş qruplardan ibarətini nəzərdə tutmaq ilə, kreditin növlərini material-əmtəə dəyərlilərinə əsasən kreditlər, istehsal xərclərinə əsasən kreditlər, pul vasitələrinin müvəqqəti yetməzliyinə əsasən və yaxud digər sözlə, tədiyyə dövriyyəsində diskriminasiyanın aradan qaldırılmasına ayrılan kreditlər kimi növlərə təsnifləşdirilməsi qəbul olunur.

3) Debitorların hansı qrupa aidliyindən asılı olaraq kredit təsərrüfatlara, digər hüquqi şəxslərə və əhaliyə ayrılan ssuda növlərinə bölünür.

4) Kreditlərin müddətindən bağlı olaraq növlərə bölünməsi kreditin müddətliyi prinsipinin praktikada gerçəkləşdirilməsinə xidmət göstərir. Bu aspektdən uzunmüddətli, ortamüddətli və qısamüddətli kreditlərdən ibarət bölgü forması geniş vüsət almışdır.

5) Kreditlərin təminat əsasında görə növlərə bölünməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Burada iki vacib aspektə diqqət yetirmək lazımdır. Onlardan biri kreditin hansı səviyyədə təminata sahib olmasıdır. İkincisi isə təminatın xüsusiyyətinin təyin olunmasıdır. Kreditlər tam, qismən təminatlı və təminatsız olmaqla növlərə ayrıldıqda bu vəziyyət təminatın səviyyəsini müəyyənləşdirir. Kreditlərin girovlu, qarantiyalı və sığorta olunmuş olması kreditlərin təminatının xarakteristikasını təsbit edir.

6) Kreditlərin növlərə bölünməsində onların müqabilində ödənişlərin necə bir şəkildə aparılmasındakı müxtəlifliklərə əsaslanma da mövcuddur. Bunun mənası ssudaların istifadəsi üçün faiz səviyyəsinin fərqliliyinin nəzərə alınmasıdır. Bu təməllə kreditlərin ödənişliyindən əlaqəli olaraq onun növlərinin olması qəbul olunur. Ödənişlərin kreditlərin növlərə təsnifləşdirilməsində necə fərqləndirilməsinə gəldikdə isə dünya təcrübəsi, olsun ki, ölkəmizdə də mümkündür. Bu aspektdən kreditə görə haqların ödənilməsində ucuz və bahalı kreditlər kimi konsepsiyalar ərsəyə gəlmişdir.

Kreditin təkmil iqtisadi kateqoriya olmasına və ayrı-ayrı növlərə ayrılmaqla diversifikasiyasına baxmayaraq, onun həm ümumiən, həm də növləri və formalarının verilməsi və istifadəsinin potensialları məhdudiyətsiz sayıla

bilməz. Burada həddi aşma və ya israfçılıq qəbuledilməzdir. Odur ki, kreditin normal perspektivlər, normal tələb və mühit nəzərə alınmaqla fəaliyyət göstərməsi labüdlüyü onun sərhədləri konsepsiyasının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Kreditin sərhədləri təyin edildikdə ölkədə kreditin fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Kreditin tətbiqi sərhədlərinin müəyyən olunması üçün kredit hesabına ödənilə bilmə imkanları olan ehtiyaclar, xalq təsərrüfatı indeksində kreditin istifadə sferası, kreditin verilməsi perspektivlətinin müxtəlif kreditorlar üzrə kəmiyyətinin müəyyən olunması və buna qarşı duran debitorlara verilməsi mümkün olan kredit həcmi kimi bütünlük təşkil edən məsələlərin həllinin zəruriliyi mötəbər elmi çevrələr tərəfindən irəli atılmışdır. Buradakı müddəalar sırasında xalq təsərrüfatı konseptində kredit qoyuluşunun həcmi kreditin makroiqtisadi sərhədi qismində qəbul oluna bilər. Mikroiqtisadi sərhədlər isə kreditor və debitorlara aid olunur.

Kreditin sərhədlərinin aydınlaşdırılmasının yerli iqtisadiyyat üçün, pul və maliyyə tədavülü üçün xüsusi önəmi vardır. Kredit və bank prosesi aspektindən isə, kreditin sərhədlərinin təyini müstəsna önəmə malikdir. Sərhədlərə riayət edilməsinin kreditin rolunun yüksəlməsinə xidmət göstərdiyini bilməklə birgə, bu sərhədlərin pozulmasının neqativ proseslərə yol açdığını da qeyd etmək vacibdir. Yəni, praktikada kreditlərin ifrat həddə iqtisadiyyata və sosial tədbirlərə ayrılması mənfi təsirləri ilə nəticələnir. Kreditin əsassız ixtisarı isə iqtisadiyyatda maliyyə çətinlikləri yarada bilər.

2.2 Ölkə iqtisadiyyatlarının inkişafında kreditləşmənin rolu

Hesab olunur ki, kreditin bütün başqa rakurslarda analizi, həmçinin kreditin rolunun izahı bu kateqoriyanın məzmununun bilinməsindən asılıdır. Bu anlamda artıq kreditin mahiyyəti müəyyən olduğu üçün, ona uyğun şəkildə kreditin rolu təyin edilə bilər.

Əgər biz biznesdə pulun əhəmiyyətini inkar edə bilmərixsə, onda biz biznesdə kreditin əhəmiyyətini heç vaxt inkar edə bilmərik. Pul tədarüku borc

iqtisadiyyatının can damarı olduğundan, biznesin kapital tələblərinə cavab verən iki mənbə vardır. Bunlar xalqın və kommertiya banklarının qənaətidir. Yəqin ki, bu kommertiya bankları pul qənaət edir və onları işəgötürənlərlə yanaşı, ehtiyac sahibi insanlara da borc götürürlər.

Ölkə üçün kreditin əhəmiyyəti nədir? Aşağıda ölkə üçün kreditin əhəmiyyətini və kreditin iqtisadiyyatın güclü olmasını izah edən bir neçə sətir vardır (Vəliyev D. və Rəhimov M. 2013, Bakı, 436 səh.).

- Kredit, fərdi və ya işə "qabiliyyət qabaqcadan satın almaq" və ya "ödəmək istəyini" təmin edir.

- İqtisadiyyatın əkinçilik, ticarət və sənaye sektorunun iqtisadi ehtiyacları bank krediti ilə kifayətlənir.

- Bank krediti, sənaye sahələrinə vaxtında kredit verərək ölkədə iqtisadi inkişaf prosesini sürətləndirir.

- Mallar istehlakçılara müvafiq vaxtda satılır, emal edilir, saxlanılır və satılır.

- Fermerlər tərəfindən lazım olan təsərrüfat krediti ölkədə kənd təsərrüfatı istehsalının artmasına kömək edir və əkinçiliyə kənd təsərrüfatının inkişafında kömək edir.

- Bank krediti geniş miqyaslı malların istehsalını və həyatın digər ehtiyaclarını asanlaşdırır ki, bu da texnoloji tədqiqatlara və xərclərin azalmasına səbəb olur.

- Bank kreditindən əmtələrin bir yerdən digər yerə daşınması da asan və qənaətcildir.

- Avtomobil, ev və digər zəruri olan istehlakçıların istehlak ehtiyacları da kommertiya krediti ilə qarşılır.

- Bank tərəfindən istehlakçılara və biznesə kredit vermə, xalqın qənaəti ilə məhdudlaşdıran iqtisadi artım tempini artırır.

- Faiz dərəcəsi də bank kreditindən təsirlənir. Bank kreditinin rahatlığı iqtisadiyyatın istehsalına təsir göstərən faiz dərəcəsini tənzimləyir.

- Birja kimi kredit alətləri beynəlxalq ticarətə böyük dərəcədə kömək edir. Beləliklə, xəzinənin faktiki hərəkəti olmadan böyük ölçüdə ödəmələr həyata

keçirilir.

- Kreditin köməyi ilə, parlaq beyinli insanlar biznes müəssisələrində fəaliyyət göstərmək üçün öz qabiliyyətlərini və keyfiyyətlərini istifadə edə bilirlər. Kredit olmasaydı, onların istedadları sərf edərdi.

Beləliklə, bu sətirlər biznes üçün kreditin əhəmiyyətini göstərir. Ancaq bir müddətdən sonra ödəniş etmək, bu təsisə yalnız etibarlı şəxslərə icazə verilir. Buna görə kredit, "vaxt" və "zəmanət" kimi iki faktoru əhatə edir.

Dünyamızın ətrafında işləyiriksə, demək olar ki, bütün biznes əməliyyatları və digər əməliyyatlar pul əvəzinə kredit əsasında həyata keçirilir. Kredit sistemi gündəlik pul və ya nağd pulun istifadəsini əvəz edən daha populyarlaşır. Gündəlik işlərdə mal və nəqliyyat vasitəsi kredit şəklində satılır və bu, "gələcək"-də ödəniş etmək üçün yalnız "zəmanət"-dir. Bu ödənişlər çeklərin, valyuta və veksellərin və s. kimi müxtəlif növ alətlər olsa da, kreditləşdirilir. Kreditin əhəmiyyəti biznes üçün aşağıdakı nöqtələrdən görünə bilər (Vəliyev D. və Rəhimov M. 2013, Bakı, 436 səh).

- Kredit olsa da malların alınması və satılması rahatlığı istehlakçıların qabiliyyətindən qabaq satın almalarına imkan verir.

- Kredit mövcudluğu sayəsində, yeni biznes müəssisələri öz bacarıqlarını effektiv şəkildə istifadə edərək yaradıblar.

- Kredit pullarından istifadə edərək metal pulların istifadəsində bir iqtisadiyyat ola bilər. Kredit pulları metal puldan daha təhlükəsiz və rahatdır.

- Kreditin köməyi ilə dövlət borcları mövcuddur. Bu vəsaitlər ümumi ictimaiyyətin istifadəsi üçün layihələrin tikintisi üçün istifadə olunur.

- İndi istehsal böyük miqyasda aparılır. Yalnız kredit pulları istehsal üçün çox vəsait vəsaitləri üçün də mümkündür. Bu, biznes üçün kreditin böyük əhəmiyyətini göstərir.

- Kredit, ölkədə malların ümumi istehsalında da kömək edir. Fərqli istehsal prosesi ilə məşğul olan istehsalçılar, maliyyə ehtiyacları üçün kredit obyektini istifadə edə bilirlər.

• Beynəlxalq ticarətdə ödəmələr pul və ya qızılın əvəzinə, birbaşa valyutaya çevrilir. Bu da iş dünyası üçün kreditin əhəmiyyətini artırır.

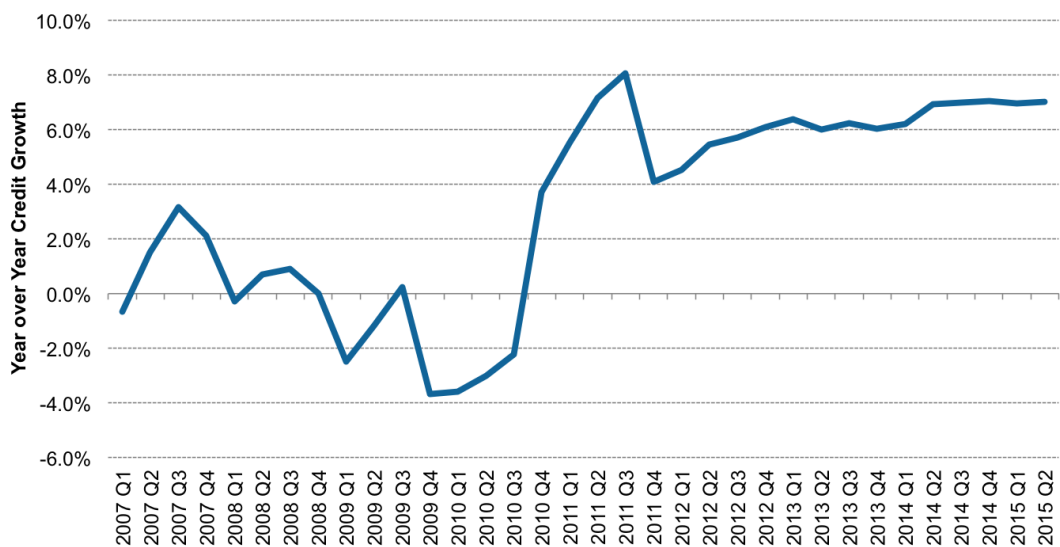
• Kredit pulları da qiymətləri sabit mövqedə saxlamağa kömək edir. Pul vəsaitinin artırılması, kredit vəsaitlərin və xidmətlərin artımını artırır.

• Kredit həmçinin xalqların yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Pulun ümumi artımı təmin edildikdə, gəlir və adambaşına düşən artım da son nəticədə yaxşı bir həyat standartına gətirib çıxarır.

• Hökumət öz xərclərində bir çatışmazlıqla qarşılaşarsa, çatışmazlıqlar istiqrazların satışı ilə əhatə oluna bilər. Kredit sistemi olsa da mümkündür.

Kredit, xərclərin artmasına səbəb olur və iqtisadiyyatdakı gəlir səviyyəsini artırır. Bu da öz növbəsində daha yüksək ÜDM-ə (ümumi daxili məhsul) və bununla da məhsuldarlığın daha sürətli artmasına gətirib çıxarır. Kredit məhsuldar resursları almaq üçün istifadə edildikdə, bu iqtisadi artımda kömək edir və gəlir gətirir. Kredit daha da borc dövrünün yaradılmasına gətirib çıxarır.

Şəkil 1 ABŞ-da ümumi kredit həcmnin artım tempi (2007-2015)



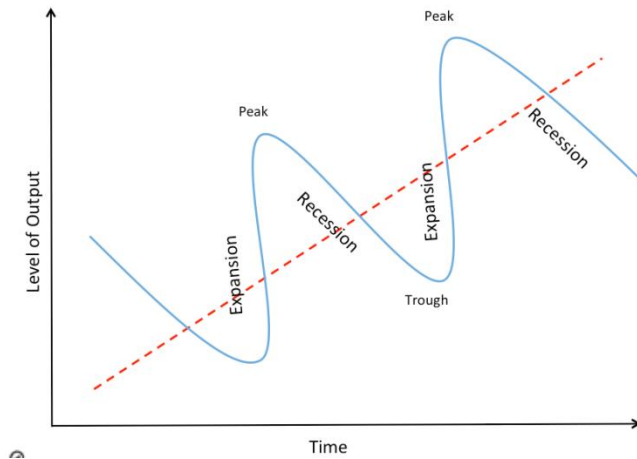
Mənbə: UniBul's Money Blog - Liquidity, Savings Rate and Loans

Banklarda iqtisadiyyatın kredit böyüməsi böyük təsir göstərir. Bunun əsas səbəbi, onların əsas işi, faiz ödənişləri əvəzinə müştərilərə kredit verməkdir. Bir iqtisadi mühit yaxşılaşdıqca və müştərilər sərf etməyə daha çox hazır olduqları üçün kredit tələbi artır. Bu, banklar üçün faydalıdır, çünki daha çox kredit verilir və faiz gəliri artacaq.

Son bir neçə ildə ABŞ bankları tarixən aşağı faiz dərəcələri ilə dəstəklənən kredit tələbinin yüksəldilməsi üçün birbaşa benefisiarlar olmuşdur. İlin ikinci yarısında istehlak krediti 7,02% artıb. 2013-ci ildən etibarən orta hesabla 6,67% artmışdır (Financial Product Innovation-Timeline).

İqtisadi dövrlər dörd əsas mərhələyə bölünür: erkən, orta, gec dövrü və tənəzzül. İş dövrü təbiətdə təkrar olsa da, onların uzunluğu proqnozlaşdırmaq çətindir. İnvestisiya şirkətinin Bridgewater Associates şirkətinin təsisçisi Ray Dalio, iqtisadi dövrlərin əsas səbəbi borc dövrüdür. Kredit və borcun genişləndirilməsi ÜDM-də (ümumi daxili məhsul) genişlənməyə gətirib çıxarır və bununla da genişlənmə dövrünə gətirib çıxarır. Kreditin daralması bir tənəzzülə səbəb olur. Erkən genişlənmə dövrü müsbət iqtisadi artım, işsizliyin azalması və inflyasiyanın artması ilə xarakterizə olunur. Bu, ümumiyyətlə, tənəzzüldür, buna görə də mənfi ÜDM-in artımından müsbət ÜDM-in artımına qədər bir hərəkətdir. Güzəştli pul siyasəti və aşağı faiz dərəcələri ilə dəstəklənən kredit bazarları likvidliyi görür, çünki kredit tələbi və istehlak xərcləri artmağa başlayır.

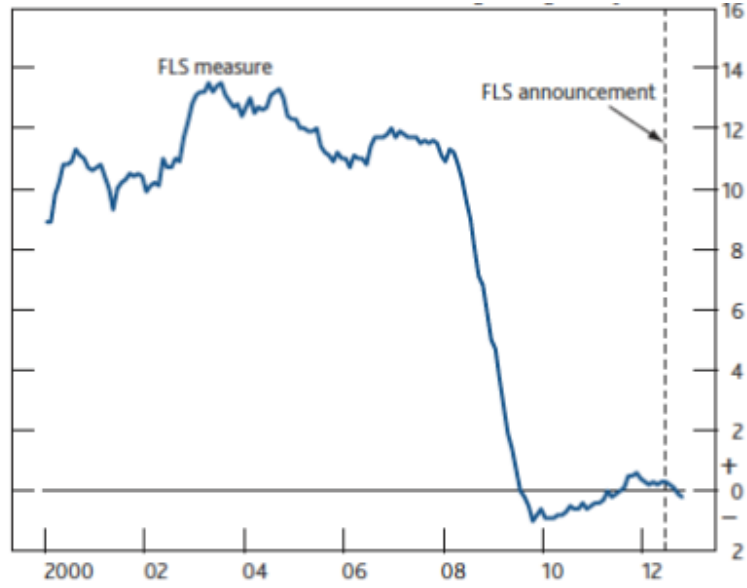
Şəkil 2 İqtisadi tsikllər



Mənbə: Financial Solutions Brochure Feb 2013

Bank kreditləşməsi istehlak xərclərinin səviyyəsinə, investisiya və iqtisadi artım səviyyəsinə təsir etməkdə mühüm rol oynayır. 2008-ci ildə kredit böhranının başlanğıcında bank kreditləşməsi azaldıqda, bank kreditləşməsində bu azalma 2008-ci ildə tənəzzülün yaranmasına səbəb olmuşdur.

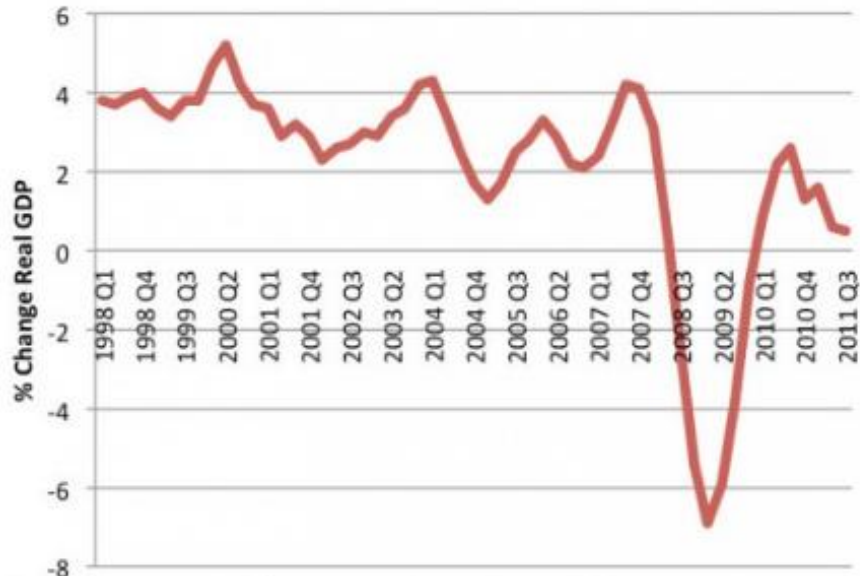
Şəkil 3 Böyük Britaniya kredit bazarına 2008 maliyyə böhranının təsiri



Mənbə: The EconomicsHelp - How The Bank of England set interest rates

Bu qrafik göstərir ki, 2000-2008-ci illərdə Böyük Britaniya ev təsərrüfatlarının və biznesin kreditləşdirilməsi sürətlə artır. Lakin, kredit böhranı bank kreditləşməsinin artımında kəskin azalmaya səbəb olmuşdur. 2010 və 2011-ci illər ərzində bank kreditləri + 10% artıma mənfi artıma gətirib çıxardı. Bank kreditləşməsində bu azalma iqtisadi artımın azalmasına gətirib çıxardı.

Şəkil 4 Böyük Britaniyada iqtisadi artım tempi

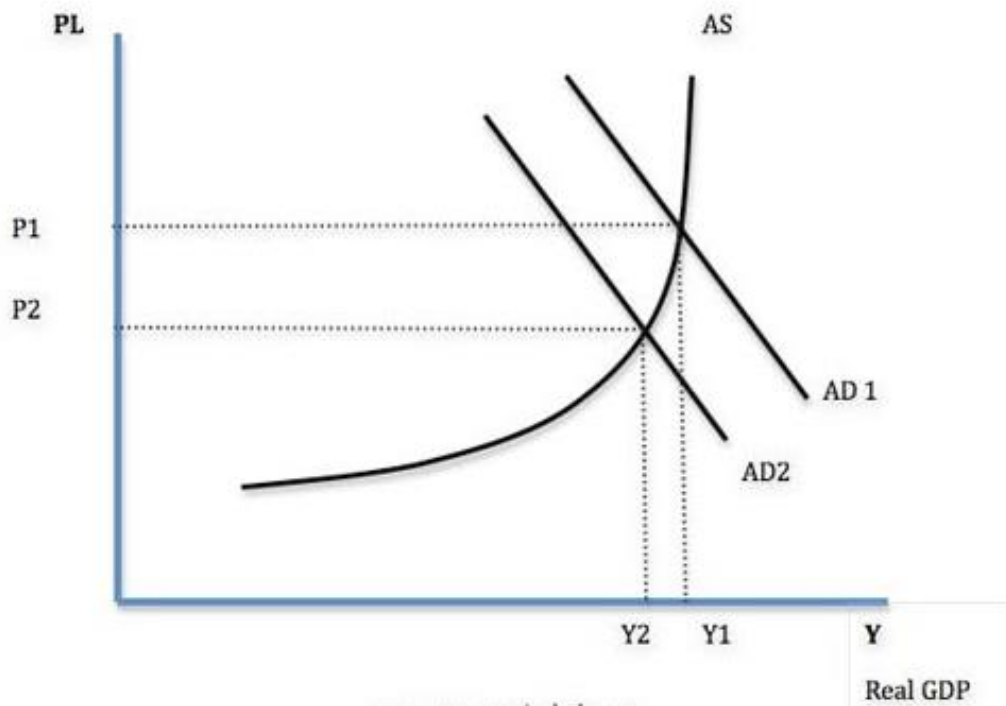


Mənbə: The EconomicsHelp - How The Bank of England set interest rates

Kredit böhranı, banklara pul borclarını çətinləşdirdi. Banklar nağd pula (likvidliyə) malik olmadığı üçün firmalara və istehlakçılara borc vermədilər. Bir çox kiçik firma investisiya etmək istədiklərini şikayət etdi, ancaq əhəmiyyətli

banklardan kredit ala bilmədilər. Bank balansı. Bank kredit böhranı dövründə kreditlərin həcmi artırıldı. Çox vaxt onlar davamlı iqtisadi artımın gözlənilməsi ilə əlaqədar riskli layihələrə pul verdilər. 2008-ci ilədək, banklar borc verməyə hazır olduqları üçün pulları az idi. 2008-ci ildən etibarən banklar, əmanətlərin cəlb edilməsi və verdikləri məbləği azaltmaqla balanslarını yaxşılaşdırmağa çalışırlar. Kreditlər üçün az tələb. Kredit böhranından sonra istehlakçılar borc almağa və sərf etməkdə daha çox istəksiz vəziyyətə düşdülər və kreditlər üçün daha az tələbatə səbəb oldu. Həm də, bəzi şirkətlər tənəzzüllə investisiya qoydular, çünki çıxdıqda investisiya daha az cəlbedici olur.

Şəkil 5 Bank kreditlərində azalmanın iqtisadi artıma təsiri funksiyası



Mənbə: Financial Solutions Brochure Feb 2013

Kreditlərin aşağı səviyyədə olması ilə firmalar investisiyaların maliyyələşdirilməsi üçün borc ala bilmədi. Buna görə iqtisadiyyata sərmayə xeyli düşüb. İnvestisiya ümumi tələbatın bir hissəsidir (təxminən 16%), belə ki, investisiyanın azalması ümumi tələbatın azalmasına və Böyük Britaniyada iqtisadi artımın azaldılmasında bir faktor olmuşdur.

Mənfi Çarpan təsiri. İnvestisiyanın azalması ilə iqtisadiyyatın digər sahələrinə təsir göstərə bilər. Əgər firmalar sərmayə yatarsa, bu, bəzi işsizliyə

səbəb olacaq və buna görə də işsizlər az sərf edəcəklər - iqtisadi artımda daha da aşağı düşməyə səbəb olurlar.

Aşağı bank kreditləri ilə istehlak xərcləri də təsirlənir. İstehlakçıların avtomobil və tətillər kimi əşyalara xərcləri maliyyələşdirmək çətinləşir.

Aşağı İpoteka kreditləşməsi. Bank kreditləşməsinin azalması Böyük Britaniyanın mənzil bazarını da təsir etdi. Bank kreditlərinin aşağı olması ilə ev sahiblərinin ipoteka alması daha çətinləşdi. Buna görə də bir ev satın alınması tələbi azaldı. Bu, 2008-09-cü illər ərzində ev qiymətlərində 20% azalmasına gətirib çıxardı. (Təchizatın çatışmazlığı olmasaydı, ev qiymətləri daha da düşə bilərdi).

Aşağı ipoteka kreditləşməsi xüsusilə depozit almaq üçün mübarizə edən ilk dəfə alıcılara zərər verir. Nəticədə Böyük Britaniyadakı evləri icarəyə götürənlərin sayı artmışdır.

Qənaət əmsallarının artması. Aşağı bank kreditləşməsi və digər amillərlə, İngiltərədəki qənaət dərəcəsi 2008-ci ildən bəri artmışdır.

Uzunmüddətli perspektivdə ümumi tədarükə təsir (LRAS). Aşağı bank kreditləşməsi investisiyaların azaldılmasına gətirib çıxarır. Qısamüddətli perspektivdə bu, əsasən aşağı məcmu tələblə görülür. Ancaq investisiyanın uzun müddətə məhdudlaşdırıldığı təqdirdə, gələcəkdə istehsalat qabiliyyətinə sərmayə qoymamaq deməkdir, buna görə uzunmüddətli məcmu tədarükün daha yavaş artması olacaqdır. Bank kreditləşməsi və sərmayələrinin uzun sürməsi Böyük Britaniyanın uzun müddətli tendensiyasına təsir edib və gələcək iqtisadi artımı azaldıb.

Bank kreditləşməsində azalmanın təsiri iqtisadiyyatdakı digər amillərə də bağlıdır. Bank kreditləşməsinin azalması Avropanın geniş tənəzzülü ilə eyni vaxtda meydana gəldiyi üçün Böyük Britaniya ixracatı da təzyiq altında qaldı.

Faiz dərəcələri kəsilməmişdirsə, bank kreditləşməsində azalmanın təsiri daha çox ola bilər. 2009-cu ildə faiz dərəcələrinin kəsilməsi 0,5% -ə qədər, insanların bank kreditləri üzrə faiz ödənişlərini ödəməsinə kömək etmişdir; aşağı faiz dərəcələri ipoteka ödənişlərini ucuzlaşdırdı, istehlak xərclərinin saxlanmasına kömək etdi (Financial Solutions Brochure Feb 2013).

Bank kreditləşməsinin azalması və bank sisteminin vəziyyətinə dair mənfi xəbərlər istehlakçı güvəninin azalmasına gətirib çıxardı. İstehlakçı güvəninin bu azalması xərclərin və iqtisadi artımın azalmasına gətirib çıxardı.

Alternativ kreditləşmə. Ənənəvi banklardan kreditləşmə azaldı. Bununla belə, istehlakçıları kreditlərin alternativ formalarını axtarmağa təşviq edir. Maddə Klubu tərəfindən hazırlanan bir hesabat, bunu təklif etdi

"2017-ci ildən bəri banklara və bina cəmiyyətlərinə fərdi borc verən kreditlər 23% (34 mlrd. Dollar) azaldıqca, alternativ istehlak krediti verənlərin kreditləri eyni dövrdə 42% (29 mlrd. Dollar) artmışdır". BBC - Başqa sözlə, istehlakçılar Payday kreditlər üzrə daha yüksək faiz dərəcələrinə keçid. Banklar artıq pul qazanan və biznes və sənaye üçün investisiya etmək istəyənlər arasında körpü rolunu oynayır. Biznes və sənayenin böyük investisiyalara ehtiyacı olduğu üçün özəl maliyyə onların üçün kifayət deyil. Beləliklə, əsasən bu insanlar banklardan korporativ və qeyri-korporativ kreditlər alırlar. Bundan başqa, banklar ev kreditləri, istehlakçı dayanıqlı mallar və təsərrüfat kreditləri istəyən fermerlərə fərdi kreditləri genişləndirirlər. Ev satın ala bilənlər üçün ev satın alınması mümkün deyil, çünki böyük məbləğ tələb edir və asanlıqla 30 il müddətində krediti geri qaytarmaq rahatdır. Fermer, məhsuldan sonra krediti ödəmək üçün əlverişli tapır və növbəti məhsul üçün yeni bir kredit axtarır. Döngə davam edir. Digər tərəfdən isə qənaət edən insanlar, artıq pul qazanırlar. Bunlar əsasən maaşlı insanlar, kiçik qoruyucular, orta siniflər və korporativ qurumlar, eləcə də onların əməliyyat xərcləri və inkişaf işləri üçün saxlanılan hökumət depozitləridir. Mikro və ya fərdi səviyyədədir. Kreditləri makro səviyyədə nəzərdən keçiririksə, biz qanunverici öhdəliklərin yerinə yetirildikdən sonra banklar artıq mənfəət vəsaitlərini ödəyirlər. Bankları idarə etmək üçün onlardan pul qazanırlar. Hökumət həmçinin RBI-dən büdcə kəsirlərini RBI-dən qısa müddətli Xəzinədarlıq vəərəqələri vasitəsilə ödəməlidir. Həmçinin, BVF-dən ödəniş balansının balansını ödəmək üçün pul alır. Hökumətlər Dünya Bankından borc alırlar və inkişaf məqsədləri üçün AİB, eləcə də Asiya İnkişaf Bankı və BRICS Bankı kimi əməkdaşlar. Beləliklə, kredit iqtisadi artımı təmin etmək üçün sürtgü kimi fəaliyyət göstərir.

Müsbət təsiri nəzərə alınmaqla, bank bərpa edilmədikdə iqtisadiyyata mənfi təsir göstərən bank kreditləşməsinin müəyyən aspektləri var. Ödənilməmiş pis borc, tənzimlənməməli olan qeyri-Performanslı Avanslar olaraq adlandırılır, buna görə də tolerable limitdə qalır. Əks halda banklar uğursuz olacaq və əmanətçilərin pulları ödənilməyəcəkdir.

Kreditləşdirmə sadəcə o deməkdir ki, "öz" kapitalınız olmadığı zaman başqa sermayəni icarəyə vermək və ödəmək üçün qoyursunuz. Tam olaraq kirayəyə götürdüyü bir evdə yaşayır. Beləliklə, verdiyiniz icarə kreditin faizidir, evin istifadəsi isə borclu olduğunuz sermayenin istifadəsidir (İlhan A., Cumhuriyyət Qazetesi 2012).

a. Sizə pul məbləğindən birini ala bilməyəndə. Eyni zamanda nəzərdə tutulmuş məqsəd üçün (ev, avtomobil, təhsil və s.) Kifayət qədər kapital olmadıqda,

b. yerin icarəsi evin əsas dəyəri ilə əldə edə biləcəyiniz gəlirdən daha azdır (fürsət xərcləri). Beləliklə. sabit məzənnə üzrə faiz dərəcəsi 12% p.a. və kirayəyə götürdüyü evin dəyərini 20,000 m. 50,00,000-dan sonra siz tez matematik edirsiniz və 50 min pazardan əldə edə bilərsiniz. bir banka sadəcə pul qoyaraq və eyni evdən istifadə edərək 20,000 p.m. pulsuz 30,000 saatı əldə edə bilərsiniz. Eyni zamanda, kreditlər halında, borc sermayesini istifadə etmək və istənilən faiz dərəcəsindən yüksək gəlirlər əldə edə biləcəyini hiss etdiyiniz və ya hiss etdiyiniz zaman borcunuzu ödəyəcəksiniz, bu gəlirləri faiz ödəyir və balansdan istifadə edə bilərsiniz. Beləliklə, pulunuzu borc verəndən daha yaxşı istifadə etmək üçün bacardıq. Beləliklə, siz borclu kapitalın bacarıqlarınızı istifadə etmək və pul qazanmaq üçün istifadə etdiyiniz deyilir.

Beləliklə, siz iqtisadiyyatın çox vacib və vacib aspektindən yararlanıla biləcəksiniz. "Leveraging", kapital və istehsal amillərini bir araya gətirir. Kreditlər olmadan siz bütün digər bacarıq və bacarıqlara sahib olmağınız üçün istehsal potensialınızı qıra bilməyəcəksiniz.

Kredit götürmək, iqtisadiyyatın ayrılmaz və vacib bir hissəsidir. Zərərli olduqda - Həyatda hər şey kimi, ifrat vəziyyətdə zərərli olur. Belə ki, bizim evin

icarəyə nümunəsi. 20,000 p.m. qazanırsan və evinizi icarəyə vermək üçün 30% -ni effektiv şəkildə ayıra bilərsiniz. Beləliklə, siz maksimum 6000 s. məsafədə 2 yataq otağı evinizə ehtiyac duyacaqsınız, deyək ki, dostunuz şəhərin mərkəzində gözəl bir villanı 20,000 s. və onu alırsınız. Böyük görünüşlərdən və amenitlərdən zövq alırsınız, ancaq rentanın ödənilməsinə gəldikdə, bu, ağırlıdır, xərcləri ödəmişdən sonra əlinizdə olan hər birinizə 6000 manə verir, torpaq sahibinə balans yığmağa, bu isə bir neçə ay sonra siz əslində illik əmək haqqınızın üstündə yığılmış ödənişsiz icarəyə girildiyini başa düşdünüz, sonra qanuni narahatlığa düşdünüz və bu pulun geri qaytarılması üçün hər birinizin satışına son verdiniz. Eyni kreditlər də olur. Tərəfdardığınız zaman və borclu sərmayə ilə etdiyiniz biznesin qazancından hər ay (və ya müəyyən müddəti) müdirin faizini və bir hissəsini geri qaytarmaq üçün əlverişsiz olduğunuz halda, nəticədə iflas riskinə girirsiniz.

Beləliklə, “leverage” vacibdirsə, planlaşdırılan istifadənin və xidmətin effektivliyini daha vacibdir. Həqiqətən, kreditlərin planlaşdırılmış məhsuldar istifadəsi yaxşıdır, lakin borc pullu sərmayə spekulasyonları intihardır. Bir sözlə, kreditlərin müəyyən bir iqtisadiyyata təsiri onun istifadəsindən asılıdır.

2.3 Dünya Bankının fəaliyyət mexanizmi. Kredit müqavilələri və layihələri

Dünya Bankı iştirakçı ölkələrdə dayanıqlı iqtisadi atımı dəstəkləmək surəti ilə yoxsulluğun minimalizasiyasını hədəfləyən bir inkişaf təşkilatıdır. İnkişaf uzun periodly bir prosesdir və son nəticədə cəmiyyətin bütününün transformasiyası ilə əlaqədardır. Bu gedişat iqtisadi və maliyyə siyasətlərini özündə bütünlüdür. Ancaq həmçinin əhalinin inkişafı, yolların tikilməsi, hüquqi qanunların tətbiqi, qadın hüquqlarının qorunması, qadınların təhsili də artım prosesi ilə əlaqədardır. Məqsəd, balanslı bir şəkildə tətbiq edilən iqtisadi və sosial proqramlarla ölkələri hər rakursdan uyğunlaşdırmaqdır. İnkişaf istəyi sərhədsiz və inkluzivdir. Deməli, prosesdə iştirakçı olan hər kəs – dövlətlər, bank və bənzəri təşkilatlar, qeyri-hökumət qurumları və özəl sektor – istəklərini təyin etməli və proqramların reallaşdırılmasında sıx əməkdaşlıq indeksində fəaliyyət göstərməlidir.

Bu sətirlər DB-a niyə ehtiyac olduğunu və onun kreditləşdirmə məqsədlərini açıqlayır. Bankın inkişaf prioritetləri hər hansısa bir investisiya proqramının maliyyələşdirilməsi hədəfindən kənara çıxır və bütöv iqtisadi və sosial infrastrukturun transformasiyasına əsaslanan proqramların yerinə yetirilməsini hədəfləyir. Bu aspektdə, Bank ilk öncələr İEOÖ-in inkişaf prioritetlərinə nail olmağa yardım edəcək investisiya layihələrinə kredit verərkən, get-gedə, sosial strukturları öz iqtisadi inkişaf modellərinə uyğun bütünlüklə dəyişəcək proqamlara daha çox köklənmişdir. Bu hədəf transformasiyası, bankın ənənəvi layihə kredit razılaşmalarından əlavə əsasən 1980-ci illərdən bəri zəif inkişaf etmiş dövlətlər ilə “Struktur Tənzimləmə Kredit Müqavilələri”-nin imzalamağa başlaması ilə sonlanmışdır. Yaxın keçmişə nəzər saldıqda isə tənzimləmə kreditlərinin daha inkluziv formalarını ələ aldıq, daha da diversifikasiya edildiyini müşahidə edirik. Bu baxımla, kredit müqavilələrinin təsnifləşdirilməsi və onların spesifikasiyası Dünya Bankının fəaliyyətini aydınlaşdırmağa daha da yardım edəcəkdir.

Layihə (İnvestisiya) kreditləri. Bank yaranığı andan bəri, ənənəvi surətdə İEOÖ-in tərəqqisinə təkan olacaq olan layihələr üçün maliyyə təminatı etdiyi kredit sazişləri bu kateqoriya nəzərdə dəyərləndirilir. Layihələrin kreditləşdirilməsindəki bu intensivlik, bankı, öz resurslarını borc alan ölkələrin yerli iqtisadiyyatlarının tərəqqisinə töhvə verəcək, davamlı və perspektiv layihələr üzrə istifadə etməyə çalışdığı qədər, qeyd olunan ölkənin kredit qaytara bilmə potensialını da qiymətləndirməyə stimullaşdırmışdır. DB eyni vaxtda həm inkişaf təşkilatı həm də maliyyə qurumu olduğuna görə kredit verəcəyi hər layihə, bankın hər iki şərti aspektində təminatçı olmalıdır. Layihə kreditlərinin təməl xüsusiyyətləri (Gümüş Ö. və Turan S., 2016, 154 səh.) :

-Kreditlər İEOÖ-ə yönümlüdür. Bank İEOÖ-in proqramlarının maliyyə ilə təmin etmir.

-Bankın maliyyələşdirilmədə prioritet olaraq seçdiyi sərmayə kreditləri, İEOÖ əhalisinin həyat şəraitinin artırılmasına xidmət edən proqramlardır.

-Bankın maliyyə ilə təmin etdiyi proqramlar infrastrukturdan tutmuş təhsil və

səhiyyə sektoruna qədər çoxşaxəli yönümə sahibdir.

-Bankın bir proyektı kreditləşdirməsi üçün, həmin proyektin ölkə tərəqqisinə təkan verəcək xarakterdə olması, bir çox aspektdən gətirəcəyi xeyirin təyin edilmiş bir səviyyədən yuxarı olması zəruridir.

-Layihə kreditləri dövlətə və ya onun zəminlik prinsipi əsasında hər hansı bir dövlət qurumuna verilir, xüsusi sahə müəssisələrinə investisiya kreditləri verilmir.

Bir layihə bütünlüklə bank tərəfindən maliyyələşmir, əsasən dəyərinin 50-60%-i maliyyələşdirilməkdədir. Dəyərinin qalan hissəsini yaxud ölkənin daxili resursları tərəfindən və yaxud digər xarici orqanlar tərəfindən maliyyələşdirilməsi gərəkdir. Bu təcrübəyə əsaslanaraq, bank həm ölkənin proyektı sahiblənməsinə və mənimsəməsinə çalışır, həmçinin də layihənin icra olunması ilə bağlı ölkədaxili qanunvericilik sisteminə müvafiq olaraq ödənilməsi zəruri olan vergi və s. kimi xərclərin bank rezervləri tərəfindən ödənilməsini qıasmaq məqsədi daşıyır. Bu tip kreditlərin verilmə proseduru 6 aydan 2 il-ə qədər uzun bir dövrü ehtiva edir. Buna görə də, bank, kredit müraciətləri içərisində daha cəld tətbiq edilə biləcək olan və ön hesabatı hazır vəziyyətdə olan projəklərə öncədən avans kimi maliyyə dəstəyi verə bilər. Bu dəstək "layihə hazırlama potensialı" (project preparation facility) adlanır. Proyekt təsdiq və tətbiq edildikdən sonra, bu dəyər təyin olunaraq kredit həcmindən çıxılır. Başqa bir seçim "geriyə doğru maliyyələşdirmə" (retroactive financing) adını daşıyır və layihəni gerçəkləşdirəcək qurumun, proyekt hələ bank tərəfindən təsdiq edilmədən öncə çəkdiyi xərcləri, proyekt bank tərəfindən təsdiq edildikdən sonra bu pul miqdarını kredit məbləğindən çıxmaq şərtidir (IMF və Dünya Bankası (Factsheet: The IMF and the World Bank, Turkish version, June 3, 2015)). 1947-ci ildən bəri Dünya Bankı 174 ölkəni 13.119 (2018) investisiya krediti ilə maliyyələşdirmişdir.

2018 maliyyə ilinin göstəricilərinə əsasən layihə sərmayə kreditlərinin ən çox fokuslandığı ölkələr Çin, Hindistan və Braziliya olmuşdur (World Bank Annual Report 2018.)

İnvestisiya kreditləri əsasən uzunmüddətli xüsusiyyətə malikdir (5-10 illik) və inkişaf layihələrini maliyyələşdirir. Layihələr üzrə nəzərdə tutulmuş fondlar

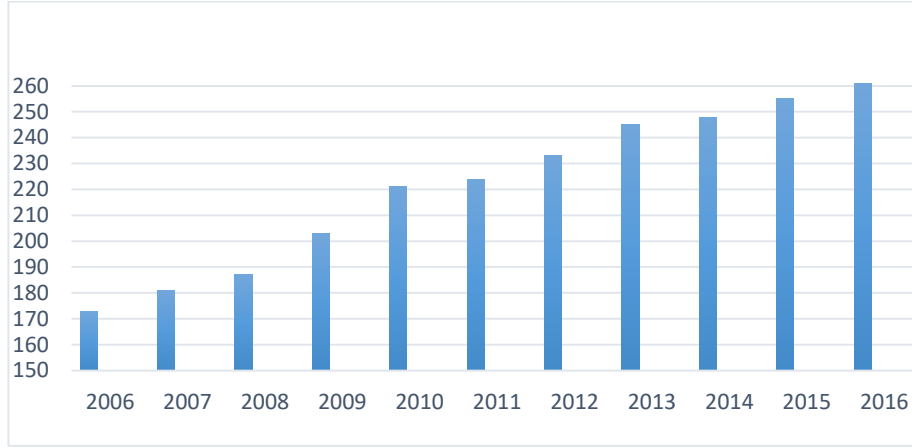
investisiya proyektləri ilə əlaqədar regional və xarici xərcləri kompensasiya üçün istifadə olunur. Bu kreditləri yalnızca BYİB və BİA verir və son 35 ildə verilən kreditlərin 75-80% -ni bu istiqamət təşkil edir. Layihə kreditləri 8 fərqli tipə malikdi: Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (SIL), Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri (SIM), Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL), Hazırlıq Kreditləri (LIL), Texniki Yardım Kreditləri (TAL), Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditləri (FIL), Təcili Yardım Kreditləridir (ERL) (Gümüş Ö. və Turan S. 2016, 154 səh.). Layihə kreditlərinin əsasını Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (SIL) və Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditlərin (SIM) təşkil edir. Hazırlıq kreditləri (LIL) və Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL) isə daha çox iqtisadi və sosial elastiklik yaradacaq innovativ xarakterdədir. Başqa layihə krediti tipləri adətən bərcu ölkənin səciyyəvi tələblərinə uyğun tərtib edilir.

Bank spesifik orta gəlirli ölkələrə (OGÖ) kredit ayırır. Adam başı ümumi milli gəlir həddi \$1,028 - \$12,476 (2018) təşkil edən OGÖ-lər (www.worldbank.org), iqtisadiyyatlarının ölçüsü, əhali və gəlir həddinə əsasən çox müxtəlif bir qrupdur. Həmçinin bu ölkələr dünya ÜDM-in təqribən 33%-ni ehtiva edir və qlobal iqtisadi artımın əsas təkanverici qüvvələridir. Dünya Bankı orta gəlirli ölkələr ilə həm müştəri, həm də səhmdar partnyorluğunda işləyir. Bu dövlətlər iri infrastruktur sərmayə qoyuluşlarına ev sahibliyi edir, qlobal artımın təməl hərəkətverici gücü kimi iştirak edir və inkişaf etmiş bazarlardan və yoxsul ölkələrdən reallaşdırılan ixracın geniş bir payına malikdirlər. Onların bir çoxu sürətli iqtisadi və sosial aspektdən inkişaf edir və dünyavi problemlərin həllində önəmli rol oynayır.

Buna baxmayaraq, OGÖ-lərin adətən zəif inkişaf etmiş regionlarında dünya əhalisinin yoxsul hissəsininin 75% -dən artığı yaşamaqdadır. Eyni zamanda, özəl maliyyələşdirməyə maneələrin olması bu dövlətləri iqlim transformasiyası, məcburi köç problemləri və epidemiya da daxil olmaqla, xarici iqtisadi zərbələrə və krizislərə qarşı müdafiəsiz hala salır. Buna görə, Dünya Bankı bank portfelinin 65% -dən çoxunu özündə saxlayan OGÖ-lər üçün əvəzolunmaz partnyordur. Hər şeydən öncə, BYİB yoxsulluğun minimalizasiyası və rifahın artırılması yönündə inkişafın təmin olunmasını gerçəkləşdirməyə çalışaraq öz hədəfinə nail olmağı

planlayır. İqtisadi zəncirin üstə çəkilməsində OGÖ-lərə dəstək verməyə özəl önəm verir. Beləki 2018-ci ildə bank bu dövlətlər üçün 262 milyard dollar kredit ayırmışdır (Müqayisə üçün Azərbaycan üzrə bu rəqəm 2,6 milyard dollar olmuşdur.). İllər əsasında dəyişən qrafikə baxsaq bu məbləğin ilbəil artığını görə bilərik(www.worldbank.org).

Şəkil 6 BYİB-da OGÖ-ə illik ayrılan kreditin illər üzrə həcmi



Mənbə : www.worldbank.org

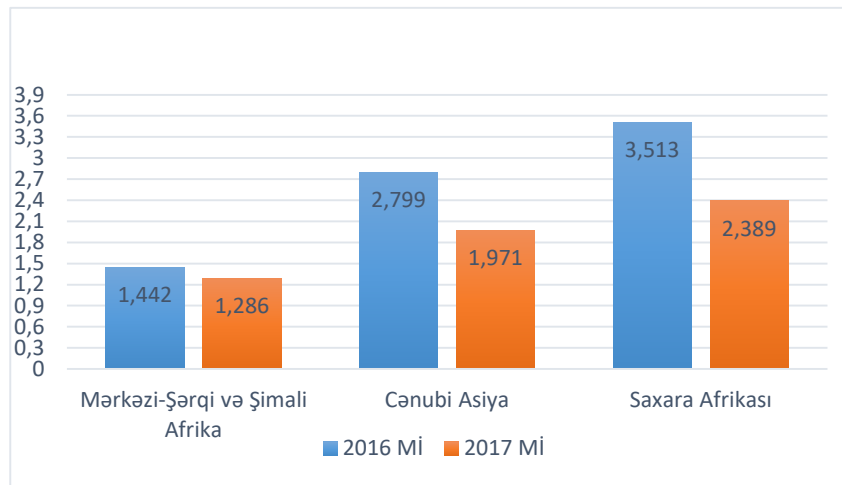
BMK-nın zəif inkişaf etmiş ölkələrə yaratdığı imkanlar üç formadadır: investisiya kreditləri, səhmdarlıq və başqa imkanlar. İntestisiya kreditləri iştirakçı ölkələrdə effektiv özəl sektor layihələrinin maliyyə təminatına dəstək olur və bunun üçün dövlətin zəmanətinə gərək duymur. BMK iştirakçı ölkələrdə özəl müəssisələrə kreditlər ayıra bildiyi kimi, eyni zamanda başqa kreditorlarla birlikdə maliyyə təminatı və açıq sindikatlaşdırılmış kreditlər təqdim edə bilər. Müəyyən situasiyalarda iri miqyaslı projətlərin maliyyə təminatı zamanı sindikatlaşdırma metodundan da istifadə olunması müşahidə edilir.

BMK, kredit ayırmaqla birgə, az inkişaf etmiş dövlətlərin fərqli investisiya və yaxud sərmayə qoyuluşlarında çıxış edə bilər. Bu tip maliyyə təminatında BMK müəssisədə səhmdar olur. Qurumun zəif etmiş ölkələr təmin etdiyi başqa imkanlar qismində, özəl sektorun maliyyə tələbatını ödəmək məqsədi ilə bu şirkətlərin rezervləri üzərində əməliyyatlar edilə bilər. BMK, bu istiqrazları saxlayan fondlar formalaşdırır və bunları inkişaf etmiş sərmayə bazarlarına çıxararaq inkişaf etmiş iqtisadiyyatların sərmayəsinin az inkişaf etmiş dövlətlərə axmasına yardım edir.

BMK 8-12 il müddətli kreditlərlə projətləri və müəssisələri maliyyə ilə

təmin edir, o cümlədən maliyyə lizinq şirkətlərinə, vasitəçi banklara, və başqa maliyyə qurumlarına kreditlər ayırır. BMK kreditləri ənənəvi surətdə böyük sənaye ölkələrinin valyutaları indeksində təmin etsə də, vaxt keçdikcə milli valyutalara verdiyi əhəmiyyəti artırmışdır. Hal-hazırda 74 müxtəlif yerli valyuta ilə maliyyə təminatı aparmaqdadır. 2018-ci maliyyə ili kontekstində yeni açılan kreditlər üzrə 9,7 milyard dollar həcmində öhdəlik tutumuna sahib olmuşdur. Bu kreditlərin ayrıldığı təməl 3 region Şimali və Mərkəzi-Şərqi Afrika, Cənubi Asiya və Saxara Afrikası dövlətləri olmuşdur (An Overview of the World Bank Group Strategy).

Şəkil 7 BMK-nın regionlar üzrə öhdəlikləri (milyard \$)



Mənbə : World Bank Annual Report 2018

Ümumiyyətcə Dünya Bankı bu kreditlərin verilməsi prosesində borcalan dövlətlərə bir sıra perspektivlər təklif edir. Bankın tətbiq etdiyi adaptiv faizli və uzunmüddətli geri qaytarma qabiliyyətinə sahib resurslar başqa kreditlərə nisbətən daha çoxşaxəlidir. Bu səbəbdən də Dünya Bankı böyük həcmdə vəsait istəyən layihələr üzrə maliyyə təminatında vacib əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin DB-nın maliyyə ilə təmin etdiyi projelərə xeyriyyə fondlarının qoşula bilməsi və yardımını asandır. Bu da ayrı-ayrı xeyriyyə qurumlarının layihəyə cəlbini təşviq edir. Bankın projekt maliyyələşdirilməsində bir paya malik olması, layihəni potensial siyasi risklərdən müdafiə edir. Hər hansısa bir iştirakçı dövlətdə aparılan layihələrin sayı, önəmliliyi və bankla uzunzamanlı əlaqələri səbəbiylə, dövlətlər Dünya Bankı ilə əməkdaşlığa özəl diqqət ayırır. Bu vəziyyət, dövlətləri layihənin gerçəkləşdirilməsi prosesində öz üzərinə düşənləri yerinə yetirməyə sövq edir.

Başqa tərəfdən, bu kreditlər qiğılıcı effekti yaradır və digər xarici kapital rezervlərinin ölkəyə cəlb edilməsini daha da asan edir. Lakin DB layihə kreditlərinin spesifik çatışmazlıqları da müşahidə edilmişdir. Məsələn, proyekt seçimində bank ekspertlərinin iştirakına görə bəzi hallarda ölkə gerçəkliklərinə və tələblərinə uyğun gəlməyən investisiyaların maliyyə təminatı və beləliklə də İEOÖ-də məhdud rehtiyatların israfı hallarını qeyd etmək olar. Həmçinin, Bankın kredit sistemlərinin mürəkkəbliyi, faiz xərclərinin tam hesablanmaması, valyuta kursları arasında oynayan fərqlər ilə nəzərdə tutulmamış əlavə öhdəliklərin ərsəyə gəlməsi, bankın proyekt çərçivəsində daxil etdiyi fərqli xərc elementlərinin yüksək olması (məsələn, məsləhət ödənişləri), faizxarici xərclər, bankın faiz dərəcələrinə əlavə kimi öhdəlik komissiyasının alınması, dünya bankının öz tender prosedurlarını gerçəkləşdirmə öhdəliyi, satınalmanın mürəkkəbliyi, kreditin istifadə edilməsi zamanı yaranmış məsələlər, istifadə şərtləri ilə əlaqəli təxirə göndərmələr və s. belə situasiyalar layihə kreditlərinin tənqidinə əsas səbəbdir. Qeyd edildiyi kimi, bankın verdiyi sərmayə kreditləri nəticəsində dəstək olunacaq sektorları öz istiqamətlərinə adaptiv olaraq bank müəyyən edir. Bununla da yerli iqtisadi sistemlərin sayədə bank tərəfindən idarə edildiyini desək səhv etmiş olarıq.

Tənzimləmə Kreditləri. Beynəlxalq iqtisadi sistemə diqqət yetirdikdə, əsasən kapitalın hər bir sahədə daxildən-xaricə yönəlmiş axın dinamikliyinin artması dövlətlərin yerli iqtisadiyyatları arasındakı münasibətləri gücləndirmiş, bir-birləri ilə daha artıq əməkdaşlıq etməyə stimullaşdırmışdır. Bu situasiya, kövrək iqtisadiyyata sahib dövlətlərin sənayeləşmə vasitəsi ilə güc qazana bilmə səyləri rakursunda, cari beynəlxalq sistemə tənzimləmə strategiyalarını gerçəkləşdirmək və daha da tərəqqi potensialı yaratmışdır.

80-ci illərdə Dünya Bankı maksimal inflyasiya, minimal artım, azalmış ixrac və borcla çəkişən İEOÖ-ə ənənəvi sərmayə kreditlərindən fərqlənən bir kredit sazişinin tətbiqinə start vermişdir. İştirakçı ölkələrdə yerli iqtisadi siyasətlərindən tutmuş, sosial mübadilə əlaqələrinə və ictimai idarəçiliyin rekonstruksiyasına qədər geniş təsir dairəsinə malik olan bu sazişlər tənzimləmə kreditləridir. Bankın tənzimləmə kreditləri, layihə kreditlərindən ayrılaraq iştirakçı ölkənin tətbiq

eləyəcəyi ümumi proqramı dəstəkləmək məqsədilə verilir. Sərmayə kreditləri bir və daha artıq müəssisənin, yol, bənd, xəstəxana tikintisi və yaxud təlim xidmətinin təkmilləşdirilməsi kimi spesifik bir layihənin kreditləşdirilməsi missiyasını daşısa da, tənzimləmə kreditləri ölkənin bütünü və ya tam bir sektorunu inkluziv edən və adətən cari makroiqtisadi sistemin transformasiyasını tələb edən tətbiq planlarına yardım etmək hədəfi daşıyır. Bu tip kreditlərin ayrılması zamanı BVF ilə tərəfdaşlıq indeksində fəaliyyət göstərmək və adaptasiya çox önəmlidir. Bu kreditlər adətən “sahəvi tənzimləmə kreditləri” və “struktur tənzimləmə kreditləri” olmaqla 2 yerə bölünür. Başqa tənzimləmə kreditləri isə özəl olaraq borc alan ölkənin tələblərinə cavab verə biləcək şəkildə tərtib olunmuş, proqramlı və özəl tənzimləmə kreditləridir. Tənzimləmə kreditləri: Struktur Tənzimləmə Kreditləri (SAL), Sahəvi Tənzimləmə Kreditləri (SECAL) Proqramlı Struktur Tənzimləmə Kreditləri (PSAL) Xüsusi Struktur Tənzimləmə Kreditləri (SSAL) Reabilitasiya Kreditləri (RIL) Borc Azaltma Kreditləri (DRL) şəklindədir (Boynukara A., YARIN dergisi, 2012).

Struktur tənzimləmə proqramlarının təməl məqsədi ,tənzimləmə proqramlarının makroiqtisadi balansını rekonstruksiya etməyi hədəfləyən ümumi anlayışından ayrı olaraq, tətbiq edildiyi ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi sstabilitənin təmini, davamlı tərəqqi göstəricilərinin yaradılması və dünya iqtisadiyyatına adaptiv olaraq işləyən bazar mexanizminin ərsəyə gətirilməsi məqsədi daşıyır. Bu proqramın başqa bir yönümü, radikal transformasiyalarla uzunmüddətli stabilliyə nail olmaqla birgə, gələcəkdə iqtisadi tərəqqinin qarşısını ala biləcək komponentlərin ləğvini hədəfləyir. Buna misal kimi, istehsal neqativ təsir edən aşağı valyuta kurslarını (ölkə valyutasının süni yolla bahalaşdırılması-revalivasiya), maksimal vergi və gömrük rüsumlarını (proteksionizmi), idxal çətinliklərini və subvensiyaları misal çəkə bilərik. Bu kreditlər, İEOÖ-də bazara siyasi təsirlərin azaldılması, istehsal potensialının artırılması və ticarətin sərbəstləşdirilməsi fonunda struktur tənzimləmə proqramlarının maliyyə təminatı üçün ayrılır. Bu kreditlər o cümlədən bankda, BVF-nun maliyyələşdirdiyi iqtisadi proqrama dəstək olmaq üçün də ayrılabilir. Bu kreditlərin təməl şərtləri

aşağıdakılardır(Boynukara A., YARIN dergisi, 2012):

- Makroiqtisadi şəraitin sabitləşdirilməsi, yoxsulluğun minimalizasiyası və iqtisadi inkişafın təşviqi,
- Resurs bölgüsündə effektivliyinin maksimalizasiyası,
- Özəl sektorun inkişaf perspektivlərinin diversifikasiyası,
- Liberalist iqtisadiyyatın təşviqi,
- Təşviq prosedurunda şəffaflıq dərəcəsinin inkişafı,
- Firmaların analitik potensiallarının açılması və tərəqqisi.

Bankın struktur tənzimləmə kredit razılaşmaları BVF-nin “stend-bay” sazişləri ilə imitasiya təşkil edir. Bu kreditlər borclanan ölkənin hər-hansısa bir sərmayə qoyuluşunun tərəqqisi üçün yox, həmin ölkənin uyğunlaşdırılması məqsədində tələb edilən qlobal sistemə bütünləşməni təşkil etmək üzrə tərtib edilir. Təbii ki, kredit götürən ölkələrin iqtisadi aspektdən zəifliyi onları cari dünya iqtisadiyyatında və Dünya Bankı və BVF-nin müəyyən etdiyi rolu oynamağa məcbur edir. Məhz bu rükursdan baxdıqda, SAL və SECAL bir çox tənqidlərə tuş gəlməkdədir. Bu tənqidləri mülayim və radikal tərzdə olmaqla iki kateqoriyada qiymətləndirmək mümkündür. Bu qruplardan ilki, Dünya Bankının müəyyənləşdirdiyi struktur tənzimləmə proqramlarına qarşı deyil, sadəcə tətbiq edilən strategiyalarda çatışmazlıqlar, səhvlər və laqeyd yanamalar olduğunu vurğulayırlar. İkinci qrup tənqidçilərin isə ampluaları daha köklü problemlərə toxunur. Onların fikrincə, hegemon dövlətlər öz maliyyə aktivlərini zəif inkişaf etmiş dövlətlərin yoxsullaşması müqabilində hesabına qazanırlar və bankın struktur tənzimləmə kreditləri hegemonik-imperialist istismar mexanizminin bir parçasıdır.

Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi ən böyük layihələrə nəzər saldıqda onların təməldə struktur tənzimləmə kreditləri yönümlü olduğunu qeyd edə bilərik. Bunun təməl səbəbi qeyd edildiyi üzrə tənzimləmə kreditlərinin bir çox sahədə və ölkənin makroiqtisadi vəziyyətində yaradılacaq transformasiyaları hədəfləməsidir.

Cədvəl 1-dən görüldüyü kimi DB tərəfindən maliyyə yardımı edilən ən böyük miqyaslı layihələr adətən Meksika, Hindistan, Argentina və başqaları kimi

böyük sənaye və tərəqqi potensialına sahib, ancaq hələ də bəzi səbəblərə görə İEÖ dərəcəsinə çata bilməyən ölkələrdə gerçəkləşdirilmişdir.

**Cədvəl 1 Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi
10 ən irimiqyash layihə**

| Layihə adı (ölkə) | Tarix | | Layihənin dəyəri(mlrd \$) | | Sektor |
|--|------------|------------|---------------------------|---------|--|
| | Başlama | Bitmə | Ümumi | DB payı | |
| İbtidai təhsil 3 (Hindistan) | 17.05.2014 | 27.02.2018 | 29,9 | 1,007 | Təhsil |
| Səhiyyənin Sosial Müdafiəsi Sistemi (Meksika) | 26.03.2010 | 30.12.2013 | 26,8 | 1,26 | Səhiyyə |
| Swachh Bharrat Missiyası Yardım Əməliyyatı(Hindistan) | 16.12.2015 | 30.01.2021 | 23 | 1,6 | Sanitariya |
| Bərabər Xidmətlərlə Rifahı Artırma (Efiopiya) | 15.09.2017 | (aktiv) | 22 | 0,8 | K/t,Təhsil,Səhiyyə |
| ESKOM Enerji Sərmayə Dəstək layihəsi (C.A.R.) | 09.04.2010 | 30.12.2019 | 10,76 | 3,76 | Energetika |
| Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Xətti(Avropa və Mərkəzi Asiya) | 21.12.2016 | 30.07.2021 | 8,7 | 0,9 | Energetika |
| İqtisadi Yenidənberpa layihəsi (Cənubi Koreya) | 22.12.1997 | 27.02.1998 | 4 | 4 | Bank institutları,Maliyyə |
| Padma çox yönlü körpü layihəsi (Banqladeş) | 25.02.2011 | 28.06.2012 | 2,8 | 1,3 | Nəqliyyat |
| Bank Sektoruna Yardım layihəsi(Hindistan) | 21.09.2009 | 29.06.2010 | 2,6 | 2,1 | Bank institutları,Maliyyə |
| Özəl Struktur Tənzimləmə Kredit proyekti (Argentina) | 11.11.1998 | 30.10.2002 | 2,4 | 2,4 | Dövlət sektorunun idarəolunması,Sosial Müdafiə |

Mənbə :World Bank Annual Report 2018

Lakin Dünya Bankı bu tənqidləri qəbul eləmir və tənzimləmə proqramlarının uğursuzluğunun səbəbini dövlətlərin özündə görür. Buna görə də struktur tənzimləmə proqramlarının mövcud neqativ nəticələrinin proses yoxsa düşünülmüş proyekt olduğunu ayırd etmək çətindir. Bu kreditləri əldə edən bir çox ölkənin borc krizisi ilə üzləşdiyinə nəzərən yenə də iqtisadi inkişaf siyasətlərini bu proqramlar indeksində formalaşdırmasının təməl ünsürü dünya iqtisadiyyatında artıq

qaytarılması mümkün olmayan borc zəncirinin formalaşmasıdır.

Qarışıq kreditlər. 90-cı illərdən etibarən Dünya Bankının beynəlxalq sferada qarşılaşdığı çətinliklər və üzləşdiyi tənqidlər, bankın təzə kredit siyasəti təyin etməsini tələb edirdi. Beləki uzun illər tətbiq olunan layihə kreditləri öz innovativliyini və aktuallığını ititməyə başlamış, tənzimləmə kreditlərinin isə sərt tənqidlərlə üzləşməsi səbəbiylə bu kreditlərin ayrılması çətinləşmişdi. Həm bu proses, həm də iştirakçı ölkələrin çoxşaxəli tələbləri əsasında bank daha qarışıq və elastik formada kredit razılaşmaları yaratmışdır. Bu sazişlər tam anlamında nə layihə, nə də tənzimləmə krediti olmuş, hər 2 kredit tipinin vacib xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edir. Məsələn hər hansı bir layihə kreditinin ayrılması zamanı əgər həmin sektorun strukturunda ediləcək transformasiyalarla bağlı əlavə bir proqram da tərtib edilirsə, bu növ kreditlər qarışıq sayılır. Hazırlıq Kreditləri (LIL) və Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL) qarışıq kredit sazişidir.

Dünya Bankı kreditlərində bəzən başqa qurumların da payı olur. Bankın bir ölkə üçün ayırdığı kreditə, digər bir dövlət və yaxud qurumun köməyi olduğu halda ərsəyə gələn maliyyələşdirmə növü birgə maliyyələşdirmə (co-financing) adlanır. Bu tip əlavə kreditləşdirmələr adətən Yaponiya tərəfindən edilir.

III Fəsil: Dünya Bankının Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının kreditləşməsində rolu, təsirləri və gələcək perspektivləri

3.1 Dünya Bankının Azərbaycan üzrə kreditləşməsinin rolu, ilkin mərhələsi və ölkə iqtisadiyyatına təsiri

Azərbaycan 1992-ci ildən bəri Dünya Bankına üzvdür. DB ilə ölkəmizin uzunsürən və permanent əməkdaşlığının özəyi ümummilli lider Heydər Əliyevin başçılığı nəzdində azad bazar iqtisadiyyatı strategiyasının müəyyən olunması ilə atılmışdır. Dünya Bankının köməkliyi ilə ölkəmizdə gerçəkləşdirilən layihələr kontekstində innovativ beynəlxalq praktikanın tətbiqi, ən müasir texnologiya və innovasiyaların ölkəmizə gətirilməsi kritik əhəmiyyət ehtiva edir. Azərbaycan və Dünya Bankı arasındakı əməkdaşlıq münasibəti divesifikativdir və infrastruktur, aqrar və sosial sferaları əhatəliyin. Dünya Bankı Azərbaycana 52 layihə üzrə təqribən 4,15 mlrd. ABŞ dolları maliyyə vəsaiti ayırmışdır. Artıq 41 layihə nəzdində işlər sona çatıb, 11 layihə üzrə isə tədbirlər isə davam edir (Fətəliyev N., Şamçıyeva A. və Məmmədova R., 26 səh.).

Dünya Bankının Azərbaycanda 2019-cu il fevral ayı üzrə statistikasına istinadən maliyyələşdirilən 52 investisiya kreditinin 38-i Xüsusi İntestisiya Kreditləridir (SIL). Bu kreditlərdən 4-ü ölkənin DB-dan əldə etmiş olduğu ilk kreditlər fərqli səbəblərdən, ən təməl həmin dövrdəki siyasi-iqtisadi qeyri stabillik, iqtisadi təcrübəsizlik səbəbləri ilə düşmüş statusa malik olmuşdur, 1-i aktiv, digərləri isə bitmiş layihələrdir (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

Struktur reformlarını dinamikləşdirmək üçün dövlət ticarətin və müəyyən malların qiymətlərini liberal buraxmış və xüsusiləşdirməyə başlamışdır. Müəyyən qanunlarda da transformasiyaların edilməsi və maliyyə sahəsinin yenidən bərpası istiqamətində də əhəmiyyətli gedişlər olmuşdur.

Cədvəl 2-ə nəzər yetirdikdə ölkəmizdə Dünya Bankının ən geniş Xüsusi İntestisiya Kreditlərinin adətən infrastruktur bölmələrinin tərəqqisi məqsədilə ayrıldığını söyləyə bilərik. Həmçinin kənd təsərrüfatı, enerji, ətraf mühitin qorunması, hüquq-məhkəmə sistemi və s. kimi sektorlar üzrə anoloji kreditlər ayrılmışdır.

Cədvəl 2 Azərbaycanda Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi 5 ən böyük Xüsusi İnvestisiya Kreditləri

| Layihə adı | Tarix | | Layihə dəyəri(mln \$) | | | Sahə |
|--|------------|------------|-----------------------|------|-----|------------------------------|
| | Başlama | Bitmə | ümumi | BYİB | BİA | |
| Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatının sadələşdirilməsi layihəsi | 28.06.2013 | (aktiv) | 221 | 221 | 0 | Dəmiryol |
| Magistral 2 layihəsi | 18.01.2006 | 31.01.2015 | 266 | 200 | 0 | Kənd və şəhər arası yollar |
| Milli su təchizatı və sanitariyası layihəsi | 15.06.2007 | 30.12.2016 | 311 | 235 | 0 | Su təchizatı və kanalizasiya |
| Magistral 2-əlavə maliyyələşdirmə layihəsi | 29.04.2008 | (deaktiv) | 506,2 | 305 | 0 | Kənd və şəhər arası yollar |
| Magistral 2- II əlavə maliyyələşdirmə layihəsi | 25.06.2009 | (deaktiv) | 218,76 | 176 | 0 | Kənd və şəhər arası yollar |

Mənbə : WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20

Struktur transformasiyalara gəldikdə hökumət əsaslı reform proqramının reallaşdırılmasına başlamışdır. Ölkə rəhbərliyinin səyi qlobal maliyyə qurumları, həmçinin 1995-ci ildə struktur transformasiyalar proqramına yardım etmək üçün güzəştli şərtlərlə 66 mln dollarlıq sabitləşdirmə krediti ayıran Dünya Bankı tərəfindən də dəstəklənmişdir.

Dünya Bankının ölkədəki ilk fəaliyyəti neft sektoruna texniki dəstək göstərmək proyektini 22 mln dollar məbləğində olmuşdur. Sahənin tərəqqisi məqsədilə siyasi və təşkilat-hüquqi struktur tədbirlərinin yerinə yetirilməsinə yardım göstərilmişdir. Proyektin məqsədi neft mənbələrinin işlənməsi və neftin əldə olunmasına bilavasitə xarici sərmayələrin və xarici tərəfdaşların cəlbini, o cümlədən, uyğun qanunvericiliyin formalaşdırılması, təlimin təşkil edilməsi və informasiya sistemlərinin effektivliyinin artırılması üsulu ilə neft sahəsinin idarəçiliyi və müəssisələrinin möhkəmləndirilməsi olmuşdur (Dünya Bankı və Azərbaycan. (hesabatlar) 2010-2018.).

1995-ci il üzrə bu iki əməliyyatla birgə iqtisadi reformlar proqramının təşkili və gerçəkləşdirilməsinə cavabdeh olan dövlət qurumlarının möhkəmləndirilməsinə köməklik göstərmək məqsədini daşıyan institusional strukturizasiyaya texniki dəstək layihəsi (19 mln ABŞ dolları) və 62 mln ABŞ dolları məbləğində Bakının

su təchizatı sisteminin bərpası üçün kreditlər təsdiq edilmişdir (Dünya Bankı Nəşri, Dünya Bankının Orta Asiya və Azərbaycandakı fəalyyətləri, Azərbaycan, 1995 Oktyabr.). Su təchizatı proyektı əhalinin səhiyyəsinin pisləşməsi riskini aradan götürmək, o cümlədən bələdiyyə su təchizatının daha uzunmüddətli period üçün yenidən təşkilinə və tərəqqisinə köməklik göstərmək məqsədi ilə Bakı şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sisteminin effektivliyini artırmaq üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

1995-ci il iyul ayında ölkədə yuxarıda adı çəkilən struktur reformları dəstəkləmək məqsədilə Struktur Transformasiyaları üçün Texniki Dəstək proyektı nəzdində 18 mln. dollar həcmində 3-cü kredit ayırılmışdır. Adı çəkilən layihənin təməl mövzuları aşağıdakılar olmuşdur (Dünya Bankı Nəşri, Dünya Bankının Orta Asiya və Azərbaycandakı fəalyyətləri, Azərbaycan, 1995 Oktyabr.):

- Qısa müddətli periodda dövlətə bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçid etmək üçün reformların hazırlanması və tətbiqinə dəstək olmaq;
- Orta müddətli perspektivdə Azərbaycanda reformların tərəqqi gücünə sahib olacağına zəmanət vermək ;

Bu proyekt ölkəmizə 4 təməl mövzuda yardım göstərəcəkdı:

Özəlləşdirmə və Müəssisələrin tərəqqisi

- Özəlləşdirmə siyasətinin tərəqqisi, orta və böyük miqyaslı firma və şirkətlərin özəlləşdirilməsini başa çatdırmaq, dövlət müəssisələrinin tərəqqisi məsələsi ilə məşğul olmaq və sərmayə bazarlarının inkişafını təşviq etmək;
- Müəssisələr üzrə maliyyə gəlirinin təməl bazasını formalaşdırmaq, özəlləşdirilmə çəklərindən istifadə etməklə topdan özəlləşdirilməni dinamikləşdirmək;
- Yerli mütəxəssislərin başqa ölkələrin praktikaları ilə tanış olmaq və Azərbaycan üzrə öz yollarını tərəqqi etdirmək məqsədi ilə xidmətdaxili təhsilini və digər ölkələrə təhsil almaq məqsədilə göndərilməsini təmin etmək;
- Özəlləşdirmə proqramı barəsindəki informasiyaları geniş kütləyə çatdırmaq və onların bu dövrdə aktiv iştirakları məqsədinə çatmaq;

- İntestisiya bazarları üzrə köklü və qanuni şəbəkənin təşkil edilməsi.

Makroiqtisadi İdarəetmə Sistemini Möhkəmləndirmək

Layihənin bu hissəsi isə liberal bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun büdcə sistemlərini bütöv və şəffaf halda təşkil etmək və yoluna qoymaq işində Maliyyə Nazirliyinə yardım etmişdir.

Maliyyə Sektorunun İnkişafı

Bu hissədə aşağıdakı prioritetlər yerinə yetirilmişdir (Dünya Bankı Nəşri, Dünya Bankının Orta Asiya və Azərbaycanadakı fəalyyətləri, Azərbaycan, 1995 Oktyabr.):

- Hesablaşma sisteminin ilkin səviyyədə tərəqqisi üçün zəruri təchizatlarla təmin edilməsi;
- Maliyyə Nazirliyi və Mərkəzi Banka müəssisələr və kommərsiya bankları üzrə innovativ mühasibat və auditi tanıtmaq və gerçəkləşdirmək üçün yardım etmək;
- Bankların reallaşdıracağı funksiyaların möhkəmləndirilməsi və iri kommərsiya banklarının maliyyə analizini təmin etmək öhdəliyini almaq;
- Mərkəzi Bankın və kommərsiya banklarının kadrları üçün təhsil, konsultasiya məqsədli xidmətlərin təşkil olunması.

Dünya Bankının ölkəmiz ilə maliyyə münasibətlərini cədvəl 3-də təsvir edə bilərik (Əlavə səh. 92). Bu cədvəldən də görüldüyü kimi, Dünya Bankından ölkəmizə ayrılan kreditlərə əsasən uzunmüddətli dövrləri əhatə edəcək müqavilələr bağlanmışdır. Bu kreditlər dövlətin təhsil, səhiyyə, maliyyə sahələrinin inkişafının davam etdirilməsinə, ölkədə qaz, su, suvarma sistemlərinin yenidən qurulmasına, nəqliyyat yollarının çəkilişinə, kənd təsərrüfatının tərəqqisinə, özəlləşdirilməsinə istifadə olunur.

Hüquqi və Tənzimləyici Şəraitin Tərəqqisi

- Liberal bazar ehtiyacına cavab verən hüquqi sferanın təşkili;
- İqtisadi transformasiyalarla bağlı hüquqi və texniki dəstəyin koordinasiyası;
- Təzə qanunlar, aktlar, qərarlar hazırlamaq;
- Qapalı tipli müəssisələrə aid qanunlarda, kommərsiya ilə bağlı

qanunlarda və vergi mövzusunda transformasiyaları dəstəkləmək;

- Ölkənin liberal bazar iqtisadiyyatına keçidi ilə bağlı hüquqi konsepsiyalarda təhsil məqsədli proqramlar və ustalıq bölmələrində qısa müdətli yardım xidmətini təşkil etmək;

- Kommertativ qanunları, təbii monopoliya bağlı qanunları tərəqqi etdirmək və antimonopolik qanunların, məhdudiyyətlərin yenidən nəzərdən keçirilməsini formalaşdırmaq.

Neft sektoruna texniki dəstək layihəsi

Dünya Bankı ölkəyə ilk kreditni 22 aprel 1995-ci ildə neft sahəsinə texniki yardım layihəsinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə ayırmışdır. 20.9 mln. ABŞ dolları həcmində olan kredit Dünya Bankının təməl qurumlarından biri olan BİA tərəfindən verilmişdir(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Bu kredit neft bölməsinə xarici özəl investisiyaların stimullaşdırılması məqsədi ilə konsultativ xarakterli xidmətlərin göstərilməsi və ölkəmizin neft sənayesindəki cari problemlərinin aradan götürülməsi üçün istifadə edilmişdir. O cümlədən, Bakı-Ceyhan Neft boru-xəttinin tikintisini maliyyələşdirmək üzrə bankla danışıqlıqlar gerçəkləşdirilmiş və ilkin razılıq əldə edilmişdir.

Qaz sisteminin yenidən bərpası layihəsi

Dünya Bankı 20 iyul 1996 –cı ildə Qaz Sisteminin Yenidən bərpası layihəsini maliyyələşdirmək məqsədilə 20,3 mln dollarlıq kredit açmaq qərarına gəlmişdir. Bu ölkəmizə ayrılmış beşinci kreditdir (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). BİA fondları tərəfindən maliyə ilə təmin edilən proyekt kontekstində dövlətə Azərbaycanın qaz şəbəkəsinin yenidən bərpası, qaz nəqli və istifadə olunmasında effektinin artırılması yönündə yardım edilməsi planlanmışdır. Təbii qaz Azərbaycanda istifadə edilən ən təməl yanıcı vasitə olduğuna görə onun bazarda hazırlanması iqtisadi fəaliyyətin bütün sferaları üçün çox əhəmiyyətlidir. Bu səbəbdən də hökumət ölkənin təbii qaz infrastrukturunun yaxşılaşdırılması və qaz istifadəsində effektivliyin artırılması məsələlərinə əhəmiyyət vermişdir.

Bütün ölkə boyunca qazın istifadəsi təsirli deyildi. Bunun əsas səbəbləri isə aşağıdakılardır:

- Qaz qiymətlərinin aşağı olması;
- Qaz sayğaclarının məhdud olması;
- Təchizatın kifayətsiz olması.

Bütün qaz nəql olunması və paylanmasını təşkil eləyən yerli qaz şirkəti- “Azəriqaz” aşağı satış qiymətləri və geniş miqdarda ödənilməmiş borclar səbəbilə maliyyə sıxıntıları yaşamışdır. Son dövrlərdə ölkə tərəfindən idxal olunan qazın qiymətinin artması da həmçinin hökuməti qaz sektorunda transformasiyalar edilməsinin zəruri olduğuna inandırmışdır.

Bank tərəfindən maliyyələşdirilən bu proyekt yeni qoruma sisteminin tərəqqi yolu ilə boru xətlərinin transformasiyası xərclərini azaldaraq, ölkəyə böyük iqtisadi xeyirlər gətirmişdir. Bundan başqa, sayğacların yerləşdirilməsi, sıradan çıxmış və dağılmış boruların yenilənməsi və qaz sızıntılarının azaldılması yolu ilə qaz istehlakının yararı artmışdır.

Bundan əlavə, proyekt Azəriqazın kömmertativ əsaslarla işləyən bir təşkilata çevrilməsini yüngülləşdirmiş və sektor üçün qanuni təməlin qurulmasına kömək etmişdir. Bütün bunlar liberal bazar iqtisadiyyatı qaydalarına müvafiq olan sektoral təşkilatlanmanın ilkin vacib addımları olmuşdur və perspektivdə bu sektora xüsusi sektorun qarışmasını təmin etmişdir.

Layihənin təməl mövzuları aşağıdakılar olmuşdur:

- Təməl qaz anbarları mərkəzlərində cari sayğacların yeniləşdirilməsi vasitəsi ilə qaz istifadəsində effektivliyi artırmaq və qeyri-texniki səbəblərə görə yaranan itkiləri minimallaşdırmaq;
- Qazın maddi, fiziki surətdə kalkulyasiyasını təmin etmək və qazın ölçülməsini yaxşılaşdıraraq liberal bazar iqtisadiyyatı qanunları əsasında işləyən qaz ticarətini stimullaşdırmaq;
- Texniki dəstək, tədris məqsədli proqramlar və innovativ ofis avadanlıqlarının tətbiq olunması yolu ilə Azəriqaz təşkilatının özəlləşdirilməsi və qaz sektorunun perspektiv tərəqqisininin dəstəkləmək;
- Qiymətləndirmə transformasiyaları yolu ilə qaz qiymətlərindəki xətalara azaldaraq, qiymətləri real iqtisadi dəyərlərə indeksləmək.

Layihə aşağıdakı 4 komponentdən təşkil edilmişdi;

Qaz sayğaclarının yerləşdirilməsi.

Bu komponentə aşağıdakılar aiddir:

- Cari qaz mərkəzlərindəki sayğacların transformasiya edərək, ölkədəki bütöv regional qaz mərkəzlərindəki saygac sistemini inkişaf etdirmək.
- Heç qaz sayğacları olmayan iri sənaye və kommertiya şirkətlərində müasir qaz sayğaclarının yerləşdirilməsi;
- Qaz sayğaclarına malik olan sənaye istehlakçılarının cari sayğaclarının modernləri ilə əvəzlənməsi.

Yeni qoruma sisteminin tərəqqisi.

Bu hissədə isə aşağıda adı işlərin görülməsi planlanlaşdırılmışdır:

- Əhalinin sıx olduğu və təməl qaz-boru xətlərinin keçdiyi Abşeronda 2.800 km-lik xəttin yenidən restavrasiyası;
- Ciddi tərzdə çürümüş və istifadəyə yararsız boru xətlərinin modernləri ilə əvəzlənməsi.
- Yeni müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi;

Analitik təchizat .

Bu komponent isə aşağıdakı məsələləri yoluna qoymaq məqsədilə 3 başlıqdan ibarət olmuşdur:

- Azəriqaz təşkilatının təhlil etmə gücünü inkişaf etdirmək məqsədilə qaz keyfiyyətini ölçən müasir təchizatın yerləşdirilməsi;
- Mövcud sızıntıları təyin edən təchizatın təzəsi ilə dəyişdirilməsi;
- Azəriqaz təşkilatının mühəndis təhlillərini tərəqqi etdirmək məqsədilə innovativ təchizatın yerləşdirilməsi.

Azəriqaz təşkilatının özəlləşdirilməsinə köməklik.

Bu komponentdə isə aşağıdakı işlər görülmüşdür:

- Azəriqaz təşkilatının kadrlarına təlim və mühəndislik yönündə təhsil məqsədli proqramları formalaşdırmaq;
- Müəssisənin kompyuterləşdirilməsini təmin etmək.

Əminliklə qeyd etmək olar ki, Dünya Bankı ilə əlaqələrin ilkin mərhələsində

bankın dəstəyi, infrastruktura sərmayə qoyuluşları, sosial sahə və kənd yerlərinin tərəqqisinə sərmayə qoyuluşları ilə birlikdə intensiv siyasət dialoqu vasitəsiylə verilən struktur transformasiya kreditlərini ehtiva etmişdir. Təməl neft və qaz mədaxillərinin əldə olunmasınadək potensialın olmasını nəzərə alaraq, DB-nın ümumi siyasəti idarəetməni möhkəmləndirmək, siyasət islahatlarını təyin etmək və prioritetləşdirmək üzrə dəstəyin verilməsi, qlobal tərəqqi praktikasının yayılması və dövlət sərmayələri proyektlərinin işlənilib hazırlanması və icra edilməsi məqsədilə yüksək keyfiyyətli texniki müfəttişlik və nou-haunun təmin olunması olmuşdur.

3.2 Dünya Bankının Azərbaycanda kreditləşməsinin sektorlar üzrə bölgüsü və nəticələri

Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyatımız son illər məşəqqətli bir iqtisadi perioddan keçməkdədir. Çünki, 2010-cu ildən etibarən artım tempi getdikcə artan və 2014-cü ildə 75.344 milyard dollarla ən pik nöqtəsinə çatan ümum daxili məhsul (ÜDM), sonradan 2015 və 2016-cı illər üçün kritik azalma göstərmişdir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı, 2018.). Buna təməl səbəb, dünya iqtisadiyyatında neft qiymətlərinin düşməsi fonunda ard-arda baş verən devalivasiyaların idxalat məhsullarının qiymətini birdən-birə artırması və manatın etibarlılıq dərəcəsinin zədələnməsi ilə birgə sərmayə mühitinin disbalansı olmuşdur. Ölkənin hazırda qarşısında olan vacib problem, 2015-2016-cı illərin yaratdığı iqtisadi şokun maliyyə sektorunda formalaşdırdığı defisiti aradan götürmək və yerli iqtisadiyyatın potensial xarici zərbələrə qarşı dayanıqlılığını maksimilizasiya etməkdir. Bu ziddiyyətlərin həlli və iqtisadi rifahın gerçəkləşməsi məqsədiylə ölkənin beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığının dayanıqlılığı zəruri xarakter almışdır. Buna görə Dünya Bankı və Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq münasibətləri yenidən tərtib edilərək Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ) proqramı indeksində qurulmuşdur. 2015-2020-ci maliyyə illərini ehtiva edəcək ÖTÇ Müdirlər Şurası tərəfindən 22 İyul 2015-ci il tarixində qəbul edilmişdir. Bank proqram daxilində iki təməl hədəfə köklənmişdir(WB Document-For Azerbaijan Fy16-

Fy20):

1. Dövlət sektorunun idarəçiliyi
2. İqtisadi rəqabətqabiliyyətliliyinin möhkəmləndirilməsi

Proqram, hökumət tərəfindən dəstəklənməkdədir və bankın ölkənin iqtisadi şəraiti, ziddiyyətləri və qısa və uzunmüddətli dövr üçün problemləri barəsində permanent analiz aparır. Bank bu proqram indeksində ölkədə formalaşan maliyyə çətinliklərinin həllinə istiqamətlənmiş bəzi addımlar atmışdır. Hələ devalivasiyalar olmadan əvvəl bank ölkənin maliyyə qurumları reformlarını dəstəkləmək və maliyyə sahəsi infrastrukturunu tərəqqiyə aparacaq üçün bəzi köməkliklər göstərmişdir. Bank tərəfindən gerçəkləşdirilən “Maliyyə Xidmətləri İnkişaf Layihəsi” (2005-10) indeksində maliyyə xidmətlərinin keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, əsasən də banklara əlyetərliyin qıt olduğu ərazilərin faydalanmasına töhvə verilməsi üzrə “Azərpoçt”un fəaliyyət və maliyyə dözümlülüyü məsələsi hərətərəfli şəkildə öz həll yolunu tapmışdır. Baş tutan qısa müddətli iqtisadi zərbələrdən sonra isə, DB, ölkəmizin bu zərbələrə tab gətirə bilməsi məqsədi ilə “İnvestisiya Bazarlarının Modernizasiyası” və “Maliyyə Sahəsinin Müasirləşdirilməsi” projəkləri gerçəkləşdirmişdir. Dünya Bankının bu köməyi nəticəsində, modern sərmayə bazarları və biznes-ev təsərrüfatlarını maliyyə ilə təmin etmək məqsədi ilə innovativ maliyyə vasitələrinin tərəqqi etdirilməsi prosesi gerçəkləşdirilmişdir (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). O cümlədən maliyyə xidmətləri verən dövlət təşkilatlarının, eyni zamanda “Azərpoçt”un imkanlarının artırılması üzrə sərmayə şəraiti, stimullaşdırılması və strategiyası, investisiya bazarlarının reformasiyası, maliyyə əhatəliliyi, istehlakçıların qorunması, maliyyə biliyi, xidmətlərin qiymətləndirmə və təhlili sahəsində təlim və yığıncaqlar keçirilmişdir.

Nəqliyyat Sektorunun Modernləşdirilməsi. Nəqliyyat bölməsi Azərbaycanda iqtisadiyyatın çoxşaxəliliyi üçün zəruri olan ölkəiçi və xarici əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, xarici bazarlara çıxış imkanlarının sadələşdirilməsi və qeyri-neft bölməsinin tərəqqisi üçün çox önəmli bir sektordur. Buna görə də, Dünya Bankı ölkənin dəmir-yol infrastrukturunun tərəqqisinə və yollarının

modernizasiyasına özəl önəm verir. Bu önəm sayəsində ölkənin mühüm magistral dəhlizlərində insanların yola ayıracağı vaxt, yollardan istifadə xərci və təhlükəsizliklə əlaqəli risklər diqqətə cəlbə edilən dərəcədə azalmışdır. Bu günədək Azərbaycanda nəqliyyat bölməsində DB tərəfindən ümumi olaraq 1,80 milyard dollardan çox sərmayə qoyulmuşdur (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

Dünya Bankı ölkənin yol infrastrukturunun tərəqqisinə çatmaq üçün bir neçə silsilə layihələr gerçəkləşdirməmişdir. Bu layihələrdən ilkin olanı 2001-ci il iyunun 13-dən fəaliyyətə başlamış “Magistral” proyektini Bakıdan Gürcüstanada Şərqi-Qərbi dəhlizi yönündə insan və mal daşımaları üzrə çəkilən nəqliyyat xərclərini minimallaşdırmaq və bununla paralel kommersiya və iqtisadiyyatın diversifikasiyası məqsədiylə formalaşdırılmışdır. Ümumi maliyyə dəyəri 49 milyon dollar olan və bu pulun 41 milyonu BİA tərəfindən maliyyələşən layihə 2009-cu il 30 yanvar tarixində bitmişdir (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Nəticədə Şərqi-Qərbi nəqliyyat dəhlizinin 108 km-lik Gəncə-Qazax tərəfinin yenidən bərpası sona çatdırılmış və yolda çəkilən səyahət müddəti 34% azalmışdır. Ölkənin 2005-ci ildən bu yana neft sektorunda artan gəlirlər hesabına dinamik iqtisadi artımı və strateji aspektdən beynəlxalq daşımaları üzrə effektiv mövqedə yerləşməsi “Magistral-2” proyektinin işlənilməsi və hazırlanmasında təməl rol oynamışdır. “Magistral-2” proyektini 18 yanvar 2006-cı ildə imzalanmış, 2015-ci il 29 iyunda işə start müddəti bitmişdir. Layihə dəyəri (əlavə maliyyələşdirmələrlə bərabər) 988,93 milyon dollar olmuş, bu məbləğin 615 milyon dolları BYİB, 63 milyon dolları isə BİA-nın kreditləri vasitəsi ilə əldə edilmişdir (The World Bank Organization, Washington, 2017). Layihə nəzdində Ələt-Şorsulu yolunun 85 km-lik parçasının yaxşılaşdırılması və enlənəndirilməsi (2 zolaqlıdan 4 zolaqlı yola keçid edilməsi), Hacıqabul-Bəhramtəpə, Ələt-Masallı, və Bakı-Şamaxı xətlərinin restavrasiyası, Ələt-Astara yolunun bərpası nəzərdə tutulmuşdur (The World Bank Organization, Washington, 2017). Bank tərəfindən Azərbaycanda gerçəkləşdirilən “Magistral” silsilə layihələrinin 3-cü və hələki sonuncusu “Magistral-3” proyektini işə start 2010-cu il mayın 24-də hüquqi qüvvəyə minmişdir. Dəyəri (əlavə maliyyələşdirməsi ilə

birlikdə) 512,65 milyon dollar olmuş, bu pulun 312,6 milyon dollarını BYİB, 71 milyon dollarını isə BİA təmin etmişdir. Layihə daxilində M4 avtomagistralının dağlıq yerlərdən keçən təqribən 90 km-lik bir parçasının torpaq sürüşmələrinə daha davamlı hala gələ bilməsi məqsədilə dörd zolaqla genişləndirilmişdir. Layihənin 2019-cu il 30 dekabrda bitməsi planlaşdırılır (The World Bank Organization, Washington, 2017).

Hər bir ölkənin nəqliyyat şəbəkəsinin tərəqqisi onun geosiyasi-iqtisadi mövqeyində əhəmiyyətli rol oynayır. Bu baxımdan dəmiryol nəqliyyatının önəmini xüsusi vurğulamaq yerinə düşər. Buna görə də ölkəmizdə dəmiryol sektorunun ən modern səviyyədə tərəqqisi prioritetdir və DB tərəfindən də dəstəklənməkdədir. Dünya Bankının Azərbaycanda maliyyə təminatı etdiyi “Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatın sadələdirilməsi” proyektini bunun əsl nümunəsidir (Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik əməkdaşlıq). Layihə 2008-ci ildə martın 28-də hüquqi qüvvəyə minmiş və 2017-ci il 30 dekabrda bitmişdir. Ümumi dəyəri 1,015 milyard dollar olan bu pulun 680 milyon dolları BYİB kreditlərinin payına düşür (Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik əməkdaşlıq). Layihənin təməl missiyaları ölkədə dəmiryol xidmətinin tərəqqisinə nail olmaq, Gürcüstanadək uzanmış Şərqi-Qərbi dəhlizinin kommersiya potensialının və rəqabətqabiliyyətliliyinin diversifikasiyası, əhalinin bu nəqliyyat vasitəsinə olan artan tələblərinin ödənilməsi, təhlükəsizlik xidmətinin möhkəmləndirilməsi, ölkənin tranzit imkanlarının artırılması, dəmiryol xətlərinin keyfiyyətinin artırılması, yük və sərnişin daşımalarında xərclərin minimuma endirilməsi və bütün bu məqsədlər indeksində ölkənin sosial və iqtisadi tərəqqisinin sürətləndirilməsi olmuşdur (Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik əməkdaşlıq).

Kənd Təsərrüfatı və Kənd Yerlərinin İnfrastrukturunun Təkmilləşdirilməsi. Müstəqillik illəri ərzində aqrar sahənin tərəqqisinə nəzər yetirdikdə 1992-1995-ci illər arasında bu sahədə ümumi məhsul istehsalı həcmi ilbəlilə orta hesabla 13 % azaldığı halda, 96-cı ildən etibarən (1997-ci və 2014-cü illər istisnadır) durmadan artmış və 2015-ci il üzrə bu indikator 6,7% olmuşdur (The World Bank Organization, Washington, 2017). Ancaq baxmayaraqki, aqrar sektor, 1999-cu ildən bu yana torpaq

vergisindən başqa, bütün vergilərdən sərbəstdir, hələ də bu sahənin tam perspektiv imkanları açılmamışdır. Buna görə aqrar sferanın tərəqqisində DB ilə ölkəmiz sıx əməkdaşlıq münasibətləri daxilindədir. 1997-ci ildən etibarən bank ölkəmizdə bəzi aqrar layihələri maliyyə ilə təmin etmişdir. Bu proyektlər içində ən əsas xarakterdə olanlar “Kənd Təsərrüfatının Tərəqqisi-1”, “Kənd Təsərrüfatının Tərəqqisi-2” və “Kənd Təsərrüfatı Rəqabətliyinin Artırılması” proyektləri olmuşdur. Bu layihələr kənd ərazilərində investisiya qoyuluşlarını artırmış, 25 min fermer və sahibkarı təqribən 53 min mikro-kreditlə maliyyələşdirmişdir. Paralel olaraq orta miqyaslı aqrobiznesə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi inkişaf etdirilmişdir və kənd təsərrüfatı məsləhət xidmətləri üçün metodlar hazırlanmışdır.

Enegetika Sferasına Investisiyaların Qoyulması. Məlum olduğu kimi Azərbaycanın ixrac imkanlarının 90%-dən artığı neft və neft məhsullarının hesabına yaranır. Buna görə də, Dünya Bankı da ölkəmizdə öz sərmayələrini enerji sektorunda xüsusən bu sahədə istiqamətləndirmişdir. Dünya Bankının neft sahəsinə köməyi xarici xüsusi sərmayələri və maliyyə dəstəklərini neft hasilatı və istehsalı indeksində fokuslandırmışdır. O cümlədən, bank özəl təlimlər və məlumat sistemlərinin müasirləşdirilməsi ilə bu sferadakı institutların potensiallarını artırmışdır. Beləki, Bank ARDNF-ın yaradılmasında yaxından rola malik olmuşdur. 34,8 milyard dollardan artıq miqdarda neft gəlirlərinin cəmləndiyi və bu məbləği gələcək nəsillərin istifadəsi üzrə sağlam investisiyalara çevirən qurum neft sektorunun əsaslarından birinə çevrilmişdir. Yaxın dövrdə bank ölkəmizin TANAP layihəsində payını maliyyə ilə təmin etmək üçün 500 milyon dollar kredit açmışdır. “Cənub Qaz Dəhlizi” Proqramı indeksində gerçəkləşdirilən TANAP proyektı Azərbaycanın Şah-Dəniz-2 yatağından çıxarılan təbii qazın Türkiyə və daha sonra Avropaya ötürülməsi hədəfini özündə daşıyır. Bu layihə sayəsində ölkənin qaz ixrac bazarları diversifikasiya ola biləcəkdir (The World Bank Organization, Washington, 2017).

Dünya Bankı ölkəmizdə enerji sferasında tək neft yox həm də qeyri-neft enerji bölmələrini dəstəkləyir. DB-nin Azərbaycanda maliyyələşdirdiyi başqa bir enerji proyektı olan “Elektrik Ötürücü Sistem” proyektı 2005-ci il 18 may

tarixində qüvvəyə minmiş və 2011-ci ildə dekabrın 30-da saziş müddəti bitmişdir. Ümumi dəyəri 55,5 dollar olan layihənin 49 milyonu BYİB tərəfindən ayrılan kreditlərlə maliyyələşdirilmişdir(The World Bank Organization, Washington, 2017). Layihə elektrik energetikasının istehsalı və ötürülməsini sürətləndirməyə, yeni bütöv dispetçer nəzarət-idarəolması və informasiyaların qazanılması sistemini (SCADA) formalaşdıraraq, ölkədə elektrik enerjisi paylanması fəaliyyətini modernləşdirməyə yardım etmiş və “Azərenerji”-nin idarəçilik sisteminə texniki dəstəyi təmin etmişdir.

Təhsil Sisteminin Modernizasiyası. Müstəqillik qazanıldıqdan sonra tam təmin olunmuş məşğulluğa sahib sosialist iqtisadiyyatını rədd edən ölkə bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı öz problemlərini yaşamışdır. Buna görə də, Dünya Bankıyla əməkdaşlığımız nəzdində Azərbaycanın ixtisaslı kadr imkanlarının maksimalizasiyası və beynəlxalq əmək bazarının ehtiyaclarına cavab verə bilməsi məqsədi ilə ölkədə dünya standartlı tədris-təhsil proqramları, təlim vəsaitləri və üsullarının formalaşdırılmasına kömək etmişdir. Dünya Bankının Azərbaycanda gerçəkləşdirdiyi ilk təhsil proqramı, “Təhsil İslahatları Layihəsi” olmuşdur. Proqram 1999-cu il 25 may tarixində qüvvəyə minmiş və 2004-ci ildə martın 30-da bitmişdir. Dəyəri 5,50 milyon dollar olan layihənin 5 milyonu BİA tərəfindən dəstəklənmişdir. “Təhsil İslahatları” proqramının təməli məqsədi ölkənin seçilmiş xüsusi məktəblərində ümumi təhsil və tədrisin keyfiyyətini maksimallaşdırmaq olmuşdur. Layihə indeksində beynəlxalq standartlara müvafiq dərəcə proqramlarının hazırlanması, tədris üsullarının tətbiqi, dərəcə vəsaitlərinin təmin olunması prosesləri gerçəkləşdirilmişdir. Daha sonra bank tərəfindən ölkədə reallaşdırılan iki təhsil sektoru proqramı “Təhsil Sektorunun Tərəqqisi” və “Təhsil Sektorunun Tərəqqisi-2” olmuşdur.

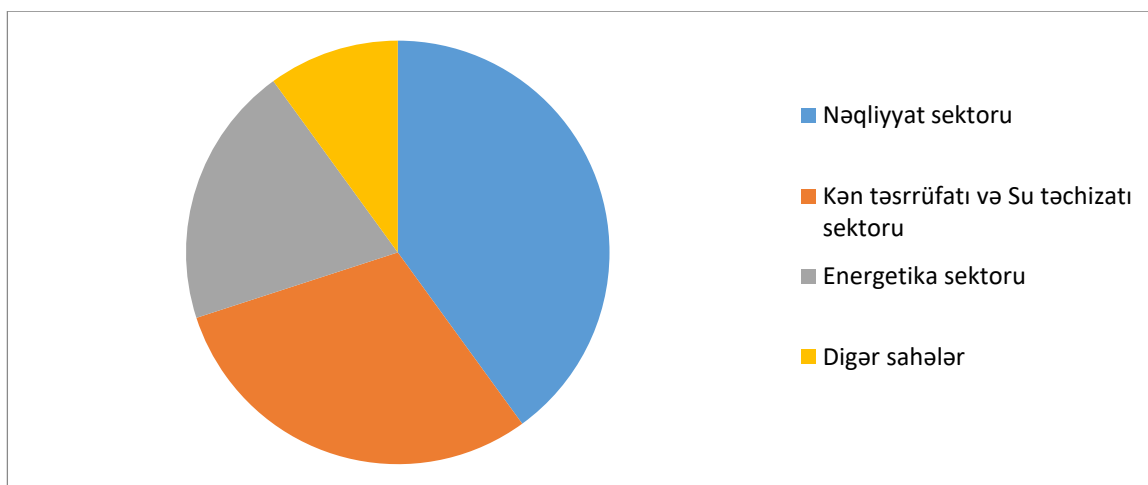
Dünya Bankı Azərbaycan ilə həyata gerçəkləşdirdiyi 26 illik əməkdaşlıq müddətində yalnızca yuxarıda adı çəkilən bölmələrlə deyil bir çox müxtəlif sahə və mikro sahələrə də yardım etmişdir. Səhiyyə sahəsində gerçəkləşdirilən layihələr indeksində ailə həkimiyə yanaşması tətbiq edilmiş, xəstəxanalarda edilən reformlar təməlinə əldə edilən nailiyyətlərin təhlili üzrə protokollar hazırlanmış və birbaşa

tibbi yardım xidmətinin keyfiyyətinin təmin edilməsini dəstəkləyərək ölkədə səhiyyə ocaqlarının effektivliyinin artırılmasına köməklik göstərilmişdir. Beş pilot rayon - Abşeron, İsmayıllı, Qax, Şəki və Ağdaşda beynəlxalq standartlara uyğun tibb ocaqlarının yaradılmasını özündə daşıyan pilot layihə işlənmişdir. Nəticə etibarlı ilə Şəkiddə və Ağdaşda 150 çarpayılıq 3 yeni xəstəxana tikilmiş, 5 kənd xəstəxanası və İsmayıllıda perinatal mərkəz təmir edilmiş, 8 min-dən artıq səhiyyə personalı fərqli təlim kursları keçmişdir (The World Bank Organization, Washington, 2017). Əhalinin sosial müdafiə təminatı olunması çərçivəsində əmək bazarları proqramı realizasiya edilmişdir. Bu proqram özəyində yeni iş yerlərinin aşılması və əmək məhsuldarlığının tərəqqisi prosesləri baş vermişdir. Beləki, 250 peşə və 65 kvalifikasiya standartı yaradılmış, 45 yeni modul təlim-tədris proqramı və 5 yeni regional məşğulluq mərkəzi yaradılmışdır. DB, Balaxanı qəsəbəsində ən çox məişət tullantıları bölgəsinin təmizlənməsi layihəsini maliyyə ilə təmin etmişdir. Layihə indeksində əlavə tullantı-yığan dəzgah və inventarın təchizatı və Balaxanıda olan açıq, nəzarətsiz tullantı ərazisinin axıntılarının yığılma və təmizlənməsi, zibillərin toplanılması və təmizlənməsi diqqətəlayiq miqdarda təkmilləşdirilmişdir. DB-nin bu sferada gördüyü işlər sayəsində, Təhlükəli Tullantılar Poliqonu tikilmişdir, “Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi” yaradılmışdır, Azərbaycanda nəre balığı kürüsünün istehsal potensialının yenidən bərpası məqsədiylə yeni balıqartırma zavodu tikilmişdir, geniş məişət tullantıları sahəsində yeni struktur (Təmiz Şəhər ASC) yaradılmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, Dünya Bankı ölkəmizdə layihələr gerçəkləşdirən zaman dövlət sektorunun modernizasiyasına və onun institusional imkanlarının artırılmasına çalışmışdır. Beləki, 98 büdcə qurumunda mühasibatlıq və audit sistemləri və maliyyə reportları təkmilləşdirilmişdir. Bank “Azərsu ASC”, “Azərbaycan Dərini Yolları-QSC” və başqa kommunal dövlət təşkilatlarının Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (BMHS) müvafiq mühasibat sisteminə keçid etməsinə yardım göstərmişdir (The World Bank Organization, News Release, Washington, 2017).

Diaqramdan aydın olduğu kimi DB kreditləri bu günə qədər ən çox nəqliyyat sektoruna yönəldilmişdir. Bunun əsas səbəbi isə müstəqillik qazanıldıqdan sonra

ən çox restavrsiyaya ehtiyac duyan sahələrin yol infrastrukturu və dəmiryol xətti olması idi.

Şəkil 8. Dünya Bankının açdığı kreditlərin sektorial bölgüsü



Mənbə: Azerbaijan Snapshot Spring 2018

Dünya Bankı Qrupunun ayrıca bir qurumu olan BMK əvvəlki paraqraflarda da qeyd edildiyi üzrə özəl sektora xüsusi önəm verir. Azərbaycan 1995-ci ildən bu yana BMK-na üzvüdür. 2018-ci ildə BMK ölkəyə 474 milyon dollar maliyyə təmin etmiş, bu pulun 74 milyon dolları başqa mənbələrdən təmin olunmuş və bu sərmayələr fərqli sektorlarda 57 uzun müddətli proyektin maliyyələşdirilməsinə kömək olmuşdur. Eyni zamanda, BMK ticarətin maliyyələşdirilməsi proqramı indeksində ölkədəki ticarəti 85 milyon dollar məbləğində vəsait ilə dəstəkləmiş və Bakı-Tiblisi-Ceyhan boru xəttinə 260 milyon dollar həcmində maliyyə ayırmışdır(Azerbaijan Snapshot Spring 2018).

Bütün bu situasyyalar fonunda, 2017-ci ildə illik inflyasiya 7,9% idisə, bu rəqəm 2018-ci il üçün 3,5%-ə düşmüşdür. Dünyada neft bazarında yaranan daralma prosesi ölkənin qeyri-neft sektoruna pozitiv təsir göstərmişdir. 2018-ci maliyyə ilinin göstəricilərinə istinadən qeyri-neft sektorunda 2,6 %-lik bir artım nəzərə çarpmış və bu da iqtisadiyyatın bərpasına dəstək olmuşdur. Buna görə də, Dünya Bankı rəqabətə dözümlü qeyri-neft sektorunun tərəqqisini təşviq məqsədiylə hazırda sənaye parkları və başqa xüsusi iqtisadi zonalar indeksində tənzimləməni və başqa mexanizmləri təkmilləşdirməyə dəstək olur(Azerbaijan Snapshot Spring 2018).

3.3 Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı kredit münasibətlərinin gələcək perspektivləri

2016 – 2020-ci illər dövrünü əhatə edən Azərbaycan üçün Ölkənin Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ), diversifikasiya edilmiş bir aktiv bazası ilə dəstəklənən davamlı, əhatəli və özəl sektora yönəldilən inkişaf yolunda Dünya Bankı Qrupu (DB) dəstək göstərir. Ölkənin strateji hədəfləri inkişaf strategiyasında - Azərbaycan 2020: Gələcək üçün Vizyon ("Vision 2020") və digər strateji sənədləri, Azərbaycanın neft və qaz gəlirlərindən asılılığı və müxtəlif şüurlu insan kapitalı, fiziki infrastruktur və daha güclü qurumlara investisiya vasitəsilə xarici şoklara qarşı dayanıqlılığının gücləndirilməsi dayanır (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

ÖTÇ Azərbaycan üçün DB Sistemli Ölkə Diaqnostikası (SÖD) üzərində qurulur və hədəflərini SÖD-də müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər və prioritetlər ilə uyğunlaşdırır. SÖD nəticələrinə və tövsiyələri sonra ÖTÇ proqram seçilmiş ifrat yoxsulluğun aradan qaldırılması və orta q rifah inkişafında irəliləyişlər təmin Azərbaycana dəstək vermək məqsədiylə SÖD tərəfindən müəyyən məhdudiyyətlər məcburi bir sıra ünvanlanır. Bu, dövlətin və özəl sektorun rollarının bərpasının strateji məqsədini dəstəkləyəcək, köhnə böyümənin əsas sürücüsü deyil, bir vasitəçi halına gəlir.

Ötən on il ərzində Azərbaycan yoxsulluğun azaldılması və ümumi rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində böyük irəliləyiş əldə edib. SQİ-nin məlumatına görə, 2000-ci ilin əvvəllərində yoxsulluq səviyyəsi 50%-dən təxminən 5%-ə enmişdir (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20) 2017-ci ildə. Ev təsərrüfatlarının aşağı hissəsində istehlak gəlir dağılımının (B40) 40% -i 2007-ci ildən 2017-ci ilədək hər il 2 %-dən çox böyümüşdür, bu da yüzdə 60-a bərabərdir . Yaşayış standartlarının yaxşılaşması orta siniflərin artımı ilə əhalinin 4,3-dən 28,9 faizi arasında müşahidə olunub. Ölkənin DB ikitərəfli hədəfləri üzrə əldə etdiyi nailiyyətlər əsasən son on ildə iqtisadi artım tempi orta hesabla 13 faiz səviyyəsindəki mükəmməl iqtisadi göstəricidir. Bu yaxşı inkişafa baxmayaraq, əhalinin böyük bir payı (2012-ci ildə 65 faiz) həssasdır və iqtisadi vəziyyətin

pisləşməsi vəziyyətində yoxsulluq riskinə məruz qalır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı aşağı neft qiymətlərinin ikitərəfli problemlərindən və qeyri-müəyyən regional iqtisadi mühitdən güclü baş ağrısı ilə üzləşir. Neft qiymətlərinin aşağı olması, əsas ticarət tərəfdaşlarının zəif inkişafı və struktur dəyişikliklərin yavaş templəri indi Azərbaycan iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir ki, bu da ixracın azaldılmasına, neft gəlirlərinin azaldılmasına və dövlət investisiyalarının azalmasına səbəb olub. 2015-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə maliyyə böhranı yaşanmışdır. Ötən dövrdə ölkədə 2008-2009 maliyyə böhranı da daxil olmaqla, iqtisadi böhranlar uğursuz olub. 2010-cu ildə neft hasilatından sonra iqtisadi zəifləməyə baxmayaraq, Azərbaycanın topladığı əhəmiyyətli xarici valyuta ehtiyatları ölkənin ÜDM-nin 50 faizini təşkil edirdi. Bu, ölkəni iqtisadi mühitin kəskin pisləşməsinin dərhal təsirindən yüngülləşdirəcəkdir(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

Tələb olunan problemlərə cavab olaraq və montaj amortizasiya təzyiqləri, hökumət milli valyutayı devalvasiya etdi və sadıqdir maliyyə konsolidasiyası. Məqsədli qiymətləri tənzimləmək və Azərbaycanın xarici ehtiyatlarına böyük maneələrin qarşısını almaq məqsədi ilə manatın devalvasiyası həyata keçirildi. Manatın devalvasiyası Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan (ARDNF) azaldılmış gəlirlərin və ABŞ dolları məbləğində büdcənin daha az köçürülməsinin təsirini yüngülləşdirsə də, bu, inflyasiyanın yüksəlməsi və xarici valyutada olan kreditlərin xidmət xərclərinin artması riski yaradır bank sektoru. Hökumət indi maliyyə konsolidasiyasına sadıqdir və əsasən yollar və nəqliyyat sektoruna dövlət investisiyalarından, 2020-ci ilin büdcəsinin 12-15 faiz xərclərini azaltmağı planlaşdırır(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Lakin, onların yüksək sosial dəyərləri nəzərə alınaraq və həssas və marginallaşmış əhalinin sıx ehtiyaclarını nəzərə alaraq, hökumət 2020-ci il üçün nəzərdə tutulan sosial xərcləri eyni səviyyədə saxlamağa borcludur. Hökumət həmçinin xərclərin effektivliyini, ictimai yardımın əhatə dairəsini genişləndirmək və maliyyə konsolidasiya işlərinin bir hissəsi kimi sosial proqramların hədəflənməsini artırmaq.

ÖTÇ, hökumətin maliyyə sabitliyini qorumaq üçün davam edən səylərin bir

hissəsi kimi orta müddətli borcların optimallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Xüsusilə, hökumət beynəlxalq təcrübə və texniki yardım potensial valyuta risklərinin əsasını təşkil edəcək yüksək iqtisadi dərəcəsi olan layihələrə dəstək olmaq üçün beynəlxalq maliyyə institutlarından kreditlər daxil olmaqla, xarici valyutada olan borc götürülməsini yenidən planlaşdırmağı planlaşdırır. Bu kateqoriyaya aid layihələr iqtisadiyyatın regional və qlobal bazarlara inteqrasiyasına kömək edəcək avtomobil yolları və digər əsas nəqliyyat dəhlizlərinə daxildir; milli su təchizatı və kanalizasiya sistemləri; enerji paylama sistemi; və xarici borc üçün hökumətin prioritet kimi müəyyən etdiyi digər seçilmiş sahələr. Hökumət həmçinin, bəzi sahələrdə dövlət xidmətlərini təmin etmək üçün, özəl sektorla - daha çox dövlət-özəl tərəfdaşlıq (PPP) və ya xüsusi idarəetmə müqavilələri vasitəsi ilə daha çox tərəfdaşlıq əlaqələrini araşdırmağa üstünlük verir. Hökumət, bu investisiyalar adətən daha az xarici valyuta xərcləri və uzun müddətli geri ödəmə müddətləri nəzərə alınmaqla, əsasən dövlət büdcəsindən sosial şəbəkələrdə (məsələn, səhiyyə, təhsil və sosial müdafiə kimi), həmçinin yerli əlaqələrin maliyyələşdirilməsini seçmişdir. Buna baxmayaraq, hökumət inkişaf tərəfdaşlarından, texniki yardım şəklində və ya ortaya çıxan tələblərə uyğun olaraq məhdud mütənasib maliyyələşdirmə şəklində dəstək axtarır. DB, Asiya İnkişaf Bankı (AİB), Avropa İnvestisiya Bankı (AİB) ilə əməkdaşlıqda hökumətin böyük paydaşına proqramı, şəffaflıq şəbəkəsi və su və kanalizasiya xidmətləri kimi böyük investisiya proqramlarını dəstəkləmək üçün mühüm tərəfdaş hesab olunur. , Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB), İsveçrə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İİƏT), Almaniya İnkişaf Bankı (AİB) və s.

ÖTÇ kredit proqramı, ölkənin sahibkarlığı güclü olduğu DB-nin müqayisəli üstünlüyə malik olduğu və DB-nin ikitərəfli məqsədlərinə potensial təsir göstərdiyi əhəmiyyətli sahələrdə prioritet sahələrdə iştirak etməklə Azərbaycana inkişaf məqsədlərinə nail olmaqda kömək edəcəkdir. ÖTÇ SÖD prioritetlərini icra edir və seçilmiş bir strategiyanı həyata keçirir(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20):

(i) ictimai qaynaqların daha yaxşı idarə olunması, xidmətlərin və təşkilatların daha yaxşı idarə olunması vasitəsilə dövlət idarəetməsinin gücləndirilməsi, o

cümlədən ictimaiyyət və özəl təşkilatlar arasında daha şəffaf və qaydalara əsaslanan əlaqələr, sektorlar;

(ii) ölkənin əsas nəqliyyat şəbəkələrini, köməkçi infrastrukturunu və genişzolaqlı əhatə dairəsini inkişaf etdirməklə, həmçinin istismar və texniki xidmət üzrə təkmilləşdirilmiş təcrübələri inkişaf etdirməklə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi;

(iii) sağlamlığın və sosial rifahın nəticələrinə təsir göstərən sübut edən su və kanalizasiya, ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşması və digər səhiyyə infrastrukturunun və xidmətlərinin daha yaxşı əldə edilməsi vasitəsilə insan inkişafı sahəsində əldə edilmiş nəticələrə və rifahın artmasına yardım etmək .

Bundan əlavə, bu sahələrdə kreditləşdirmə fəaliyyətini tamamlamaq üçün məsləhət xidmətləri göstəriləcəkdir.

ÖTÇ-nin ümumi hədəfi Azərbaycanı davamlı, əhatəli və möhkəm bir inkişafa yönəltməkdir. ÖTÇ-nin məqsədi ölkənin milli inkişaf proqramlarında və SQK-nın tövsiyələrində yazılmış hökumətin prioritetlərini bir araya gətirir . Həm özəl sektorda güclü qurumların dəstəyi, həm də effektiv və şəffaf bir hökumət altında davamlı ictimai maliyyə dəstəyi ilə böyüməyə başladığı bir inkişaf modelinə keçid, kapital və daxilolmalardakı gəlirləri birləşdirməyə diqqət göstərməyə davam edir. Uçucu iqtisadi mühit iqtisadiyyatı xarici şoklara qarşı möhkəmləndirəcək islahatlara və institusional dəyişikliklərə çağırır. Bu gündəmə əsasən, ÖTÇ DB-nin güclü iştirak etdiyi sahələrə diqqət yetirir və SÖD ilə sıx əlaqəli sahələrə əsaslanan məhsuldar tərəfdaşlıq üçün yeni imkanlar araşdırır və DB-nin qlobal və regional bilik və təcrübəsi zəngindir(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20).

ÖTÇ Vizion 2020-nin prioritetləri, Regionların Sosial-İqtisadi İnkişafı Üçüncü Dövlət Proqramı və digər sektoral inkişaf strategiyaları üzərində qurur. Neft qiymətlərinin düşməsi hökumətin strateji diqqətini gücləndirdi və borc planlarına təsir etdi. Nəticədə, hökumət, əsasən infrastrukturda, iqtisadi diversifikasiyaya, institusional inkişafa və ictimai xidmətə çatdırılmasında DB-nin dəstəyini alacaqları geniş ərazilər müəyyən etmişdir. Bu sahələr ikitərəfli məqsədlərə nail olmaq və hökumətin öz inkişaf proqramına əhəmiyyətli töhfələr

vermək üçün məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasının ikiqat faydasına malikdir. Bu sahələr həmçinin hökumətin dövlət büdcəsindən ARDNF-dən büdcəyə köçürülməldən asılılığını azaltmaq, qeyri-neft sektorundan daha çox gəlir əldə etmək, dövlət xərclərinin səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılmasına (dövlət investisiyaları və daha yaxşı satınalma təcrübələri daxil olmaqla) və regional bərabərsizliklərin azaldılması və xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması üçün əsas hökumət proqramlarına diqqət yetirmək.

Qısamüddətli orta müddətdə DB proqramı xarici borcların optimallaşdırılması vasitəsilə hökumətin qeyri-müəyyən bir qlobal mühitdə maliyyə sabitliyinin saxlanmasına dair öhdəliyinə cavab verəcəkdir. Xüsusilə, hökumət beynəlxalq təcrübə və texniki yardım potensial valyuta risklərinin əsasını təşkil edəcək yüksək iqtisadi dərəcəsi olan layihələrə dəstək olmaq üçün beynəlxalq maliyyə institutlarından kreditlər daxil olmaqla, xarici valyutada olan borc götürülməsini yenidən planlaşdırmağı planlaşdırır. Bu kateqoriyaya aid layihələr iqtisadiyyatın regional və qlobal bazarlara inteqrasiyasına kömək edəcək avtomobil yolları və digər əsas nəqliyyat dəhlizlərinə daxildir; milli su təchizatı və kanalizasiya sistemləri; enerji paylama sistemi; və xarici borc üçün hökumətin yüksək prioritet kimi müəyyən etdiyi digər seçilmiş sahələr. Hökumət inkişaf tərəfdaşlarından texniki yardım və ya məhdud maliyyələşdirmə şəklində dəstək axtararkən, sosial sektorda (məsələn, səhiyyə, təhsil və sosial müdafiə kimi) investisiyaların, eləcə də yerli əlaqələrin (məsələn, kənd yollarının) dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsini seçmişdir ortaya çıxan tələblərdən asılı olaraq.

ÖTÇ Azərbaycanla məhsuldar tərəfdaşlığın 20 ildən çox müddətində yığılmış əməliyyat bazası və məlumat bazası üzərində qurulub. Bu müddət ərzində DB ölkəyə ünvanlı sosial yardım, milli su təchizatı və kanalizasiya, nəqliyyat şəbəkələri, bazar qurumlarının qurulması, həmçinin yerli səviyyədə yerli ehtiyacları əhatə edən yüksək səviyyəli milli sistemlərin inkişafına kömək etmişdir. özəl müəssisələr üçün daha əlverişli mühit yaratmaq üçün müəyyən tərəqqi. Əldə edilmiş geniş təcrübə uzun müddətli ÖTÇ proqramının birliyini və təsirini maksimuma çatdırmaq üçün yeni müdaxilələrin əsasını təşkil edəcəkdir. Keçmiş

dərslərdən öyrənmək və mövcud kontekst nəzərə alınmaqla, ÖTÇ DB ikiz məqsədlərinə nail olmaq üçün alətləri seçməkdə çevik olacaq və bununla da ölkənin strateji inkişaf məqsədlərinə iki dəqiq müəyyən edilmiş fokus sahələrində kömək edəcəkdir. Bu, ÖTÇ proqramının inkişaf etməkdə olan prioritetləri və dəyişən mühitə cavab vermək imkanlarını əks etdirmək üçün düzəldilməsinə imkan yaradacaqdır.

Son on il ərzində Azərbaycanın iqtisadi inkişafı diqqətəlayiq olmuşdur; indi orta gəlir tələsindən çəkinmək və gələcəkdə davam etdirilən irəliləyişi davam etdirmək meyli ilə üzləşir. Neft sürətinin artması ölkəyə yüksək artım templərinə nail olmaq, böyük valyuta ehtiyatları yığmaq və borc səviyyələrini azaltmaqda kömək etdi. 2002-2017-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı orta hesabla 13 faizə bərabər olub. Çünki Azərbaycan orta gəlir statusuna keçdi, neft sektorunda yüksək xarici xarici investisiyalar, sonra neft və qaz hasilatı və ixracatı və qiymətlərin artması ilə dəstəkləndi. Bu, yoxsulluq səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması ilə, eləcə də altındakı istehlakın sürətlə artması ilə müşayiət olunmuşdur. Azərbaycan gələcəkdə yeni, davamlı və davamlı artım mənbələrinə qovuşma qabiliyyətini necə gücləndirə biləcəyi ilə üzləşir. "orta gəlir tələsi" kimi adlandırılan şeyə düşmədən yuxarı gəlir vəziyyətinə keçid.

Ümumiyyətlə, neft zənginliyi Azərbaycana yaxşı xidmət etmişdir. Azərbaycan makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması məqsədilə karbohidrogen sərvətini səmərəli istifadə edərək, xüsusilə müxtəlif infrastruktur bazasının yaradılması (xüsusən infrastrukturun genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi), dövlət maliyyə idarəetməsi və xidmətlərinin müasirləşdirilməsi, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) istifadəsinin genişləndirilməsi, hökumətin təşviqi, yoxsulluğun azaldılması və həssas olanların sosial müdafiəsini təmin edir. Ölkə böyük valyuta ehtiyatları toplamaq və borc səviyyəsini azaltmaq üçün neft gəlirlərinə əsaslanırdı. Hökumət, 2002-2018-ci illərdə sırasıyla ÜDM-in yüzdə 4,7 %-ni və ÜMM-in 10,3 %-ni orta və cari hesablarda ikitərəfli artımlar edir. Azərbaycan dövlət borcunu 2002-ci ildə ÜDM-in 21,7 faizindən müvəffəqiyyətlə 2017-cü ildə 14,1 faizədək

azaltmışdır(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Bununla yanaşı, 2013-cü ilin sonuna qədər valyuta ehtiyatları ÜDM-in 68 faizinə çatıb, bunun 70 faizi ARDNF-də yığılır. ARDNF-də davamlı qənaət səlahiyyətlilərin gələcək nəsillər üçün neft sərvətlərinin istifadəsinin vacibliyini tanıyır və real valyuta məzənnəsinin yüksəlməsini təmin etməyə çalışır.

Azərbaycan neft qiymətlərinin aşağı düşməsinin və davam edən regional böhranın təsirinə məruz qaldı. 2015-ci ilin ortalarından 2015-ci ilin ortalarına qədər neft qiymətləri kəskin şəkildə düşdü: Brent spot qiyməti 2014-ci ilin ortalarında 112 dollardan, 2015-ci ilin Aprel ayında isə 53 ABŞ dollarına qədər düşdü. Bu dövrdə reallaşan real ÜDM qeyri- 2013-cü ildə əldə edilən 10% artımdan aşağı olsa da, neftin ÜDM-in artımı 6,9% səviyyəsində idi(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Ölkənin davamlı iqtisadi böhranı ölkəyə infrastruktur və ictimaiyyətin genişləndirilməsi üçün əhəmiyyətli planlaşdırılmış investisiyaların qoyulması ilə bağlı iddialı bir inkişaf proqramı hazırladığı bir zamanda vurdu xidmətləri.

İqtisadiyyatda orta hesabla orta hesabla illik 2,3 faiz səviyyəsində orta hesabla neft qiymətlərinin aşağı olması və dövlət investisiyalarının məhdudlaşdırılmasına əsaslanan artım gözlənilir. Gələcəkdə neftin qiyməti 2015-ci il üçün 53 ABŞ dolları və 2020-2021-ci illər üçün 59 ABŞ dolları səviyyəsində qalacağı nəzərdə tutur ki, bu da maliyyə məhdudiyyətinə ehtiyacın olduğunu göstərir. 2019-2021-ci illərdə dövlət investisiyalarının ÜDM-in orta hesabla 10,3 faizini proqnozlaşdırmaqla, qeyri-neft sektorunun artımını azaldır. Bu göstəricilərə uyğun məlumatlar cədvəl 4-də qeyd olunmuşdur(Əlavə səh. 94).

DB proqramı Azərbaycanı yaxşılaşdırmağa kömək edəcək: (a) dövlət sektorunun idarə edilməsi; və (b) xidmət çatdırılması transformasiya görmə həyata keçirir. Bu mərkəzin içərisindəki ilk məqsəd ictimai resursların idarə edilməsi üçün institusional imkanların yaradılmasına kömək edəcək, digər üç nəfər isə dövlət xidmətlərinin dəyişdirilməsini dəstəkləyəcəkdir. DB, B40'daki insanların yaşamına böyük təsir göstərən xidmətlərin inkişafına imkan verən yenilikçi təşəbbüsləri birləşdirmək üçün hökumətə müşayiət etmək üçün texniki yardım və maliyyə yardımını verməyə davam edəcəkdir.

Məqsəd 1: Dövlət resurslarının idarə edilməsi üçün potensialın gücləndirilməsi. Hökumət üçün, maliyyə konsolidasiyası, ARDNF köçürmələrindən yüksək asılılıqları nəzərə alınmaqla, hazırkı şəraitdə əsas prioritetdir. Maliyyə konsolidasiyası xərclərin səmərəliliyinin artırılması, investisiya liderliyinin yükünü özəl sektora çevirmək və təkmilləşdirilmiş vergi sistemi vasitəsilə vergi bazasının genişləndirilməsi və dövlət xərclərinin daha da gücləndirilməsi vasitəsilə büdcə üçün daha çox resursların səfərbər edilməsini vurğulayır. Maliyyə konsolidasiyasının davam edən prosesi mövcud büdcə xərcləri və orta müddətli perspektivlər və prioritetlər, investisiya layihələrinin daha yaxşı prioritetləşdirilməsi, daha da monitorinq və qiymətləndirmə, xarici və daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilmiş sistemi və daha güclü dövlət satınalma sistemi arasında daha sıx uyğunluq deməkdir. Hökumət, həmçinin, PPP və ya oxşar tədbirlər vasitəsilə dövlət xidmətlərinin göstərilməsində özəl sektorun daha çox iştirakını araşdırır.

ÖTÇ beynəlxalq yaxşı təcrübəyə uyğun olaraq PFM çərçivəsində gücləndirməklə maliyyə konsolidasiyasına və ictimai resursların daha şəffaf və səmərəli istifadəsinə qatqı yaratmağa çalışır. ÖTÇ-nin dəstəyi əsasən 2019-cu ilin PEFA-nın təkliflərini hökumət, AI və İİƏT ilə birgə həyata keçirəcəkdir. Satınalma ilə bağlı dəstək Milli Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Planının tətbiqinə daha çox güvənəcəkdir. Maliyyə konsolidasiyasında irəliləyişlərin izlənməsi, vergi tətbiqlərinin modernləşdirilməsi və xarici nəzarətin gücləndirilməsi üçün vasitə kimi makroiqtisadi monitorinqin təkmilləşdirilməsinə də dəstək veriləcəkdir.

DB Proqramı ictimai resursların idarə edilməsi üçün gücləndirilmiş potensialı dəstəkləyəcəkdir. Birgə DB-AI-İİƏT Texniki Yardım fəaliyyəti PEFA-nın Təqdim Etmə Planının həyata keçirilməsinə dəstək verəcəkdir. Fokus, əsasən, büdcənin təkmilləşdirilməsi, resursların yerləşdirilməsi, daxili və xarici nəzarət və satınalma təcrübələrini inkişaf etdirəcəkdir. DB, siyasət dialosunu davam etdirəcək və satınalma praktikasının gücləndirilməsində, o cümlədən elektron satınalma sisteminin tətbiqi ilə Milli Korrupsiyaya qarşı mübarizə Planının 14-cü bəndinə əsasən, istinad edəcəkdir. DB proqramı, Xarici audit qabiliyyətini gücləndirmək

üçün Hesablama Palatasına və Vergi Administrasiyasına potensial Trust Funded layihələri daxil olmaqla hədəfli bir TA vasitəsilə nağdsız əməliyyatlar təşviq etmək üçün dəstək verəcəkdir. Bank, makroiqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsi və monitorinqi ilə məsləhətlər verməyə davam edəcək və maliyyə konsolidasiyasına dəstək vermək üçün məşğulluğu genişləndirməyə hazırdır. BMK bu fəaliyyətləri ARDNF ilə əlaqələndirərək, aktivlərin idarə olunması xidmətlərinin davam etdirilməsini və potensialın artırılmasını təmin edəcək söylərini birləşdirəcəkdir.

Məqsəd 2: Dövlət xidmətlərinə çıxış imkanları və məmnunluq

Qanunun aliliyinin gücləndirilməsi və dövlət xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı etibarlı məlumatlar ilə yanaşı, SQİ-də effektiv xidmətin göstərilməsi əsas prioritet kimi müəyyən edilir. Hökumət, xidmət çatdırılması transformasiya vizionunu həyata keçirmək üçün istifadə etdiyi strategiyalardan biri, qlobal yaxşı təcrübələri uyğunlaşdırmaq və elektron və mobil xidmətlər və tətbiqlər daxil olmaqla informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsidir. 2012-ci ildən etibarən Dövlət Xidməti və Sosial İnnovasiya Agentliyi (ASAN Xidmət və ya Easy Services) müştərilərə yönəldilmiş "birdəfəlik mağaza" xidmətini xidmətə çatdırdı. 30 kateqoriyalı 107 inzibati xidmət ASAN tərəfindən vətəndaşlara uğurla çatdırılıb (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20). Sorğular göstərir ki, vətəndaşlar və firmalar təkmilləşdirilmiş giriş, keyfiyyət, şəffaflıq və bütövlükdən çox razıdırlar. Hökumət müvəffəqiyyətə əsaslanaraq, ASAN təşkilatının funksiyalarını, xidmətlərin menyusunu və digər qurumlarla əlaqəli xidmətlər daxil olmaq üçün mövcud mexanizmləri genişləndirmək niyyətindədir. Bu təşəbbüsün əhəmiyyətli bir hissəsi yerə təsirli xidməti izləmək üçün statistik potensialın gücləndirilməsidir. Xidmətlərin geniş spektrinə universal giriş, xərclərin azaldılması və hər kəsə, xüsusilə xidmət sahələrinə və həssas qruplara çıxış imkanlarını asanlaşdırmaqla transformasiya təsirinə məruz qalacaqdır.

Məqsəd 3: Su, kanalizasiya və kommunal xidmətlərin inkişafına yardım etmək. Əsas infrastrukturun və xidmətlərin çatışmazlığı, xüsusilə başlıca şəhərlərdən kənar və əsasən kənd yerlərində yaşayan B40 tərəfindən inklüziv böyüməyə və aktivlərin yığılmasına mane olan problemlər kimi müəyyənləşdirilir.

Xüsusilə, SÖD əhalinin sağlamlıq və təhsil xidmətlərinə olan tələbatını təsir etmək üçün ictimai səhiyyə infrastrukturunun bir hissəsi kimi su və sanitariya sahəsinə investisiya qoymağın zəruriliyini vurğulayır. Hökumət 2016-2020-ci illər üçün Regional Sosial və İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı çərçivəsində regionda bərabərsizliyin azaldılması və bütün rayon mərkəzlərində su və kanalizasiya, qaz, elektrik, istilik, layiqli mənzil və qatı tullantıların toplanması.

ÖTÇ xüsusilə (WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20): (i) kəsib icmalarda ictimaiyyət tərəfindən idarə olunan infrastruktur investisiyaları vasitəsilə kommunal, yerli və icma infrastrukturuna çıxışların yaxşılaşdırılması; (ii) su və kanalizasiya xidmətlərinin əhatə dairəsini və mövcudluğunu genişləndirmək; (iii) Böyük Bakı ərazisində qatı tullantıların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və Milli Qatı Tullantıların İdarə olunması Strategiyasının hazırlanması; və (iv) idarəetmənin gücləndirilməsinin və sektorlara investisiyaların davamlılığının təmin edilməsinin əsas elementi kimi su və kanalizasiya üçün məsul dövlət şirkətlərinin institusional potensialının inkişaf etdirilməsi. Xüsusilə, regional qeyri-bərabərliklərə toxunmaq üçün proqram, məsələn, cənubda məskunlaşan nisbətən daha yüksək səviyyədə olan rayonlarda su təchizatı və kanalizasiya səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına davam edəcəkdir (Masallı, Lerik, Yardımlı) və şimalda (məsələn, Siyəzən, Şabran). Ətraf mühitin və sağlamlıq risklərinin azaldılması ilə qeyri-rəsmi dəmir-beton sahələrinin təmizlənməsi B40-dan faydalanacaq.

Məqsəd 4: Ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına kömək edir. Bakının peykinin Sumqayıt şəhərində neft hasilatı və təhlükəli kimyəvi tullantıların uzun mirası ölkəyə, xüsusən də Abşeron yarımadasında və Xəzər dənizinin ətraf sularına davam etməkdə davam edən mənfi ekoloji nəticələrə səbəb olmuşdur. Bundan başqa, qaz alovu, iqtisadi səmərəliliyi də təsir edən ekoloji bir narahatlıq olaraq qalır. QGD yoxsulları sağlamlıq risklərinə - xüsusilə də neft sahələrinə, tərkdilmiş sənaye obyektlərinə və kənd yerlərində yaşayanlara göstərmək kimi ətraf mühitin idarəedilməsində köklü çirklənmə və idarəetmə boşluqlarını müəyyənləşdirir. Ətraf mühitin davamlılığını təşviq etmək üçün bir müddət bağlı strategiyanın çirkləndirilməsi və olmaması da davamlı iqtisadi fəaliyyət və

sahibkarlıq imkanlarını məhdudlaşdırır. Hökumət iddialı məqsədlərə nail olmaq üçün sadıqdır(WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20):(i) Sumqayıt ətrafındakı göllər və çirklənmiş ərazilər daxil olmaqla Abşeronun çirklənmiş ərazilərinin təmizlənməsi; (ii) 2030-cu ilədək sıfır müntəzəm qaz yandırılmasına nail olmaq; və (iii) tullantıların idarə olunmasında boşluqların aradan qaldırılması və nəqliyyat marşrutları boyunca təmizlənmiş neft dağılmaları. Hökumətin ətraf mühit və təbii resursların idarə edilməsi məqsədləri, institusional potensialı və tənzimləyici çərçivəni gücləndirməklə bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması və meşə idarəetməsinin təkmilləşdirilməsini təşkil edir. Yarımadaanın və ətrafdakı çirklənmiş mühitin təmizlənməsi üçün hökumət resurslarının səmərəli idarə olunması üçün institusional imkanları əhəmiyyətli dərəcədə artırmalıdır.

DB Proqramı yüksək miqyasda çirklənmiş ərazilərdə suyun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və çirklənmə təhlükələrinə məruz qalan insanların sayını azaltmağa çalışacaqdır. Qlobal bilik və təcrübə nəzərə alınmaqla DB, təklif olunan Göllər Təmizləmə layihəsi vasitəsilə səhiyyə və iqtisadi imkanlara mənfi təsirlərin azaldılmasına yönəlmiş Hökumətin davam edən Abşeron Gölləri Təmizləmə Proqramına kömək edəcəkdir. DB həmçinin, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətini (ARDNŞ) Qlobal Qaz Yaddaş Azaldılması (GGFR) təşəbbüsü ilə 2030-cu ilədək sıfır yanacaq dalğasının yandırılmasına dair öhdəliyini yerinə yetirməyə davam edəcəkdir. Qazın yandırılmasının azaldılmasında irəliləyişə nail olmaq üçün DB proqramı həyata keçirmək üçün ölkədə fəaliyyət göstərən hökumət və neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq qurmağa kömək edəcəkdir. BMK-nın bu sahədə iştirakı potensial olaraq yenilənə bilən enerjinin inkişafına - xüsusilə külək və günəşə çevrilə bilər.

Ölkənin inkişaf hədəfləri: PFM islahatı, xidmətlərə çıxış və xidmətlərin verilməsi səmərəliliyi, ədalət və bazar qurumları

DB-nin dəstəyi: TQM və ədalət islahatı, su və kanalizasiya, ASAN miqyaslı genişləndirmə, məcburi köçkünlərə dəstək, ətraf mühitin idarə edilməsi, statistika

SÖD prioritetləri: gücləndirilmiş maliyyə idarəetməsi, PFM islahatları, mühakimənin gücləndirilmiş qabiliyyəti və etibarlı və vaxtında verilmiş

məlumatlar əsasında xidmətlərin yaxşılaşdırılması yolu ilə təkmilləşdirilmiş idarəetmə; təkmilləşdirilmiş su və kanalizasiya, ətraf mühitin keyfiyyətinin keyfiyyəti, sağlamlıq infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi

ÖTÇ məqsədi:

- Dövlət resurslarının idarə edilməsi üçün imkanların gücləndirilməsi
- Dövlət xidmətlərinə çıxış və məmnuniyyətə dəstək
- Su, kanalizasiya və kommunal xidmətlərə çıxışı təmin etmək
- Ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına kömək edir

Ölkənin böyüməsinin əsas sürücüsü olaraq özəl sektoru mərkəzi mərhələyə gətirmək, ikitərəfli hədəflər üzərində irəliləmənin sürətləndirilməsi və davam etdirilməsi üçün İKT tərəfindən vacibdir. Buna nail olmaq üçün SÖD müəssisələrə tənzimləyici yükü azaltmaq, maliyyə daxilolmalarını artırmaq və istehsalçıların yerli və beynəlxalq bazarlara daha sürətli və ucuz şəkildə çatmağı təmin etmək üçün təkmilləşdirilmiş keçid vasitəsi ilə ticarətin asanlaşdırılmasını dəstəkləməyin zəruriliyini müəyyən etdi. Hökumət qeyri-neft sektorunun inkişafının əsas sürücüsü kimi qeyri-neft sektorunun yerləşdirilməsi üçün müxtəlif cəbhələrdə fəaliyyət göstərir. Bu, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, KOM-larda tənzimləyici yükü azaldılması, MSME-lər üçün maliyyə imkanlarının yaxşılaşdırılması, əlaqəli investisiyaların artırılması və seçilmiş sektorların rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün islahatlar vasitəsilə həyata keçiriləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.

Beləliklə, DB təsis olduğu zaman təməl hədəfi dünya ölkələrini 2-ci dünya müharibəsindən sonrakı halan xilas etmək idisəbu gün ən mühüm missiyası yoxsulluğun dünyavi səviyyədə ləğvidir. Bank fəaliyyəti də məhz bu hədəfə çatmaq üzərində təmərküzləşib. O dövlətlərə kredit, qrant, yardımlar atırmaq yolu ilə onların tərəqqisinə kömək olur. Bank xərclərini heç bir xarici maliyyələşdirmə mənbəyi olmadan təmin edir. Onun 5 təşkilatı tərəqqinin fərqli rakursları indeksində ixtisaslaşsa belə hamısının ortaq məqsədi qismində yoxsulluğun ləğv olunması rol oynayır. DB öz sərmayəsini qlobal maliyyə bazarlarında “AAA” reytingli səhmlərini gerçəkləşdirməklə artırır. DB iştirakçı ölkələrin dövlətləri ilə birgə layihələr, proqramlar tərtib edir, paralel olaraq ölkələrin gerçəkləşdirdikləri proqram-layihələri maliyyələ ilə təmin edir. DB o cümlədən onun tərəfindən maliyyə ilə təmin olunan layihələrin reallaşmasına nəzarət edir. Onun qurumları ayrılıqda azad olub tərəqqininin sərbəst yönləri indeksində ixtisaslaşsalar belə, hamısı eyni məqsədi - bütün dünya üçün yoxsulluğun ləğvi uğrunda fəaliyyət göstərir. Beləliklə, DB modern BİM sistemində əhəmiyyətli iqtisadi qurum olmaqla dünya iqtisadiyyatının tam, sabit tərəqqisinə səbəb olur. Azərbaycanının 1992-ci ildə BYİB-a və 1995-ci ildə BİA-a qoşulmasının ardından, Dünya Bankının Azərbaycandakı öhdəlikləri 52 layihə üzrə təqribən 4 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Son 15 il ərzində, Azərbaycan tərəqqi anlamında bir çox pozitiv nəticələr göstərmişdir, həmçinin:

- 2005-ci ildə 1.260 ABŞ dolları olan adambaşı ÜMM (Bankın Atlas metoduna istinadən) dörd dəfə artaraq 2014-cü ildə 5.120 ABŞ dolları olmuşdur.
- 2014-cü ildə səviyyəsi 15%-dən az olmaqla, yoxsulluğun kəskin şəkildə azaldılması.
- Çox kasıb təbəqələrin 50%-dən çoxuna ünvanlı sosial yardım edilməsi.
- Benefisiarların 98%-dən çox hissəsinə pensiyaların və sosial sığorta müavinətlərin plastik kartlarla ödənilməsi.

- ARDNF-a vəsaitin yığılması vasitəsi ilə neft daxilolmalarının ehtiyatlı və effektiv idarə olunmasının və gələcək nəsillərə saxlanmasının təmin olunması. Azərbaycan Hasilat Sənayelərinin Şəffaflıq Təşəbbüskarı (EITI) nəzdində 2017-ci ildə şərtləri reallaşdıran ölkə qismində dünyadakı ilk təsdiq edilmiş dövlət olmuşdur.
- Firmaların qeydiyyatı sferasında ciddi irəliləyişlər qeydə alınmışdır. Müəssisənin qeydiyyata alınması üzrə tələb edilən vaxt 8 gün müddətinə kimi azaldılmışdır.

Azərbaycan üçün Dünya Bankının dəstək proqramı təməl olaraq 4 başlıca prioritetdədir:

- Ölkədə təmelli, tərəfsiz özəl sektorun stabil, dayanmadan tərəqqisinə istiqamətlənmiş siyasi və struktur şəraitin yaradılması.
- Böhranlı iqtisadi sahələrdə, xüsusən aqrar sektorda rəqabətçil mühitin artırılması.
- Ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması. Bu hədəfə çatmaq məqsədilə sosial yardımların məqsədli prioritetdə aparılması, sosial xidmətlərin effektivliyinin artırılması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün dövlət strategiyasının işlənib-hazırlanaraq gerçəkləşdirilməsi mövzuları üzərində durulacaqdır.
- Ölkə daxili istehsalın çoxaldılması. Ayrıca təhsil sahəsi ilə əlaqəli, kənd təsərrüfatının tərəqqisi və tarixi abidələrin restavrasiyası, təmiri projətləri üzərində işlər görülmüş və yaxud nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanın bu sferada effektiv mövqə göstərməsi Dünya Bankının ölkə üçün bir çox layihə proqramını reallaşdırmaq fürsətini vermişdir. Bankın Azərbaycana kömək strategiyasının təməl məqsədi dövlətin sabit tərəqqisinə yardım göstərmək və ölkədəki yoxsulluq dərəcəsini azaltmaq üçün neft yataqlarından istifadəylə bağlı proqram və layihələrin tərтіbi və reallaşdırılmasını sürətləndirmək olmuşdur. Paralel olaraq Dünya Bankı tərəfindən ölkəyə ediləcək texniki yardım və layihələrin missiyası liberal bazar iqtisadiyyatına keçid zamanında yaranan iqtisadi, sosial və struktur çətinliklərin həll olunmasına yardım etməkdir.

Hazırda Bankın Azərbaycanda gerçəkləşdirdiyi və yaxud realizasiyasını planlaşdırdığı layihələrin sahəsi fərqli olsa belə, hamısının ölkəmizin keçid dövrü problemlərinin həll edilməsi istiqamətində vacib önəmi vardır. Bu layihələrdən əsasən də infrastruktur layihələri, ölkəmizi uzun illər birlik miqyasında formalaşdırdığı infrastrukturun amortizasiyası və onların yeni modern tələblərə uyğun olmaması nəticəsində dünya ilə yarışa bilməməsi sferasında vacib önəm daşımaqdadır. Bankın kreditlərinin uzunmüddətli və simvolik %-lə verilməsi müharibə mühitindən və keçid dövrü problemlərinə görə maliyyə mənbələrinin tapılması perspektivlərinin az olması səbəbiylə Azərbaycan üzrə həll yollarından biri olmuşdur. Uzun zaman baxımsızlıq ucbatından yararsız vəziyyətə düşmüş və yaxud dünya standartları ilə ayaqlaşma bilməyən infrastruktur, neft ölkəsi kimi dünya səhnəsinə çıxmağa hazırlaşan, o cümlədən bir çox infrastruktur projelərin mərkəzindəki geostrategiyalı mövqedə duran Azərbaycan üçün yolverilməzdir. Bu səbəbdən də hökumətin Dünya Bankıyla əməkdaşlığı respublikanın sosio-iqtisadi inkişafına pozitiv təkan verəcəkdir.

Aparduğumuz tədqiqata əsasən aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar.

- *Yeni layihələri seçən zaman daha çox seçici olmaq.* Bank dövlətin öhdəliyi və öz praktikası indeksində layihələrin diqqət mərkəzini dar tutmağa cəhd etməlidir. Bu, artıq uğur qazanıldığı sahələrdə projelərin fəaliyyətinin daha da intensivləşməsi və inkişaf prioriteti, dövlətin tələbi və Bankın aşkar müqayisəli üstünlüyünün olduğu bölmələrdə daha çox fokuslanılması deməkdir. O cümlədən, Bank tərəqqiyə yüksək ehtiyacı olan və Bankın müqayisəli üstünlüyə sahib olduğu, amma dövlətin qıt səviyyədə sahib çıxdığı başqa sahələrdə daha limitli dəstəkləyici rolda çıxış etməkdən yayınmamalıdır.
- *İcra ilə əlaqəli məsələlərə daha çox fokuslanmaq.* Bank cari layihələrin icrasına fokusu artırmalı və yalnızca o halda təzə kreditləri düşünməlidir ki, cari icra şəraiti buna zəmanət yaratsın. Yeni ÖTÇ-də diqqət adətən cari layihələr kontekstində nəticələrə çatmağa yönəldilməlidir. İcra halının mühüm həddə ləngidiyi layihələri Bank və dövlət ləğv etməyi nəzərə almalıdır ki, daha dinamik uğurun qazanıla biləcəyi layihələrə daha çox diqqət yetirsin.

- *Biliklərin paylanması və siyasi kursla əlaqəli dialoq üzrə daha dəqiq mexanizmlərə doğru Bank tədbirlərini yenidən balanslaşdırmaq.* Siyasi kursla əlaqəli dialoqu perspektivə aparmaq məqsədilə bir sıra daha dəqiq mexanizmləri nəzərdən keçirmək yararlı ola bilər. Bunlara təzə kreditlərin və potensial siyasi kursla əlaqəli bəzi kreditlərin verilməsindən öncə daha artıq analitik işin görülməsi aiddir.
- *Yeni layihələr üzrə daha effektiv hazırlıq süzgəcini tətbiq etmək.* Öncəki ÖTÇ-də satınalma və institusional tədbirlər tam olaraq hazırlanmadan bəzi layihələr Direktorlar şurasına təqdim edilmişdi. Nəticə olaraq, bu layihələrdə 18 ay ərzində vəsaitin xərclənməsi olmamış və onlardan bəzilərini bağlamaq lazım gəlmişdir. Həmin, dəyərli vaxtın, vəsaitin itkisi və diqqətin yayınmasıdır. Təzə ÖTÇ üzrə layihənin icrası ilə əlaqəli tədbirlər layihələri Direktorlar şurasına təqdim etməzdən əvvəl tam olaraq hazırlanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Həsənov Ə. (2012) “Müasir beynəlxalq əlaqələr və Azərbaycanın xarici siyasəti”, Bakı, 234 səh.
2. Məmmədov M. və İbadov E. (2008) “Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar” Bakı,303 səh.
3. Məmmədov Z. (2008) “Beynəlxalq valyuta-kredit əlaqələri və xarici ölkələrin valyuta-kredit sistemi”, Bakı, 344 səh.
4. Süleymanov E. və Araz O.N (2010) “Azərbaycan iqtisadiyyatı”. Bakı, 267 səh.
5. Süleymanov E. (2013) ”Azərbaycan və Avropa yenidən Qurma və İnkişaf Bankı Əlaqələri”, 101-102 səh.
6. Vəliyev D. və Rəhimov M. (2013) “Beynəlxalq Maliyyə”, Bakı, 436 səh.
7. Fətəliyev N., Şamçıyeva A. və Məmmədova R. ”Dünya Bankı və Onun Azərbaycandakı Fəaliyyəti” Məşvərət Bülleteni ,No:3(29), 26 səh.
8. Dünya Bankı və Azərbaycan. (hesabatlar) 2010-2018.
9. Dünya Bankı Nəşri, Dünya Bankının Orta Asiya və Azərbaycandakı fəalyyətləri, Azərbaycan, 1995 Oktyabr.
10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi,Bakı,2018.
11. Dünya Bankı Azərbaycanda - 25 illik əməkdaşlıq
<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/09/18/world-bank-in-azerbaijan-25-years-of-partnership>
12. “Azərbaycan BMT ailəsində”,Bakı nəşriyyatı. Bakı,2015
13. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası prezidentinin Azərbaycan Respublikasına 65 mln. ABŞ dolları dəyərində təklif edilmiş İkinci Struktur Dəyişiklikləri Krediti indeksində İcraçı Direktorlara Hesabatı və Təvsiyyəsi”, (yalnızca rəsmi istifadə məqsədilə, yayılması qadağandır). Dünya Bankı sənədi. 29 yanvar, 2008.
14. Azerbaydanskaya Respublika Stradegiya Pomoşi Stran”,(Dünya Bankının Azərbaycandakı rəsmi ofisi).

Türk dilində

1. Gümüş Ö. və Turan S. (Edirne) “Dünya Bankası Kredileri” ,2016, 154 səh. Boynukara A., “Global Sarmal: IMF – Dünya Bankası – Dünya Ticaret Örgütü” YARIN dergisi, 2012
2. İlhan A. “Dünya Bankası Belgeleri” , Cumhuriyyet Qazetesi 08.05.2012
3. Araz O.N (2011) “Azərbaycanın Hazar Ekonomisi və stratejisi” Der yayinlari,İstanbul
4. IMF ve Dünya Bankası (Factsheet: The IMF and the World Bank, Turkish version, June 3, 2015)
5. Tayfur L., “Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları Ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri“, M. Kemal Universitesi Sosial Elmlər İnstitutu Dergisi, 2010
6. Erdağ N. “Dünya Bankası Nedir? Ne Tür Hibeler Verir?”
7. Mertan T. “Dünya Bankası ne işe yarar?” , Başlangıç Jurnalı-2017

İngilis dilində

1. The World Bank Organization, News Release, “World Bank Activities in Azerbaijan”, Washington, 2017.
2. World Bank Document- International Bank For Reconstruction and Development International Finance Corporation and Multilateral Investment Guarantee Agency Country Partnership Framework For Azerbaijan For The Period Fy16-Fy20
3. An Overview of the World Bank Group Strategy
https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16093/32813_ebook.pdf?sequence=5&isAllowed=y
4. World Bank Annual Report 2018
<http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2018-DB.pdf>
5. Annual Report 2016 MIGA
<https://www.miga.org/Documents/Annual-Report-2017.pdf>
6. Azerbaijan Snapshot Spring 2018

- http://pubdocs.worldbank.org/en/313721524209608491/Azerbaijan-Snapshot_Spring2018.pdf
7. Financial Product Innovation-Timeline
 8. Financial Solutions Brochure Feb 2013
 9. IBRD Articles of Agreement
<http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>
 - 10.IDA-brochure-2017
https://ida.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/1-ida_brochure_2017.pdf
 - 11.UniBul's Money Blog - Liquidity, Savings Rate and Loans
<http://blog.unibulmerchantservices.com/liquidity-savings-rate-and-loans/>
 - 12.The EconomicsHelp - How The Bank of England set interest rates-
<https://www.economicshelp.org/blog/2597/interest-rates/how-the-bank-of-england-set-interest-rates/>

ƏLAVƏLƏR 1

Cədvəl 3. Dünya Bankının Azərbaycanda reformaların dəstəklənməsi üçün verdiyi kreditlər.

| Struktur transformasiyalarına | | | | | | | | |
|---|--------|--------------------------|------|-------------------------|-------------------------|--------------|------------------------|---------------------------|
| Proyektin adı | Kredit | | | | İstifadə edilmiş məbləğ | Qalıq Məbləğ | Banka ödənilmiş məbləğ | Banka qaytarılmalı məbləğ |
| | Məbləğ | Müddət | Faiz | Güvənlilik Müddəti (il) | | | | |
| Birbaşa Azərbaycan hökumətinə ayrılan kreditlər | | | | | | | | |
| Reabilitasiya krediti | 41.50 | 15.09.1995 12.04.2030 | 0.75 | 10 | 41.50 | 0.0 | | 41.50 |
| Institusional kredit-I | 10.90 | 13.09.1995 02.02.2030 | 0.75 | 10 | 10.90 | 0.0 | | 10.90 |
| Institusional kredit-II | 7.40 | 18.10.2002 11.01.2038 | 0.75 | 10 | 0.80 | 6.80 | | 0.80 |
| SAC krediti-I | 51 | 30.07.1997 14.04.2032 | 0.75 | 10 | 51.0 | 0.0 | | 51.0 |
| SAC krediti (əlavə) | 5.1 | 07.04.1999 14.04.2032 | 0.75 | 10 | 5.1 | 0.0 | | 5.1 |
| SAC krediti-II | 48.30 | 12.03.2002 02.01.2037 | 0.75 | 10 | 48.3 | 0.0 | | 48.30 |
| Cəmi: min. SDR | 166.30 | | | | 159.50 | 6.90 | | 158.50 |
| Cəmi: min ABŞ \$ | 245.64 | | | | 235.58 | 10.16 | | 235.58 |
| İqtisadiyyatın sferaları və başqa sektorlar | | | | | | | | |
| Azərbaycan hökumətinə ayrılan və icraçıya ötürülən kreditlər | | | | | | | | |
| Neft bölməsinə texniki yardım layihəsi | 7,20 | 24.05.1995 14.12.2030 | 0,75 | 10 | 7.20 | 0,0 | | 7,20 |
| Böyük Bankın su təchizatı proyektı | 38,90 | 07.07.1995 02.05.2030 | 0,75 | 10 | 38,90 | 0,0 | | 38,90 |
| Böyük Bankın su təchizatı proyektı-II | 10,32 | 29.06.2003 03.05.2037 | 0,75 | 10 | 0,40 | 9,9 | | 0,32 |
| Qaz sisteminin reabilitasiya proyektı | 13,80 | 01.10.1996 02.07.2031 | 0,75 | 10 | 12,90 | 1,0 | | 12,90 |
| Kt-nın özəlləşdirilməsi proyektı | 10,10 | 23.02.1997 02.10.2031 | 0,75 | 10 | 10,10 | 0,20 | | 10,10 |

| | | | | | | | | |
|---|--------|---------------------------|------|----|--------|--------|--|--------|
| Kt-nın tərəqqisi və kreditləşdirilməsi layihəsi\$ | 22,10 | 05.10.1999 15.04.2034 | 0,75 | 10 | 10,60 | 10,60 | | 10,60 |
| Birbaşa Azərbaycan hökumətinə ayrılan kreditlər | | | | | | | | |
| Təxirə salınmaz Ekoloji Tədbirlər Proyekti | 14.80 | 06.08.1998 14.03.2033 | 0,75 | 10 | 9.30 | 5.80 | | 5.80 |
| Ərazilərin bərpa Olunması üçün pilot proyekti – I | 14.80 | 06.08.1998 14.03.2033 | 0,75 | 10 | 9.30 | 5.80 | | 5.80 |
| Ərazilərin bərpa olunması üçün pilot proyekti – II | 7.50 | 13.10.1999 14.03.2033 | 0,75 | 10 | 5.30 | 2.30 | | 2.30 |
| Mədəni irsin Müdafiəsi layihəsi | 5.50 | 30.05.1999 02.02.2034 | 0,75 | 10 | 3.30 | 2.50 | | 2.50 |
| Təhsil reformları layihəsi – I | 3.60 | 28.06.1999 16.01.2034 | 0,75 | 10 | 3.60 | 0.30 | | 0.30 |
| Suvarma – drenaj sisteminin yenidənqurulması layihəsi | 31.60 | 23.08.2000 15.01.2035 | 0,75 | 10 | 9.80 | 21.90 | | 21.90 |
| Səhiyyə reformları layihəsi | 3.0 | 27.07.2001 14.01.2035. | 0,75 | 10 | 2.20 | 1.80 | | 2.10 |
| TRASECA yolunun bərpa edilməsi layihəsi | 31.60 | 26.07.2001 02.06.2036 | 0,75 | 10 | 2.0 | 29.60 | | 2.0 |
| Maliyyə sektoruna texniki yardım proyekti | 4.40 | 07.01.2001 02.03.2036 | 0,75 | 10 | 1.50 | 2.70 | | 1.50 |
| Təhsil reformları layihəsi – II | 13.30 | 28.05.2003 16.05.2038 | 0,75 | 10 | 0.0 | 13.30 | | 0.0 |
| İrriqasya paylama sistemi və idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi proyekti | 25.80 | 23.09.2003 16.08.2038 | 0,75 | 10 | 0.0 | 25.80 | | 0.0 |
| Cəmi : min SDR | 259.50 | | | | 126.70 | 132.80 | | 126.50 |
| Cəmi : min ABŞ \$ | 383.81 | | | | 187.47 | 196.44 | | 187.47 |

Mənbə: Dünya Bankı və Azərbaycan. (hesabatlar) 2010-2018.

ƏLAVƏLƏR 2

Cədvəl 4: Makroiqtisadi meyllər və proqnozlar

| | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2019e | 2020p | 2021p | 2022p |
|---|-------|--------|-------|-------|-------|---------|-------|-------|
| | | Aktual | | | | Proqnoz | | |
| Milli Hesablar | | | | | | | | |
| Real ÜDM-in artımı (faiz dəyişməsi) | 5.0 | 0.1 | 2.2 | 5.8 | 2.8 | 1.5 | 2.6 | 2.7 |
| Neft ÜDM | 1.8 | -9.3 | -5.0 | 0.9 | -1.5 | -1.5 | -1.0 | -1.0 |
| Qeyri-neft ÜDM | 7.9 | 9.4 | 9.7 | 9.9 | 7.0 | 3.6 | 3.8 | 3.9 |
| İstehlakçı qiymətləri indeksi (faizlə dəyişiklik) | 5.7 | 7.8 | 1.1 | 2.4 | 1.4 | 10.0 | 4.6 | 3.5 |
| Əhalinin adambaşına düşən ÜDM (ABŞ dolları ilə) | 5,922 | 7,285 | 7,285 | 7,997 | 7,938 | 5,447 | 5,778 | 6,094 |
| Toplam İnvestisiya | 18.5 | 21.2 | 23.8 | 25.6 | 21.2 | 21.3 | 20.8 | 22.3 |
| Dövlət | 10.9 | 11.3 | 14.7 | 15.1 | 12.0 | 10.6 | 10.2 | 10.2 |
| Özəl | 7.6 | 9.9 | 9.0 | 10.5 | 9.2 | 10.7 | 10.7 | 12.0 |
| Ümumi milli əmanətlər | 46.6 | 47.6 | 43.4 | 43.3 | 35.1 | 25.0 | 27.3 | 30.4 |
| Ümumi Hökumət Əməliyyatları | | | | | | | | |
| Gəlirlər və qrantlar | 45.8 | 45.4 | 41.4 | 39.7 | 38.9 | 39.6 | 38.6 | 38.2 |
| Qeyri-neft gəlirləri | 10.4 | 9.8 | 12.6 | 11.6 | 12.7 | 16.6 | 16.7 | 16.7 |
| Sərf və dəqiq kredit | 32.1 | 34.3 | 37.2 | 37.8 | 36.2 | 44.8 | 41.4 | 39.5 |
| Cari xərclər | 21.2 | 23.0 | 22.5 | 22.7 | 24.2 | 34.2 | 31.2 | 29.2 |
| Səemayə xərcləri and net kredit | 10.9 | 11.3 | 14.7 | 15.1 | 12.0 | 10.6 | 10.2 | 10.2 |
| | 2013 | 2014 | 2015 | 2016 | 2019e | 2020p | 2021p | 2022p |
| | | Aktual | | | | Proqnoz | | |
| Ümumi maliyyə tarazlığı | 13.7 | 11.1 | 4.2 | 1.9 | 2.7 | -5.1 | -2.9 | -1.2 |
| Qeyri-neft maliyyə tarazlığı | -21.7 | -24.5 | -24.6 | -26.2 | -23.5 | -28.2 | -24.7 | -22.8 |
| Xarici sektor | | | | | | | | |
| Cari hesablamalar balansı | 28.4 | 26.5 | 21.4 | 16.6 | 14.2 | 3.8 | 6.5 | 8.1 |
| ixrac | 53.9 | 56.4 | 53.0 | 48.4 | 47.1 | 43.7 | 42.6 | 42.0 |
| idxal | 19.8 | 24.0 | 25.3 | 26.3 | 26.8 | 34.2 | 30.7 | 28.7 |

| | | | | | | | | |
|---|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|
| Memorandum maddələri: | | | | | | | | |
| Nominal ÜDM, mlrd AZN | 42.5 | 51.2 | 54.7 | 58.2 | 58.9 | 52.6 | 56.5 | 60.4 |
| Neft fondu aktivləri, milyon USD | 22,767 | 29,800 | 34,129 | 35,878 | 37,104 | 34,813 | 33,595 | 33,172 |

Mənbə: WB Document-For Azerbaijan Fy16-Fy20

Cədvəllərin siyahısı

| | |
|---|----|
| Cədvəl 1. Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi 10 ən irimiqyaslı layihə | 56 |
| Cədvəl 2. Azərbaycanda Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi 5 ən böyük Xüsusi İnvestisiya Kreditləri | 59 |
| Cədvəl 3. Dünya Bankının Azərbaycanda reformaların dəstəklənməsi üçün verdiyi kreditlər..... | 61 |
| Cədvəl 4. Makroiqtisadi meyllər və proqnozlar | 79 |

Şəkillərin siyahısı

| | |
|---|----|
| Şəkil 1. ABŞ-da ümumi kredit həcmnin artım tempi (2007-2015) | 40 |
| Şəkil 2. İqtisadi tsikllər | 41 |
| Şəkil 3. Böyük Britaniya kredit bazarına 2008 maliyyə böhranının təsiri | 42 |
| Şəkil 4. Böyük Britaniyada iqtisadi artım tempi | 42 |
| Şəkil 5. Bank kreditlərində azalmanın iqtisadi artıma təsiri funksiyası | 43 |
| Şəkil 6. BYİB-da OGÖ-ə illik ayrılan kreditin illər üzrə həcmi | 51 |
| Şəkil 7. BMK-nın regionlar üzrə öhdəlikləri (milyard \$) | 52 |
| Şəkil 8. Dünya Bankının açdığı kreditlərin sektorial bölgüsü | 72 |